

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İMALAT SANAYİNİN TİCARİ DIŞA AÇIKLIĞI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep PETEK

200003472

Danışman: Prof. Dr. Ünal Halit ÖZDEN

İstanbul, 2019

ÖZET

Ticari dışa açıklık, ülkelerin ticari serbestleşme düzeyini ifade etmektedir. Dışa açıklığın arttırılması için vergiler, kotalar ve görünür ve görünmez eller gibi kısıtlamaların kaldırılması gerekmektedir. Serbest ticaret politikaları, kimi ülkelerin aleyhine olabilmektedir. Bu nedenle kendi üreticisini korumak, dampinge karşı önlem almak amacıyla veya siyasi bir karar nedeniyle ülkeler korumacı politikalar izleyebilmektedir. Türkiye’de 1980 öncesine kadar ithal ikameci politikalar uygulanarak ekonomi korunmaya çalışılmıştır. 24 Ocak 1980 kararları ile ihracata dayalı büyüme stratejisi benimsenmiş ve ihracatı arttırmaya yönelik adımlar atılmıştır.

İmalat sanayi, dünyada GSYH içinde ve dış ticarete en çok paya sahip olan sektördür. Türkiye’de cumhuriyetin kuruluşundan itibaren sanayiye yönelik politikalar ile imalat sanayi desteklenmiş ve üretim, istihdam ve girişimci sayısı ile önce gelen alt sektörlerden biri olmuştur.

Bu çalışmada, imalat sanayinin ticari dışa açıklığını görmek amacıyla ekonometrik bir modelleme yapılmıştır. Dışa açıklığın belirleyicileri olarak imalat sanayiden alınan vergiler, imalat sanayiye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, kapasite kullanım oranı, imalat sanayi üretim endeksi seçilmiştir. Oluşturulan modele göre, imalat sanayi doğrudan yabancı yatırımları(idyy)’nda meydana gelen bir birimlik artışın dışa açıklığı arttıracığı, kapasite kullanım oranında meydana artışın dışa açıklığı arttıracığı, imalat sanayi üretim endeksinde meydana gelecek artışın, modeli oluştururken pozitif etki yaratacağı varsayımının aksine dışa açıklığı azaltacağı ve vergilerde meydana gelecek artışın dışa açıklığı azaltacağı görülmüştür. Tarife dışı engelleri temsil eden kukla değişkende meydana gelen bir birimlik artış, dışa açıklığı artırdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ticari dışa açıklık, imalat sanayi, küreselleşme

ABSTRACT

Manufacturing industry is sector that the biggest share on GDP and international trade. Since proclamation of the republic supported by the manufacturing industry policies for manufacturing industry, it has become one of the sub-sector came before the employment and the number of entrepreneurs.

In this study, to see trade openness of the manufacturing industry was made of an econometric modeling. Determinants of trade openness, taxes on manufacturing industry, foreign direct investments, capacity utilization rate, manufacturing industry production index were selected. According to the model that was made of, increase in foreign direct investment in the manufacturing industry will increase trade openness, the increase in the capacity utilization rate will increase the trade openness, the increase in the manufacturing industry production index unlike expectations will decrease the trade openness and the increase in the taxes will decrease the trade openness. A one-unit increase in the dummy variable that represent non-tariff barriers has been seen to increase trade openness.

Key Words: Trade Openness, Manufacturing sector, Globalization

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TEZ ONAY FORMU.....	i
ÖZET.....	1
ABSTRACT	iii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜ	3
1.1. SANAYİ KAVRAMI ve İMALAT SANAYİ	3
1.2. İMALAT SANAYİNİN SINIFLANDIRILMASI VE ALT DALLARI	5
1.3. TÜRKİYE’DE İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜ	11
1.3.1. İmalat Sanayinin Türkiye’deki Yeri ve Önemi	12
1.3.2. İmalat Sanayiye Yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	17
1.4. CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜ VE UYGULANAN POLİTİKALAR	22
1.4.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sanayi Sektörü.....	22
1.4.2. 1945- 1963 Yıllarında Sanayi ve Dış Ticaret	24
1.4.3. Kalkınma Planları (1963-2017) ve Sanayiye Etkisi	25
1.4.3.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967).....	26
1.4.3.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)	27
1.4.3.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973–1978)	29
1.4.3.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979–1983)	31
1.4.3.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985–1989)	33

1.4.3.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990–1994)	35
1.4.3.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996–2000)	37
1.4.3.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005)	40
1.4.3.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013)	42
1.4.3.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)	44
1.5. KÜRESEL PAZARDA İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜNÜN KONUMU	47
1.6. REKABET EDİLEBİLİRLİK VE TEKNOLOJİ UNSURU	50
1.6.1. Sanayi 4.0’ ın İmalat Sanayi’ye Etkileri	55
İKİNCİ BÖLÜM	57
TİCARİ DİŞA AÇIKLIK	57
2.1. KÜRESELLEŞME VE TİCARİ DİŞA AÇIKLIK KAVRAMLARI	57
2.2. TİCARİ DİŞA AÇIKLIĞIN ÖLÇÜTLERİ	58
2.2.1. Ticaret Payları.....	58
2.2.2. Düzeltilmiş Ticaret Akımları	59
2.2.3. Tarifeler	60
2.2.4. Tarife Dışı Engeller	60
2.2.4.1. Miktar Kısıtlamaları: Kotalar	60
2.2.4.2. Diğer Tarife Dışı Kısıtlamalar	60
2.2.5. Nitel Ölçütler	61
2.2.6. Bileşik Endeksler	62
2.2.7. Fiyata Dayanan Ölçütler	62
2.3. KORUMACILIK VE TİCARİ DİŞA AÇIKLIK	62
2.3.1. Gerekçelerine Göre Korumacılık.....	63
2.3.1.1. Ulusal Güvenlik	63
2.3.1.2. Genç Endüstri Tezi	63
2.3.1.3. Stratejik Ticaret Politikası.....	64

2.3.1.4. Dampinge Karşı Koruma.....	64
2.3.2. Korumacılık ve Türkiye	65
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	68
İMALAT SANAYİNİN TİCARİ DIŞA AÇIKLIĞININ EKONOMETRİK MODELİ: 2007-2018 TÜRKİYE ÖRNEĞİ.....	68
3.1. LİTERATÜR TARAMASI	68
3.2. EKONOMETRİK MODELLEME VE BULGULAR.....	76
3.2.1. Yöntem	76
3.2.2. Veriler.....	76
3.2.3. Model.....	76
3.2.4. Bulgular.....	81
SONUÇ.....	89
EKLER.....	93
KAYNAKÇA.....	96

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. İmalat Sanayinin Nace Rev 2'ye göre alt sektörleri	6
Tablo 2. 2011-2015 yıllarındaki İmalat sanayi alt sektörlerine ait girişim yüzdeleri..	7
Tablo 3. Alt sektörlerin cirolarının İmalat Sanayi içindeki payları	9
Tablo 4. TÜİK NACE Rev.2 altılı ekonomik sınıflaması.....	14
Tablo 5. Türkiye'de YSDY girişlerinin sektörel dağılımı	19
Tablo 6. İmalat Sanayiye ve Diğer Sektörlere yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Toplam Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İçindeki Payları.....	20
Tablo 7. 1968-1972 Yıllarında Ana Faaliyet Kollarının GSMH İçindeki Payları	28
Tablo 8. Tüketim Malları (T), Ara Malları (A) ve Yatırım Malları (Y) Üreten Sanayi Gruplarının Nispi Payları	30
Tablo 9. 1973-1977 yıllarında ithalat hacmi ve oransal birleşimi	31
Tablo 10. Ekonomik Sektörlerin GSMH'daki Nispi Payları ve Kişi Başı GSYH	32
Tablo 11. Sektörlerde Büyüme (Katma Değer) Artış Hızları (1985-1989)	33
Tablo 12. İmalat Sanayinin 1985-1989 Yıllarında Dış Ticaret Göstergeleri	34
Tablo 13. 1990-94 Yıllarına ait Dış Ticaret Göstergeleri	36
Tablo 14. 1996-2000 Yıllarına ait Dış Ticaret Göstergeleri	39
Tablo 15. İmalat Sanayinin İhracat ve İthalat Değerleri	39
Tablo 16. İmalat sanayinin dış ticaretteki payı.....	39
Tablo 17. 2001-2005 yıllarına ait dış ticaret göstergeleri	41
Tablo 18. 2001-2005 yıllarında İmalat sanayinin ihracat ve ithalat değerleri.....	41
Tablo 19. 2001-2005 yıllarında imalat sanayinin dış ticaretteki payı.....	41
Tablo 20. 2007-2013 yıllarına ait dış ticaret göstergeleri	43
Tablo 21. İmalat sanayinin ihracat ve ithalat değerleri	44
Tablo 22. 2007-2013 yıllarında İmalat Sanayinin Dış Ticaretteki Payı	44
Tablo 23. İmalat sanayi GSYH'si ve toplam GSYH içindeki payı	45
Tablo 24. İmalat sanayide çalışanların sayısı ve toplam iş gücüne oranı	46
Tablo 25. 2014-2018 yıllarına ait dış ticaret göstergeleri	46
Tablo 26. 2014 -2018 yıllarında imalat sanayinin ihracat ve ithalat değerleri.....	47
Tablo 27. 2014-2018 yıllarında İmalat Sanayinin Dış Ticaretteki Payı	47
Tablo 28. Ülkelerin 2017 yılında ihracat rakamları ve imalat sanayinin ihracattaki payı	48
Tablo 29. Ülkelerin ithalat rakamları ve imalat sanayinin ithalattaki payı	49
Tablo 30. Türkiye İmalat Sanayinin Üretim, Katma Değer ve Tesis Sayısına Göre Teknolojik Yapısı	51
Tablo 31. Teknoloji Yoğunluğuna Göre İmalat Sanayi Sektörleri	53
Tablo 32. Türk İmalat Sanayi'nin Teknoloji Düzeylerine Göre Üretim Değeri ve Yüzdesi.....	54
Tablo 33. 1923'den 2017'ye kadar Türkiye'nin dış ticaretindeki gelişme	66
Tablo 34. İmalat sanayinin dışa açıklığının EKK ile tahmin edilmesi	81
Tablo 35. Modelin EKK yöntemiyle tahmini.....	83
Tablo 36. DA(-2) için Park Testi.....	85
Tablo 37. LNKKO(-2) için Park Testi.....	86
Tablo 38. IDYY(-1) için Park Testi.....	86

Tablo 39. LNIMSUE(-1) için Park Testi	87
Tablo 40. LNVERGILER(-1) için Park Testi	87

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1. 2015 Yılı Girişim Sayılarının Ekonomik Faaliyete Göre Dağılımı	15
Şekil 2. 2015 Yılı Ciroların Ekonomik Faaliyete Göre Dağılımı.....	16
Şekil 3. 2015 Yılı Çalışan Sayısının Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı	17
Şekil 4. Hata teriminin dağılımının Jarque- Bera yöntemiyle sınanması	82
Şekil 5. Yapısal kırılma sınaması - Cusum Testi.....	82
Şekil 6. Yapısal kırılma sınaması - Cusum Square Testi.....	83
Şekil 7. Artıkların otokorelasyon sınaması	85

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
AT	:	Avrupa Topluluğu
BYKP	:	Beş Yıllık Kalkınma Planı
DYSY	:	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı
GATT	:	General Agreement on Tariffs and Trade- Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH:		Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	:	International Monetary Fund- Uluslararası Para Fonu
ISIC	:	International Standard Industrial Classification- Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması
KİT	:	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	:	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
NACE	:	Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması
OGÜ	:	Orta Gelirli Ülke(ler)
SGP	:	Satınalma Gücü Paritesi
TDÖ	:	Tarife Dışı Önlemler
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
UDY	:	Uluslararası Doğrudan Yatırımlar
YSDY	:	Yabancı Sermaye Doğrudan Yatırımı

GİRİŞ

İmalat sanayi, dünyada ve ülkemizde ekonomik büyümeye katkı sağlayan sanayi alt sektörlerinden biridir. Teknolojik yenilikler ve küreselleşme kavramı, uluslararası rekabeti arttırarak imalat sanayinin ülkelerin dışa açılmasında en önemli araç haline getirmiştir. Bu nedenle ülkelerin ithalatlarının ve ihracatlarının milli gelir içindeki payını gösteren ticari dışa açıklık ölçütü kavramı ortaya çıkmıştır. Ticari dışa açıklık göstergesi ile ülkenin dış ticaret yapısı görülmekte ve yeni politikalar uygulanabilmektedir.

Türkiye’de cumhuriyetin ilanından bu yana, çeşitli sanayi politikaları uygulanarak üretim ve ihracat desteklenmeye çalışılmıştır. Yaşanan siyasi ve ekonomik krizler sonucu uygulanan planlarda hedeflenen sonuçlar alınamamıştır. Milli gelir, istihdam, ciro ve iş yeri bakımından önemli bir paya sahip olan imalat sanayi, yaşanan bu olumsuzluklardan etkilenmektedir.

Bu çalışmada imalat sanayi göstergeleri seçilerek ekonometrik bir model oluşturularak değişkenlerin imalat sanayinin ticari dışa açıklığı üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Araştırmada 2007-2018 dönemine ait Türk imalat sanayi göstergeleri olan, imalat sanayi dışa açıklığı, imalat sanayi üretim endeksi, kapasite kullanım oranı, doğrudan yabancı yatırımlar, vergiler ve tarife dışı engelleri temsil eden kukla değişken seçilerek bir model kurulmuştur.

İmalat sanayiye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, kapasite kullanım oranı, vergiler, imalat sanayi üretim endeksi ve tarife dışı engeller ile imalat sanayinin ticari dışa açıklığı verileri ile regresyon denklemi kurularak EKK yöntemiyle tahmin edilmiş ve belirtilen değişkenlerin imalat sanayinin ticari dışa açıklığı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu sınamanın gerçekleştirilmesi için Eviews 8.0 programı kullanılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde imalat sanayinin Türkiye’deki önemi ve ekonomideki yerinden bahsedilmiştir. Cumhuriyetin ilanından itibaren yaşanan siyasi ve ekonomik krizlerin imalat sanayi üzerindeki etkilerine ve uygulanan politikalara yer verilmiştir.

İkinci bölümde, ticari dışa açıklık kavramı üzerinde durulmuştur. Ticari dışa açıklık ve ölçütleri açıklanmıştır. Ayrıca ticari dışa açıklığı etkileyen engellere ve Türkiye’de uygulanan korumacılık politikalarına değinilmiştir.

Üçüncü bölümde imalat sanayiye ait ekonomik göstergelerle bir regresyon denklemi kurularak değişkenlerin imalat sanayi ticari dışa açıklığı üzerindeki yarattığı değişimler gösterilmiştir. Modelin anlamlılığı için, normallik dağılımı, yapısal kırılma otokorelasyon ve değişen varyans testleri uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar yorumlanarak önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜ

Çalışmanın birinci bölümünde, sanayi ve imalat sanayi kavramlarına değinilerek açıklanmış ve sektörün Türkiye’deki önemi ve gelişimi üzerinde durulmuştur. Geçmişten günümüze imalat sanayi, ekonomik göstergelerle hem ulusal hem de küresel pazardaki konumu açıklanmaya çalışılmıştır.

1.1. SANAYİ KAVRAMI ve İMALAT SANAYİ

Sanayi; kavram olarak “yer altı kaynaklarının, tarımsal veya hayvansal maddelerin işlenerek kullanıma hazır hale getirilmesi” anlamına gelmektedir. Sanayi, hammaddeye değer katarak kalkınma ve zenginleşmenin temelini oluşturur (İmer, 2015: 114).

Ekonominin ana sektörlerinden biri olan sanayi sektörü sınai faaliyetleri kapsar. Sınai faaliyetler, hammaddelerin taşınabilir ve kullanılabilir ürünlere dönüştürülmesi olayıdır. Dar anlamda sanayi, üretim faktörlerinden emek ve sermayeyi kullanarak, hammadde ve yarı mamul maddeleri işleyerek mamul madde haline getiren tüm üretim faaliyetleridir. Bir anlamda imalatçılıktır. Geniş anlamda ise, müteşebbisin kurduğu, mal ve hizmet üreten ve gelir getiren faktörlerin bileşimidir (Karluk,2014: 36).

Türkkan (2016), sanayinin ülke ekonomisine yaptığı katkıları aşağıda yer alan maddelerle belirtmiştir.

- 1- Sanayi hem tarımın hem de hizmet sektörünün gelişmesini çift yönlü olarak ileriye ve geriye doğru etkilerle teşvik eder. Diğer bir ifade ile sanayi üretiminde bir azalma kısa ve orta vadede hem tarımın hem de hizmete sektörünün negatif etkilenmesine neden olur. Sanayi sektörü, hem diğer sektörlerle yaptığı satışlarla hem de diğer sektörlerden yaptığı alımlarla ekonominin geri kalan kısmına ileri derecede entegre olan bir sektördür.
- 2- Sanayi, ihracatın en temel ve vazgeçilmez unsurudur. Hizmetlerin ve tarımsal malların ihraç edilme imkanı sınırlıdır. Özellikle zengin doğal kaynakları olmayan ülkelerde sanayi, ihracatın en temel ve vazgeçilmez kaynağıdır. Dışa açık ve rekabetçi bir ekonomide sanayinin ihracatı arttırma potansiyeli daha

yüksektir. Sanayinin rekabetçi bir yapıya sahip olması durumunda sanayi ihracatının GSYH içindeki payı artacak ve bu şekilde ihracat artışları ekonomik büyümeyi besleyen bir boyut kazanacaktır.

- 3- Sanayi önemli bir istihdam yaratma kapasitesine sahiptir. Dolayısıyla sanayinin istihdam yaratıcı özelliği bir güç ve dinamizm unsurudur. Toplam istihdamda sanayinin payı azalma eğiliminde olmakla birlikte, özellikle hizmet sektöründe doğrudan sanayi faaliyetlerine bağlı istihdam artışları gerçekleşmektedir.
- 4- Nihayet sanayi, askeri ve stratejik açıdan bir güç ve bağımsızlık unsurudur. Uluslararası gerginliklerde sanayi malları ambargolar yoluyla bir silah olarak kullanılmıştır.
- 5- Diğer taraftan sanayi, bilgi, yetenek ve teknolojilerin en yoğun bir biçimde kullanıldığı bir alandır (2016: 465-466).

Sanayi sektörü içinde yer alan imalat sanayi sahip olduğu alt sektörler, ülke ekonomisinde yarattığı katma değer ve istihdam nedeniyle sanayi sektörünün en önemli alt sektörüdür. İmalat sanayi özellikle gelişmekte olan ülkelerde, büyüme sürecinin motoru ve lokomotif olarak değerlendirilmektedir. Hızlı büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında gelişmekte olan ülkeler açısından geniş bir imalat sanayine sahip olmak oldukça önemlidir. İmalat sanayi ekonominin genelinde verimlilik artışını sağlayarak bu sayede ekonomik büyüme kapasitesini artırmaktadır. Ayrıca imalat sanayi ürünleri büyük ölçüde uluslararası ticarete tabi olmakla birlikte, bu sektörde küresel rekabet hızla artmaktadır. Bu nedenle bu sektörde rekabetçi olan ülkelerin zaman içinde verimlilikleri hızla artmaktadır (Şahin, 2015: 83-84).

İmalat sanayi, sanayi devriminden bu yana her dönemin koşullarına göre oluşan rekabet ortamına uyum sağlamaya çalışmakta, sektörler ve işletmelerin uygulamalarıyla her dönem yeni eğilimler ortaya çıkmaktadır. Günümüzde bu eğilimler küresel bir nitelik kazanmıştır. Dünyada teknolojik ilerleme ve yenilikçi faaliyetleri tetikleyen Ar-Ge harcamaları büyük ölçüde imalat sanayinde gerçekleştirilmiştir. Küresel ticarete serbestleşme, ülkelerin küreselleşme eğilimlerindeki hızlanma, bilgi ve iletişim teknolojilerinde gelişme, ulaştırma, taşımacılık olanaklarında gelişme imalat sanayinde ortaya çıkan eğilimlerin küresel bir

nitelik kazanmasına yardımcı olmuştur. Ülkeler uluslararası ticaretten daha fazla pay alabilmek amacıyla ihracatlarında katma değeri yüksek olan sanayi mallarına geçiş yapmak istemektedirler. Bu geçişi başaran ülkeler basit mamuller yerine modern teçhizatları, ileri teknolojiyi ve ihtisaslaşmış emeği içeren sanayi ürünlerini ihraç etmektedirler (Şahin, 2015: 83-84).

1.2. İMALAT SANAYİNİN SINIFLANDIRILMASI VE ALT DALLARI

İmalat sanayiinde aynı malı üreten firmalar topluluğuna sanayi (endüstri) dalı denmektedir. Her malın üretimi için ayrı bir sanayi dalından söz edilebilir. Fakat bir ekonomide binlerce, on binlerce mal üretimi söz konusu olduğundan sanayi mallarının kullanım yerlerine ve amaçlarına bakarak sınıflandırmak, bunları da kendi içinde tekrar gruplandırarak nispeten türdeş sanayi dalları ve alt dalları elde etmek sektör analizinde daha sağlıklı bir sonuca ulaşmak açısından faydalı olacaktır (Şahin, 2014: 373).

Ekonomide sektörler başta üretim faaliyetleri, ürünler ve dış ticaret olmak üzere değişik konularda sınıflandırılmaktadır. Sektör sınıflandırmaları, ekonomik faaliyetleri homojen kategorilerde gruplandırarak uluslararası karşılaştırmalar yapılmasını hedeflemektedir. Ayrıca sınıflandırma o ülkede sanayinin ne tür malların üretimine dayandığını görmek açısından oldukça önemlidir. Ekonomideki tüm sektörler, Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması (International Standard Industrial Classification-ISIC) ve Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırmasına göre (Standard International Trade Classification- STIC) sınıflandırılmaktadır. Sınıflandırmada tanımlanan mallar çeşitlendikçe, sınıflamalar revize edilmektedir. ISIC sınıflandırma sisteminde ISIC Rev. 2, Rev. 3, Rev.3.1 ve Rev.4 olmak üzere dört ayrı revizyon yapılmıştır. Genel faaliyet sınıflaması ekonomideki bütün faaliyetleri kapsamaktadır (Şahin, 2015: 93-94).

ISIC, üretken ekonomik faaliyetlerin standart bir sınıflaması olarak düşünülmüştür. Esas amaç, bu faaliyetlere göre istatistiği bölümlere ayırırken kullanılabilecek faaliyet kategorileri sağlamaktır. ISIC faaliyetlerine ait verilerin düzenlenmesinde izlenen yol ekonomik kuruluşlar için çok önemlidir. Bu yüzden uluslararası standart sanayi sınıflamasının amacı, ISIC kategorilerinin, ekonomik işlemin birimlerde organize edildiği ve bu işlemin ekonomik istatistiklerde açıklandığı şekilde mümkün olduğunca

bağlantılı olarak tanımlayarak, kuruluşların gerçekleştirdikleri ekonomik faaliyetlere göre sınıflanabilecekleri, bir grup faaliyet kategorisi sunmaktır (Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi, 1990: 12).

Nace, ekonomik istatistiklerdeki (üretim, istihdam, ulusal hesaplar vb.) ve diğer istatistiki alanlardaki ekonomik faaliyetlere göre istatistiki verilerin toplanması ve sunulması için bir çerçeve sağlamayı amaçlamaktadır (TÜİK, 2013: 4).

Tablo 1. İmalat Sanayinin Nace Rev 2'ye göre alt sektörleri

NACE Rev. 2	Açıklama
10	Gıda Ürünleri İmalatı
11	İçeceklerin İmalatı
12	Tütün Ürünleri İmalatı
13	Tekstil Ürünleri İmalatı
14	Giyim Ürünleri İmalatı
15	Deri ve İlgili Ürünlerin İmalatı
16	Ağaç, Ağaç Ürünleri ve İlgili Ürünlerin İmalatı
17	Kağıt ve Kağıt Ürünlerinin İmalatı
18	Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğaltılması
19	Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol
20	Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı
21	Temel Eczacılık Ürünlerinin İmalatı
22	Kauçuk ve Plastik Ürünlerin İmalatı
23	Diğer Metalik olmayan Mineral Ürünler
24	Ana Metal Sanayi
25	Makine ve Teçhizat hariç, Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı
26	Bilgisayarların Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı
27	Elektrikli Teçhizat İmalatı
28	Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Ekipman İmalatı
29	Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (Römork) ve Yarı Treyler (Yarı Römork)
30	Diğer Ulaşım araçlarının İmalatı
31	Mobilya İmalatı
32	Diğer İmalatlar
33	Makine ve Ekipmanların Kurulumu

Kaynak:<https://biruni.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSurumDetayAction.do?surumId=191&turId=1&turAdi=%201.%20Faaliyet%20S%C4%B1n%C4%B1flamalar%C4%B1>

İmalat sanayi 24 alt sektörden oluşmakta ve her alt sektör kendi içinde dallara ayrılmaktadır. Her bir sektör ülke ekonomisine sağladıkları katkı açısından büyük önem arz etmektedir. İmalat sanayide yer alan alt sektörlerdeki girişim dağılımı, imalat sanayinin mevcut yapısını gözler önüne serecektir.

Tablo 2. 2011-2015 yıllarındaki İmalat sanayi alt sektörlerine ait girişim yüzdeleri

İmalat Sanayi Alt Sektörleri	2011	2012	2013	2014	2015
Gıda Ürünleri İmalatı	%12	%12	%12	%13	%13
İçeceklerin İmalatı	%0	%0	%0	%0	%0
Tütün Ürünleri İmalatı	%0	%0	%0	%0	%0
Tekstil Ürünleri İmalatı	%7	%7	%7	%6	%6
Giyim Ürünleri İmalatı	%16	%16	%16	%15	%15
Deri ve İlgili Ürünlerin İmalatı	%2	%2	%2	%2	%2
Ağaç, Ağaç Ürünleri ve İlgili Ürünlerin İmalatı	%7	%7	%7	%7	%6
Kâğıt ve Kâğıt Ürünlerinin İmalatı	%1	%1	%1	%1	%1
Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğaltılması	%4	%4	%4	%3	%3
Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol	%0	%0	%0	%0	%0
Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı	%1	%1	%1	%1	%1
Temel Eczacılık Ürünlerinin İmalatı	%0	%0	%0	%0	%0
Kauçuk ve Plastik Ürünlerin İmalatı	%6	%5	%6	%5	%5
Diğer Metalik olmayan Mineral Ürünler	%4	%4	%4	%4	%4
Ana Metal Sanayi	%1	%1	%1	%1	%1
Makine ve Teçhizat hariç, Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	%17	%16	%16	%17	%17
Bilgisayarların Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı	%0	%0	%0	%0	%0
Elektrikli Teçhizat İmalatı	%2	%2	%2	%2	%2
Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Ekipman İmalatı	%4	%3	%4	%4	%4
Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (Römork) ve Yarı Treyler (Yarı Römork)	%1	%1	%1	%1	%1
Diğer Ulaşım araçlarının İmalatı	%0	%0	%0	%0	%0
Mobilya İmalatı	%11	%12	%11	%10	%10
Diğer İmalatlar	%2	%2	%3	%3	%3
Makine ve Ekipmanların Kurulumu	%3	%3	%3	%4	%4

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=63&locale=tr>

Tablo 2’ye bakıldığında, 2011 yılında imalat sanayinin alt sektörleri olan, Makine ve Teçhizat hariç, Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı %17 ve Giyim Ürünleri İmalatı %16 ile girişimin en fazla olduğu sektörlerdir. Ardından %12’lik payı ile Gıda Ürünleri İmalatı gelmekte, onu %11 ile Mobilya İmalatı takip etmektedir. Ağaç, Ağaç Ürünleri ve İlgili Ürünlerin İmalatında yer alan girişimlerin imalat sektörü içindeki payı %7’dur. Tekstil Ürünleri İmalatındaki girişimler ise %7 ile altıncı sıradadır.

Kauçuk ve Plastik Ürünlerin İmalatına ait girişimler %6'lık pay ile sektörde önemli bir yere sahiptir.

2012 yılına bakıldığında Giyim Ürünleri İmalatına ait girişimlerin imalat sanayi içindeki payını %17'ye çıkarttığı, Makine ve Teçhizat hariç, Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatına ait girişimlerin oranında bir değişme olmadığı görülmektedir. %12'lik payı ile Gıda Ürünleri İmalatı yer almakta, onu %10 ile Mobilya İmalatı takip etmektedir. Ağaç, Ağaç Ürünleri ve İlgili Ürünlerin İmalatı ve Tekstil Ürünleri İmalatındaki girişimler ise %7'dir. Kauçuk ve Plastik Ürünlerin İmalatına ait girişimlerin payı %5 olarak hesaplanmış ve 2011 yılına göre toplam sektör içerisinde girişim sayısında artış gösteremediği görülmüştür.

2013 yılında, Makine ve Teçhizat hariç, Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı ve Giyim Ürünleri İmalatı %16 ile girişimin en fazla olduğu sektörler olmaya devam etmektedir. Gıda Ürünleri İmalatı %12, Tekstil Ürünleri İmalatı %7, Ağaç, Ağaç Ürünleri ve İlgili Ürünlerin İmalatı %7'lik paylarını korurken, Mobilya İmalatı %11 ve Kauçuk ve Plastik Ürünlerin İmalatı %6 olmuştur.

2014 ve 2015 yılları birlikte değerlendirildiğinde Makine ve Teçhizat hariç, Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı sektördeki payını arttırırken %17, Giyim Ürünlerinin toplam girişim sayısındaki payını koruyamadığı görülmüştür %15. Gıda Ürünleri İmalatı %13, Mobilya İmalatı %10, Tekstil Ürünleri İmalatı %6, Ağaç, Ağaç Ürünleri ve İlgili Ürünlerin İmalatı 2014 yılında %7, 2015 yılında ise %6 ve Kauçuk ve Plastik Ürünlerin İmalatı %5 olarak hesaplanmıştır.

Tüm yıllara bakıldığında Deri ve İlgili Ürünlerin İmalatı, Kâğıt ve Kâğıt Ürünlerinin İmalatı, Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı, Diğer Metalik olmayan Mineral Ürünler, Ana Metal Sanayi, Elektrikli Teçhizat İmalatı ve Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (Römork) ve Yarı Treyler (Yarı Römork) alt sektörlerinin tüm imalat girişimleri içerisinde paylarının değişmediği görülmüştür. İçeceklerin İmalatı, Tütün Ürünleri İmalatı, Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol, Temel Eczacılık Ürünlerinin İmalatı, Bilgisayarların Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı ve Diğer Ulaşım araçlarının İmalatı alt sektörlerinin payı ise %1'den azdır.

Alt sektörlerin cirolarının imalat sanayi içindeki dağılımına bakmak da üretim değerlerinin sıralamasını görmek açısından faydalı olacaktır.

Tablo 3. Alt sektörlerin cirolarının İmalat Sanayi içindeki payları (%)

10. Gıda Ürünlerinin İmalatı	2011	14
	2012	15
	2013	15
	2014	15
	2015	15
11. İçeceklerin İmalatı	2011	1
	2012	1
	2013	1
	2014	1
	2015	1
12. Tütün Ürünleri İmalatı	2011	1
	2012	1
	2013	1
	2014	1
	2015	1
13. Tekstil Ürünlerinin İmalatı	2011	9
	2012	9
	2013	8
	2014	9
	2015	8
14. Giyim Eşyalarının İmalatı	2011	6
	2012	6
	2013	6
	2014	6
	2015	6
15. Deri Ve İlgili Ürünlerin İmalatı	2011	1
	2012	1
	2013	1
	2014	1
	2015	1
16. Ağaç, Ağaç Ürünleri Ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç); Saz, Saman Ve Benzeri Malzemelerden Örülerek Yapılan Eşyaların İmalatı	2011	1
	2012	1
	2013	1
	2014	1
	2015	1
17. Kağıt Ve Kağıt Ürünlerinin İmalatı	2011	2
	2012	2
	2013	2
	2014	2
	2015	2
18. Kayıtlı Medyanın Basılması Ve Çoğaltılması	2011	1
	2012	1
	2013	1
	2014	1
	2015	1

19. Kok Kömürü Ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı	2011	6
	2012	6
	2013	5
	2014	4
	2015	4
20. Kimyasalların Ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı	2011	5
	2012	5
	2013	5
	2014	5
	2015	5
21. (Temel Eczacılık Ürünlerinin Ve Eczacılığa İlişkin Malzemelerin İmalatı)	2011	1
	2012	1
	2013	1
	2014	1
	2015	1
22. Kauçuk Ve Plastik Ürünlerin İmalatı	2011	5
	2012	5
	2013	5
	2014	5
	2015	6
23. Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı	2011	6
	2012	6
	2013	6
	2014	6
	2015	6
24. Ana Metal Sanayii	2011	12
	2012	12
	2013	11
	2014	11
	2015	11
25. Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı (Makine Ve Teçhizat Hariç)	2011	5
	2012	6
	2013	6
	2014	6
	2015	6
26. Bilgisayarların, Elektronik Ve Optik Ürünlerin İmalatı	2011	1
	2012	1
	2013	1
	2014	1
	2015	1
27. Elektrikli Teçhizat İmalatı	2011	5
	2012	5
	2013	6
	2014	5
	2015	5

Tablo 3. Alt sektörlerin cirolarının İmalat Sanayi içindeki payları (%) (Devamı)

28. Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine Ve Ekipman İmalatı	2011	4	31. Mobilya İmalatı	2011	2
	2012	4		2012	2
	2013	5		2013	2
	2014	5		2014	2
	2015	5		2015	2
29. Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (Römork) Ve Yarı Treyler (Yarı Römork) İmalatı	2011	8	32. Diğer İmalatlar	2011	1
	2012	8		2012	1
	2013	8		2013	1
	2014	8		2014	1
	2015	9		2015	1
30. Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	2011	1	33. Makine Ve Ekipmanların Kurulumu Ve Onarımı	2011	1
	2012	1		2012	1
	2013	1		2013	1
	2014	1		2014	1
	2015	1		2015	1

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=63&locale=tr>

Tablo 3'e bakıldığında imalat sanayi içinde cirosu en yüksek sektör, Gıda İmalatıdır. 2011 yılında %14 olan pay, diğer yıllarda %15'e ulaşmıştır. İkinci sırada ise Ana Metal Sanayi yer almaktadır. 2011 ve 2012 yıllarında %12 olan payı, diğer yıllarda sanayi içindeki payında azalma olmuştur (%11). Üçüncü sırada Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (Römork) ve Yarı Treyler (Yarı Römork) İmalatı ve Tekstil Ürünleri İmalatı almaktadır. 2011 -2014 yıllarında %8 olan Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (Römork) ve Yarı Treyler (Yarı Römork) İmalatı payı, 2015'te %9'a ulaşmıştır. Tekstil Ürünleri İmalatı 2011,2012 ve 2014'te %8 iken, 2013 ve 2015'te payı %9 olmuştur. Giyim Eşyalarının İmalatı ve Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı verilen yıllarda %6'lık paylarını korumuşlardır. Elektrikli Teçhizat İmalatı 2013 yılında payını %6'ya çıkarırken diğer yıllarda %5'lik payını korumuştur. Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı (Makine ve Teçhizat Hariç), 2011 yılında %5 paya sahipken, diğer yıllarda %6'ya ulaşarak bu payını korumuştur. Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı 2011 yılında %6 iken, 2015'te payını koruyamayarak %4'e gerilemiştir. Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Ekipman İmalatı, 2011 ve 2012 yıllarında cirosunun payı %4 iken, 2013, 2014 ve 2015'te %5 olarak hesaplanmıştır. Kauçuk ve Plastik Ürünlerin İmalatı, 2011-2014 yıllarında imalat sanayi içinde cirosu %5 iken, 2015 yılında %6 olmuştur. Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı, hesaplanan yıllarda %5'lik payını koruduğu görülmüştür.

Makine ve Ekipmanların Kurulumu ve Onarımı, Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı, Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç); Saz, Saman ve Benzeri Malzemelerden Örülerek Yapılan Eşyaların İmalatı, Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı, Diğer İmalatlar, Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğaltılması, Deri ve İlgili Ürünlerin İmalatı, Tütün Ürünleri İmalatı, İçeceklerin İmalatı, Temel Eczacılık Ürünlerinin ve Eczacılığa İlişkin Malzemelerin İmalatı alt sektörlerinin cirolarının payı %1, Mobilya İmalatı ve Kağıt ve Kağıt Ürünlerinin İmalatı %2 olarak hesaplanmıştır.

1.3. TÜRKİYE'DE İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜ

Ekin(1989)'e göre Sanayi Devrimi'nin, 1768'de James Watt'ın buhar makinasını bulmasıyla başlayan ve daha sonra adeta bir sembol halinde kullanılan teknoloji değişme ve sanayileşme sürecinin ekonomik yönden getirdiği değişimler şu şekildedir:

- Fabrika sanayisinin gelişmesi, üretim- tüketim ve pazarlama ilişkilerini köklü bir şekilde değiştirmiştir,
- İnsan gücü açısından beşeri kaynaklarının nitelik ve nicelik bünyesinde değişmeler olmuş, sağlık ve eğitim politikaları bu süreci hızlandırmıştır,
- Milli gelirin daha önemli bir bölümü, sanayi ve hizmet sektörlerinden elde edilmeye başlanmış, dış piyasalara dönük ihracat ekonomileri ortaya çıkmıştır (1989: 3-4).

Sanayi Devrimi'nin Osmanlı üzerinde yarattığı değişim 19. yüzyılda kendini göstermiştir. Şevket Pamuk(2009), 18. ve 19. Yüzyılın başlarında devlet eliyle imalathanelere rastlandığını ama bu imalathanelerin, sanayi devrimi öncesi teknolojiye sahip olduğunu, 1830'lar ve 1840'larda Osmanlı yöneticileri Avrupa'dan en son teknolojiyi kullanan makineler ithal ederek devlet mülkiyetinde ve esas olarak ordunun, donanmanın ve sarayın taleplerini karşılamak üzere kurulduğunu ifade etmiştir. Ancak ürettikleri mallar devlet tarafından satın alındığı ve böylece ithal mallarının rekabetinden korundukları halde bu fabrikaların büyük bir bölümü işletilememiş; bunlar, kısa bir süre sonra üretimi durdurmak zorunda kalmışlardır (2009: 201-202).

Gerçek anlamda sanayileşme faaliyetleri 19. Yüzyılın ortalarında başlamış; gıda, tekstil, tersane gibi tesisler devlet tarafından kurulmaya başlanmıştır. İkinci

Meşrutiyetten sonra ekonomik büyüme ve kalkınma sanayi sektörünün büyük rol oynadığını düşünenler artmaya başlamıştır. 1913 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu muvafakatti çıkarılmış (1914 yılında söz konusu kanunun talimatnamesi, 1917 yılında ise yönetmeliği çıkarılmıştır), fakat bu gelişmelerin ardından başlayan Birinci Dünya Savaşı sonucu yabancı kuruluşlara sağlanan yardım kesilmesi ve kapitülasyonların tek taraflı iptal edilmesi Osmanlı'nın sanayileşmesini sekteye uğratmıştır (Şahin, 2006: 12).

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın fakir sosyo-ekonomik varlığını, uzun süren savaş yılları sonunda daha da tahrip olmuş ve yıpranmış bir vaziyette devralmıştır. Cumhuriyet döneminde ekonomi politikası ile ilgili arayışlar, kurumsal yapılaşma ile ilgili çabalar ve iktisadi gelişme alanında elde edilen sonuçlar büyük ölçüde devralınan bu mirasın izlerini taşımıştır (Şahin, 2014: 21).

1923'te İzmir İktisat Kongresi ile atılan ilk adımı takiben 1933'ten itibaren hazırlanan beş yıllık kalkınma planları uygulamaya konulmuş, yurdun dört bir tarafında fabrikalar açılmıştır. Sanayi yatırımları 1950'lere kadar devlet tarafından gerçekleştirilmiş, bu tarihten itibaren özel sektörün desteklenmesiyle daha hızlı bir sanayileşme sürecine geçilmiştir. 1980 sonrasında Türkiye'de sanayileşme, küreselleşme ve AB (Avrupa Birliği) ile entegrasyon sürecinin belirlediği sınırlar çerçevesinde bir yol izlemiştir. Türkiye'de 1980'lerden itibaren serbest piyasa ekonomisine geçilmiş, dışa açılma politikaları ile sanayi ürünleri üretimi ve ihracatında önemli artışlar olmuştur. Günümüzde ise, Türkiye sanayisi küresel ekonomiye entegre olarak yabancı yatırımlara açık hale gelmiştir. Dünya ile gerçekleşen bu entegrasyon küresel şirketlerin ülkede, sermaye ve mal hareketlerine neden olarak sanayinin daha hızlı gelişmesini sağlamış, dönem dönem ekonomik krizlerin de yaşanmasına yol açmıştır. Bugün Türkiye, ihracatının % 90- 95'i sanayi ürünlerinden oluşan dünyanın en büyük on yedinci ekonomisi olarak gelişmekte olan ve sanayileşen bir ülkedir (İmer, 2015: 114-115).

1.3.1. İmalat Sanayinin Türkiye'deki Yeri ve Önemi

Günümüzde sanayi ürünlerinin üretim ve tüketim miktarı ülkelerin gelişmişlik düzeyinin bir göstergesidir. Dünyanın en gelişmiş ülkeleri sanayileşmiş ülkelerdir. Bu ülkeler çok düşük fiyatlarla hammadde satın alır, ona değer katarak satar ve zenginleşir. Geri kalmış ülkeler ise, ellerinde var olan yer altı ve yer üstü kaynaklarını

çok ucuza satarak, yüksek fiyatlarla sanayi ürünlerini satın alırlar. Bu durum, zengin ülkelerin daha da zenginleşmesine, geri kalmış ülkelerin ise daha da fakirleşmesine neden olmaktadır. Sanayi iş imkânı sağlar, işsizliğin azalmasına yardımcı olur. Ülkelerin doğal kaynaklarının ve insan kaynağının değerlendirilmesini sağlar. Ülkelerin ihracatla döviz kazanmasını sağlayarak zenginleşmesine ve ülke insanına sunulan hizmet kalitesinin artmasına imkân verir. Dışa bağımlılığı azaltır.

Türkiye, hammadde bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Ancak bu hammaddenin önemli bir kısmı işlenmeden ihraç edilmektedir. Sanayinin gelişebilmesi için hammaddenin ülke kaynaklarından temin edilmesi gerekmektedir. Ancak hammaddenin bir yerdeki varlığının o yörede sanayinin gelişmesini hızlandıran bir güç olduğu bilinmektedir. Sanayi tesislerinin çalışabilmesi için enerjiye ihtiyaç vardır. Türkiye'nin halen klasik enerji kaynakları ile üretim yapması, gelişen sanayinin enerji ihtiyacı konusunda bazı problemler yaşamasına neden olmaktadır. Enerji üretimi içerisinde petrolün ve doğalgazın payının artması ve bunun ithalat yoluyla karşılanması enerji maliyetlerini artırarak sanayiye olumsuz yönde etkilemektedir. Enerji tüketimi bir ülke veya bölgenin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi verir. Gelişmiş ülkelerde kişi başına tüketilen enerji miktarı oldukça fazladır. Çünkü üretilen enerjinin çok büyük bir kısmı sanayide tüketilir. Ülkemizde enerji tüketiminin en fazla olduğu bölge Marmara, en az olduğu bölge ise Doğu Anadolu'dur (İmer, 2015: 115).

İmalat sanayi, verimlilik artışı, inovasyon ve ticaretin sürükleyicisi olarak istihdam yaratmakta ve ekonomilerin dış ticaretteki payları her geçen gün artmaktadır. Ekonomik gelişmeyle birlikte imalat sanayinin katkısı da değişmektedir. Sanayileşme sürecinde imalat sanayi katma değeri ve istihdam hızla artarken, ekonomi gelişip zenginleştikçe imalat sanayinin üretim ve istihdam payı azalarak hizmetler sektörünün payı artmaya başlamaktadır. İmalat sanayi istihdam, yatırım, ihracat, inovasyon ve Ar-Ge kaynağı olarak ekonomiler için stratejik öneme sahiptir (Şahin, 2015: 92).

İmalat sanayi ekonomik büyümenin sürükleyicisi olarak ülkelerin yaşam standartlarını ve gelişme düzeylerini yükseltmektedir. Gelişmiş ekonomilerde imalat sanayi iyi ücretlendirilmiş istihdam yaratırken, gelişmekte olan ekonomilerde gelişmenin motoru olarak tanımlanmaktadır. İmalat sanayinin bugünkü yapısına bakıldığında verimlilik artışı, inovasyon ve ticaretin sürükleyicisi olarak oldukça önemli olduğu, imalat sanayindeki değişimin ekonomik gelişmeye katkıda bulunduğu, imalat katma değeri

ve istihdamındaki büyümenin sanayileşen ülkelerde hızla arttığı ve hizmet sektörüne geçişle birlikte azaldığı görülmektedir.

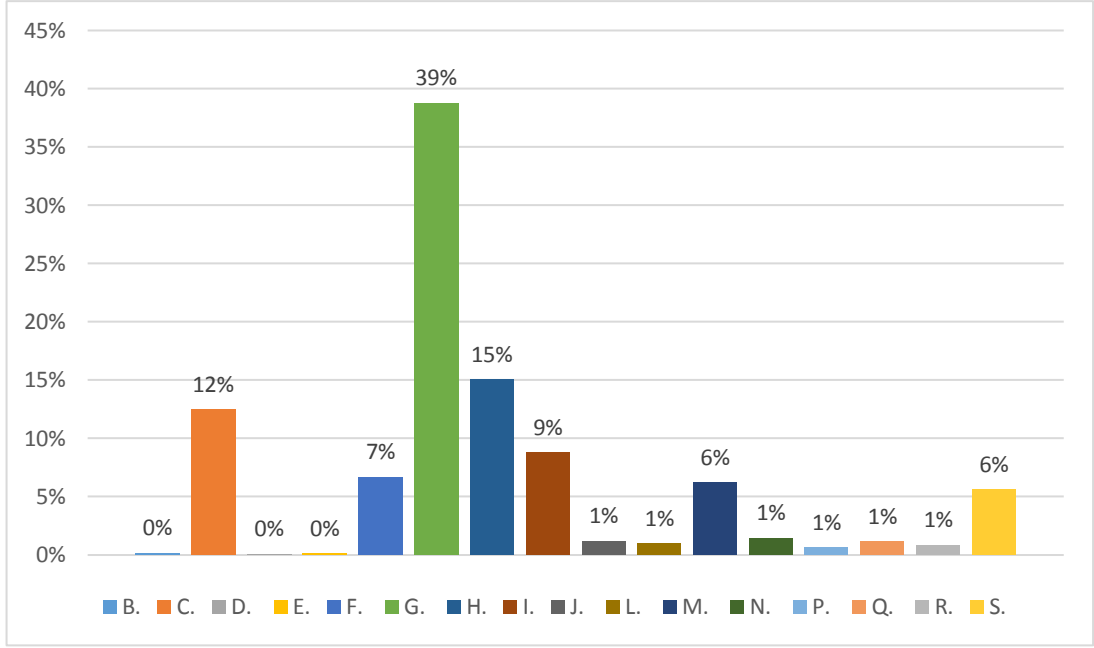
İmalat sanayinin üretim ve istihdamdaki payının yüksek olması ülke kalkınmasının en önemli unsuru olarak görülmektedir. Ayrıca imalat sanayi ekonomik gelişme sürecinde yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve diğer sektörler yayılmasında oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü Ar-Ge ve teknolojik yenilik faaliyetlerinin büyük bir kısmı imalat sanayinde gerçekleşmektedir. Ekonomileri hızla büyüyen ülkeler geniş imalat sanayine sahip ülkelerdir (Şahin, 2015: 90-91).

Ayrıca TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)'ten elde edilen verilerle oluşturulan tablolarda imalat sanayinin tüm ekonomik faaliyetler içerisindeki yeri gözler önüne serilmektedir. Aşağıdaki grafiklerde ifade edilen harflerin karşılık geldiği alt sektörler şu şekildedir:

Tablo 4. TÜİK NACE Rev.2 altı ekonomik sınıflaması

B. (Madencilik Ve Taş Ocaklığı)
C. (İmalat)
D. (Elektrik, Gaz, Buhar Ve İklimlendirme Üretimi Ve Dağıtımı)
E. (Su Temini; Kanalizasyon, Atık Yönetimi Ve İyileştirme Faaliyetleri)
F. (İnşaat)
G. (Toptan Ve Perakende Ticaret; Motorlu Kara Taşıtlarının Ve Motosikletlerin Onarımı)
H. (Ulaştırma Ve Depolama)
I. (Konaklama Ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri)
J. (Bilgi Ve İletişim)
L. (Gayrimenkul Faaliyetleri)
M. (Mesleki, Bilimsel Ve Teknik Faaliyetler)
N. (İdari Ve Destek Hizmet Faaliyetleri)
P. (Eğitim)
Q. (İnsan Sağlığı Ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri)
R. (Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlence Ve Spor)
: (Diğer Hizmet Faaliyetleri)

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1035 (Erişim Tarihi: 11.10.2018)

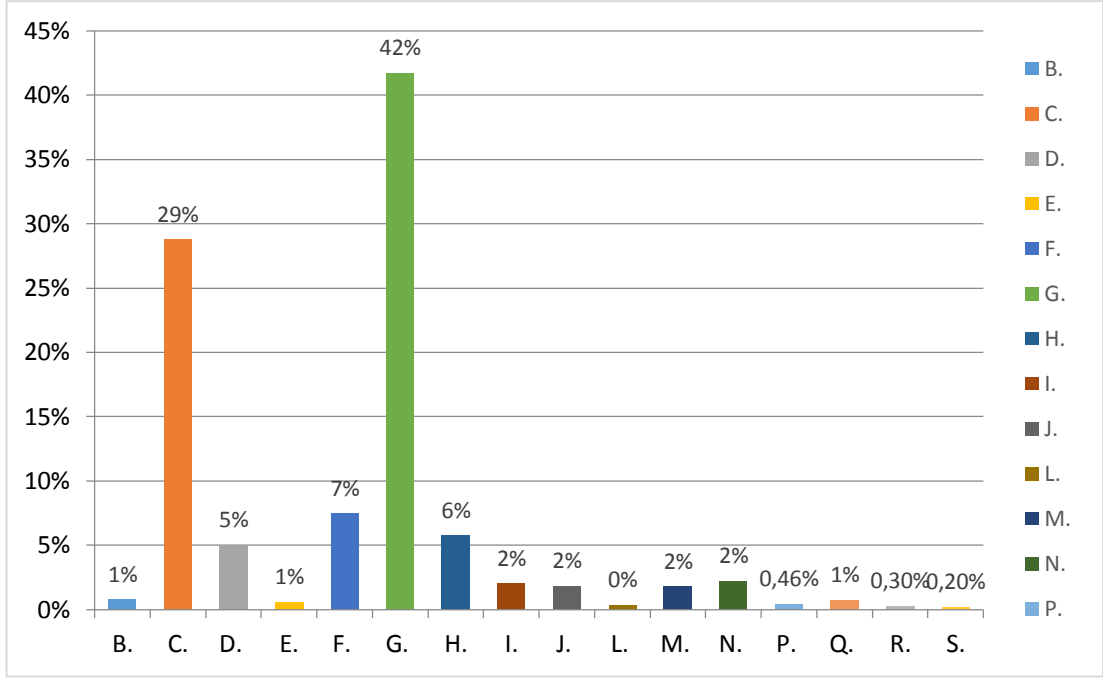

Şekil 1. 2015 Yılı Girişim Sayılarının Ekonomik Faaliyete Göre Dağılımı

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1035 Erişim Tarihi:11.10.2018

Şekil 1'e bakıldığında 2015 yılında girişim sayısının en yüksek orana sahip olduğu faaliyet, %39 paya sahip olan Toptan Ve Perakende Ticaret; Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Onarımı' dır. Ardından %15'lik payı ile Ulaştırma ve Depolama gelmekte ve onu %12 olan payı ile imalat sanayi izlemektedir. Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri ekonomik faaliyetlerin toplam girişim içerisinde %9 paya sahip olarak dördüncü sırada yer almaktadır. İnşaat sektörü %7 girişim payına sahip olarak beşinci olmuştur. Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler ve Diğer Hizmet Faaliyetleri, ekonomik faaliyetler içerisinde %6 girişim payına sahiptir.

Bilgi ve İletişim, Gayrimenkul Faaliyetleri, Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler, İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri, Eğitim, İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri, Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlence ve Spor faaliyetleri girişim sayısı bakımından tüm ekonomik faaliyetler içerisinde %1 paya sahip olmuşlardır.

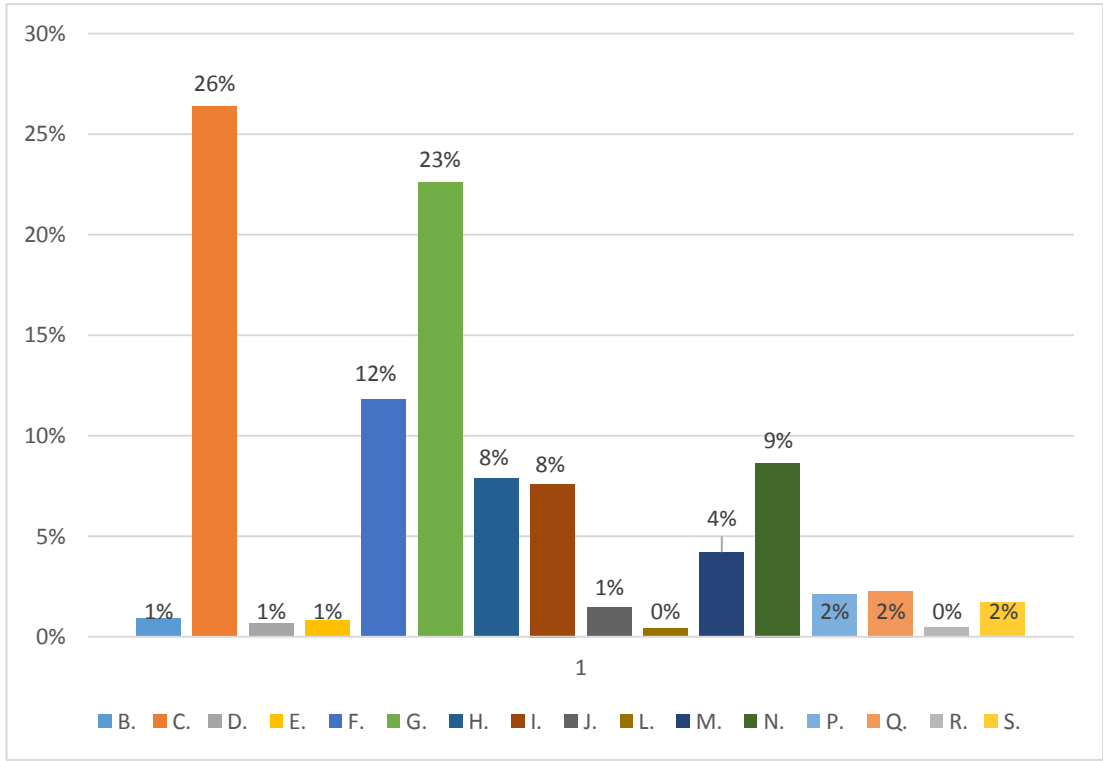

Şekil 2. 2015 Yılı Ciroların Ekonomik Faaliyete Göre Dağılımı

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1035 Erişim Tarihi:11.10.2018

Ekonomik faaliyetlere göre ciroların dağılımına bakıldığında, girişim oranı en yüksek faaliyet olan Toptan ve Perakende Ticaret; Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Onarımı, %42 paya sahiptir ve tüm faaliyetler içerisinde en yüksek ciroya sahip ekonomik faaliyet olmuştur. İmalat sanayi %29'luk payı ile ikinci en yüksek ciroya sahip ekonomik faaliyettir. Üçünü sırada inşaat sektörü yer almaktadır ve %7'lik paya sahiptir. Ulaştırma ve Depolama tüm faaliyetler içerisinde %6 payı ile dördüncü sırada yer almaktadır. Beşinci sırada Elektrik, Gaz, Buhar Ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtımı yer almaktadır ve payı %5'tir.

Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri, Bilgi ve İletişim, Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler, İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri, tüm ekonomik faaliyetler içerisinde %2 paya sahiptir.

Şekil 3. 2015 Yılı Çalışan Sayısının Ekonomik Faaliyetlere Göre Dağılımı

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1035 Erişim Tarihi:11.10.2018

Şekil 3'e göre 2015 yılında çalışan sayısının en yüksek olduğu ekonomik faaliyet, 'İmalat Sanayi' dir ve tüm ekonomik faaliyet içerisindeki payı%26'dır. %23'lük payı ile imalat sanayiye, Toptan ve Perakende Ticaret; Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Onarımı izlemektedir. Üçünü sırada inşaat sektörü yer almaktadır ve %12'lik paya sahiptir. İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri, girişim sayısı ve ciro açısından ekonomik faaliyetler içerisinde çok düşük bir paya sahipken (sırasıyla %1 ve %2) çalışan sayısı içerisindeki payı %9'dur ve dördüncü sırada yer almaktadır. Ulaştırma ve Depolama ve Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri %8'lik paylarıyla beşinci sırayı paylaşmaktadırlar.

1.3.2. İmalat Sanayiye Yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Uluslararası yatırım konusu olan yabancı sermaye, özel ve doğrudan karakterde olacaktır. Özel nitelikte olması, ülkeye gelen yabancı sermayenin o ülkenin devletine değil, vatandaşlarına ait olduğunu gösterir. Doğrudan özellik taşıması ise sermaye ile birlikte değişen ölçüde teknoloji, know-how, işletmecilik bilgisinin de ülkeye geldiğini gösterir (Karluk, 1983: 13).

Literatürde UDY (Uluslararası Doğrudan Yatırımlar)'ler genel olarak ortak girişim(joint venture), şirket birleşmeleri, stratejik birlikler, lisans anlaşmaları ve özelleştirme yoluyla gerçekleşen yatırımlar şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmalarla birlikte UNCTAD tarafından yayımlanan Dünya Yatırım Raporu'nda, UDY'ler (i) sınır ötesi birleşme ve satın almalar (Mergers and Acquisitions- M&As) ve (ii) komple yeni (Greenfield) yatırımlar olmak üzere iki ana grupta incelenmektedir.

Uluslararası doğrudan yatırımlar, özellikle sermaye, teknoloji, beceri ve girişimcilik gibi etkenlerin kıt olduğu ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınma sürecine önemli katkı sağlamaktadır. UDY'ler giriş yaptığı ülkede yatırımlar için gerekli olan finansal kaynağın sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca UDY'ler giriş yaptığı ülkenin ekonomik büyüme hızını da arttırmakta ve ödemeler dengesi ve dış ticaret açığının kapatılması için döviz girdisi sağlamaktadır (Gelir, 2017: 17).

Ülkemizde ise imalat sanayinde geri, geri olduğu için de ucuz teknolojiler kullanılmaktadır. Ayrıca ülkemizde yaşanan yüksek enflasyonun maliyetlerin üzerinde bir artış göstermesi ve kamu yatırım harcamalarındaki düşüş, ileri teknoloji uygulamasına imkan veren imalat sektörünün gerilemesine neden olmaktadır. Bu çerçevede ülkemize gelen yabancı sermayenin, teknolojik gelişme temposunun hızlı olduğu, imalat sanayi, yatırım ve ara mallar sanayinde yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu sektörlerin imalat sanayindeki ağırlığı, teknolojik seviyenin yükselmesine ve daha yüksek bir katma değer yaratılmasına, bununla birlikte üretim kapasitesinin nicel ve nitel düzeyde gelişmesine yardımcı olacaktır. Bu gelişim, ekonominin diğer dallarını etkileyeceğinden, diğer sektörlerin de gelişmesine yardımcı olacak ve girdi-çıktı ilişkileri nedeniyle de yeni yatırımların doğmasına zemin hazırlayacaktır. Bilindiği üzere, girdi- çıktı ilişkileri nedeniyle çeşitli sektörler arasında karşılıklı bağlantılar vardır. Şöyle ki, yabancı sermayeli firmaların piyasalardan aldığı girdiler nedeniyle de bunları üreten kimselere, ayrıca ürettiği çıktılar nedeniyle de bunları kullanan kesimlere etkisi olmaktadır. Bu etkiler nedeniyle, yeni yatırımlar ortaya çıkacak ve bu yatırımlar diğer yeni yatırımlar için dışsal ekonomiler yaratmış olacaktır (YASED,1990: 20).

Cumhuriyetin ilk yıllarında yabancı sermayeli şirketlerin ülkeye çekilmesine çalışılmasına rağmen bu arada yapılan millileştirmeler ülkeye istenilen ölçüde yabancı sermayenin gelmemesine yol açmıştır (Karluk,1983: 46).

Uludağ'a göre, yabancı sermayenin teşvikine yönelik olumlu gelişmeler, 1950'lerden sonra çıkarılan kanunların etkisiyle görülebilmektedir. Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yasasının çıkarıldığı 1954 yılından 1980 yılına kadar geçen uzun sürede ancak 2280 milyon dolarlık yabancı sermaye girişine izin verilebilmişken, 1985 sonu itibariyle toplam izinlerin 1 milyar 439 milyon dolara, 1987 itibariyle 2 milyar 611 milyon dolara 1989 yılında 4 milyar 634 milyon dolara ulaştığı oldukça olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken nokta şudur. 1954 yılından itibaren Yabancı Sermaye 'ye izin verilmiş ise de, 1980'e kadar Türkiye'de yabancı sermayeye kuşkuyla bakılmış ve yaklaşmıştır. 1980 sonrası yasal düzenlemelerin daha liberal bir tutum içine girmesi yanında, gerekli kamuoyunda olumlu, yardımcı bir yaklaşım içine girmesi teşvik edilmiştir (1990: 420).

Türkiye'de YSDY(Yabancı Sermaye Doğrudan Yatırımı) girişi 1990'lı yıllardan itibaren ılımlı bir yükseliş göstermiş ve yılda ortalama 500 milyon dolar ile 750 milyon dolar civarında olmuştur. 2000'li yıllara kadar YSDY'nin cazip bulunduğu ve yöneldiği sektör imalat sanayii idi.

500 büyük sanayi firmada yabancı sermayenin payı 1990'lı yıllarda süratle yükselmiştir. 1998 sonu itibariyle Türkiye'de faaliyet gösteren 4533 yabancı sermayeli firmadan 1108'i ve yabancı sermaye varlığının %39,3'ü imalat sanayiinde idi. 1999-2002 döneminde YDSY izinlerinin %43,2'sinin imalat sanayiine yönelmiş olduğunu görüyoruz (Şahin, 2014: 384).

Tablo 5. Türkiye'de YSDY girişlerinin sektörel dağılımı (Milyon Dolar)

Yıl	İmalat Sanayi	%	Hizmetler	%	Tarım	%	Sektörlerin Toplamı	Toplam DYSY Girişler
2004	329	27,65	855	71,85	6	0,5	1.190	2.883
2005	829	9,71	7.699	90,21	7	0,08	8.535	10.031
2006	2.100	11,91	15.533	88,06	6	0,03	17.639	20.185
2007	5.116	26,73	14.012	73,22	9	0,05	19.137	22.047
2008	5.186	35,17	9.520	64,56	41	0,28	14.747	19.760

Tablo 5. Türkiye’de YSDY girişlerinin sektörel dağılımı (Milyon Dolar) (Devamı)

Yıl	İmalat Sanayi	%	Hizmetler	%	Tarım	%	Sektörlerin Toplamı	Toplam DYSY Girişler
2009	3.889	62,20	2.315	37,03	48	0,77	6.252	8.663
2010	2.884	46,23	3.274	52,48	80	1,28	6.238	9.036
2011	7.965	49,61	8.058	50,19	32	0,2	16.055	16.047
2012	5.530	54,55	4.569	45,07	38	0,37	10.137	12.419
Toplam	33,828	33,85	65.835	65,88	267	0,27	99.930	121,071

Kaynak: Tablo 3.4. Ebgahei, F. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İhracata Bağımlı Verimlilik Yayılması Etkisi, Doktora tezi, Ankara, 2015: 86 (Erişim Tarihi: 02/10/2018)

Tablo 5’e göre, Türkiye’de 2004-2012 yılları arasında YSDY girişlerinin büyük bir bölümü hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle YSDY girişlerinin %65.88’i hizmetler sektöründe, %33.85’i imalat sanayi sektöründe ve %0.27’si tarım sektöründe gerçekleştirmiştir. Dünya genelinde olduğu gibi, Türkiye’de de 2004-2012 yılları arasında hizmetler sektörünün doğrudan yabancı sermaye yatırımları içerisindeki payı artmıştır (Ebgahei, 2015: 86).

Tablo 6. İmalat Sanayiye ve Diğer Sektörlere yapılan Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Toplam Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İçindeki Payları (Milyon \$)

Tarih	İmalat Sanayi	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam	İmalat Sanayi Payı	Sanayi Payı	Tarım Payı	Hizmet Payı
2013	2.843	47	5.390	5.086	10.523	%27	%51	%0	%48
2014	2.742	61	4.258	4.313	8.632	%32	%49	%1	%50
2015	4.227	31	5.774	6.272	12.077	%35	%48	%0	%52
2016	2.241	38	3.067	4.429	7.534	%30	%41	%1	%59
2017	1.236	31	2.051	5.450	7.532	%16	%27	%0	%72
2018*	783	14	1.542	2.352	3.908	%20	%39	%0	%60

* Ağustos ayına ait verilerdir.

Kaynak: TCMB, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> Erişim Tarihi: 04.11.2018

2013 yılında imalat sanayiye yapılan DYSY (Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı), 2 milyar 843 milyon dolar iken toplam DYSY 10 milyar 523 milyon dolar olmuştur

ve payı %27 olarak hesaplanmıştır. Sanayinin toplam DYSY içindeki payı %51 olmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere sanayi sektöründe doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yarısından fazlasını imalat sanayi oluşturmaktadır. 2014 yılında imalat sanayi DYSY’de düşüş meydana gelmesine rağmen toplam DYSY içindeki payını arttırmış ve %32 olmuştur. Sanayinin payı azalarak %49 olurken hizmet sektörünün %50’ye çıkmıştır.

2015 yılında imalat sanayi 4 milyar 227 milyon dolara yükselerek payını %35’e yükseltmiş ve belirtilen yıllar içerisinde en yüksek orana ulaşmıştır. Sanayi sektörü %48’lik oranıyla toplam DYSY içinde 1 puanlık azalış göstermiştir. Tarım sektörünün toplam DYSY içindeki payı %0 iken hizmet sektörünün payı artarak %52 olmuştur.

2016 yılında imalat sanayiye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları düşüş göstermiş ve 2 milyar 241 milyon dolar olmuştur. Toplam DYSY içindeki payı da 5 puan düşmüş ve %30 olmuştur. Sanayi sektörünün toplam DYSY içindeki payı azalış göstererek %41 olurken, hizmetler sektörüne yapılan DYSY, toplam DYSY içindeki payını arttırarak %59’a ulaşmıştır. Tarım sektörü 38 milyon dolarlık yatırım ile toplam DYSY içindeki payını %1’e çıkarmıştır.

2017 yılında imalat sanayi DYSY, belirtilen yıllara göre en düşük yatırıma sahip olmuştur (1 milyar 236 milyon dolar) ve toplam DYSY içindeki payı %16’ya düşmüştür. Sanayinin de payı azalış göstermiş ve %27 olarak hesaplanmıştır. Bu yılda tarım sektörüne yapılan DYSY 31 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve toplam DYSY içindeki payı %1’den az olmuştur. 5 milyar 450 milyon dolar olan hizmet sektörü toplam DYSY içindeki payını arttırmaya devam etmiş ve %72 olarak hesaplanmıştır.

2018 Ağustos ayı verilerine göre imalat sanayiye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları 783 milyon dolar olmuş ve toplam DYSY içindeki payı %20’ye yükselmiştir. Sanayi sektörü de payını arttırmış ve %39 olmuştur. Hizmet sektörüne yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları bir önceki yıla göre azalış göstermiş ve 3 milyar 908 milyon dolar olmuştur. Toplam DYSY içindeki payı da azalış göstererek %60 olarak hesaplanmıştır.

1.4. CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜ VE UYGULANAN POLİTİKALAR

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile sanayileşmeye yönelik önemli adımlar atılmıştır. Bu bölümde cumhuriyetin ilanından itibaren günümüze kadar yaşanan süreçte uygulanan politikalar ve kalkınma planlarına değinilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

1.4.1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sanayi Sektörü

Türkiye ekonomisine tarihsel perspektiften baktığımızda sanayileşme hedeflerinin Cumhuriyetin ilk yıllarında, kalkınma planlarıyla ortaya çıktığı görülmektedir (Erdoğan,2016: 190). 1923- 1930 yıllarında sanayileşme devlet eliyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Liberal dönem olarak adlandırılan bu dönemde böyle bir yolun izlenmesinin nedeni, yeterli ulusal girişimci sayısının bulunmayışı, girişimci sınıfının oluşturulması isteği ve devletin bazı işleri üstlenecek kaynaklara sahip olmayışıdır. Bu dönemde devlet doğrudan imalat sanayi teşviklerine girişmek yerine, Sanayi ve Maden Bankası kurmak(1925) ve Sanayii Teşvik Kanunu çıkarmak şeklinde teşvik ve iştirak yöntemlerini benimsemiştir (Parasız, 1998: 19).

1923-1938 döneminde GSMH içinde sanayi kesiminin payı(piyasa fiyatlarıyla)1924 yılında %10 civarındayken, 1938 yılında bu oran %16,5 civarında gerçekleşmiştir. Sanayi kesimi içinde “İmalat Sanayii”nin payı 1938 fiyatlarıyla 1924’e göre 1938’de beş misli artmıştır. Bu artışta “Devletçilik” döneminde üretime geçen devlet sınai işletmelerinin katkısı büyük rol oynamıştır. Devletin sanayii teşvik yolunda attığı en önemli adım, 1927 yılında 15 yıldan beri yürürlükte olan “Teşvik-i Sanayi Kanunu”nu genişleterek, yeniden 15 yıl süreyle yürürlüğe koymasıdır (Tokgöz,2011: 93-94).

Ülkenin sanayi üretiminin yapısı, 1927 sanayi sayımı sonuçlarından izlenebilir. Sayım kapsamına giren 65 bin dolayında işletmenin %43,59’u tarım (tarım ürünlerini işleme, değirmencilik vb.) yüzde 23,88’i dokuma ve yüzde 22,61’i maden sanayii, makine yapımı ve onarımı grubundan oluşmaktadır. Toplam 256.855 çalışanın yüzde 43,01’i tarım, yüzde 18,70’i dokuma sanayiinde toplanmıştır. İşletmelerin yüzde 35,74’ü tek kişilik, 35,76’sı ise 2-3 kişiliktir. Beş kişiden daha fazla işçi çalıştıran işletmelerin oranı yüzde 8,94; 100 kişiden fazla çalıştıranlar ise yüzde 0,23 dolayındadır. Anlaşıldığı kadarıyla çocuk işçiliği yaygındır: 9 ve daha çok kişi çalıştıran işyerlerinde

alışan toplam 147.128 kişinin yüzde 15,4  on dört yaşından küçüktür. Bu oranın 2-3 kişi çalıştıran işletmelerde daha yüksek olduğu söylenebilir. İşletme başına çalışan sayısı ortalama 2,5 kişidir.

Toplam sınai işletmelerin yalnız 4,28'i çevirici g kulllanmaktadır. Kullanılan hammaddenin yüzde 12,62'si dışalım yoluyla karşılanmaktadır. Toplam retim yüzde 65'i tarım, yüzde 18'i dokuma sanayiinde oluşmaktadır.

Verilen rakamlardan yola çıkılarak sanayileşmenin işgücüne dayalı olarak tarım ürünleri, maden ve dokumacılık alanlarında geliştiği görülmektedir.. İşyeri başına çalışan kişi ortalamasının çok düşük olduğu, daha doğrusu, sanayiin çok ilkel teknoloji ile çalıştığı sonucuna varılabilir (Kepenek ve Yentürk, 2003: 45).

1923-1929 yılları arasında tüketim malları ithalatı, ithalatın %50'sini oluştururken, yatırım malları ithalatı, toplam ithalatın aşağı yukarı %25'ini oluşturmaktadır. İhracat içinde en önemli payı, %86,3 oranıyla tarımsal mallar almaktaydı. Endüstriyel rnlerin toplam ihracat içindeki payı %8,6 civarındaydı (Parasız, 1998: 18).

Sınai retim, temel tüketim gereksinimlerini karşılamaktan uzaktır. Örneğin yerli şeker remini toplam tüketime %14,5 gibi bir kısmını karşılamakta; yüzde 85,4' dışalımla karşılanmaktadır. Benzer bir durum diğer temel tüketim malları için de geçerlidir. Dokuma ve giyim dışalımını, toplam dışalımın, 1938'de yüzde 41,48 ile en yüksek kısmını oluşturmuştur. Temel tüketim gereksinmelerinin çok büyük bir bölümünün dış alımıyla karşılanması, dışalım yerine yerli üretim (ithal ikameci sanayileşme) politikası doğrultusunda görüşler oluşturulmasına yol açmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2003: 45).

Devleti ekonomi politikalarının yürürlükte olduğu ve İkinci Dünya Savaşı'nı kapsayan yıllarda (1939-1945) Hükümet, savaşa girmemekle beraber sanayileşme programını büyük ölçüde durdurmuştur. Çünkü savaş, savunma harcamalarını arttırmış, 900.000 kişi silahaltında tutulmuş, normal bütçe gelirleriyle harcamalar finanse edilemediği için Merkez Bankası kaynaklarına daha sık başvurulmuş, fiyatlar bu sebeple 1945 yılında 1938'e göre %400 oranında artmıştır. Savaş dolayısıyla gerekli ithalatın yapılamaması ve bunun sonucunda makine ve ara mal girdilerinde ortaya çıkan darboğaza bir de tarım sektöründeki üretim düşüşü eklenince, 1938-1939 yıllarında 343,5 milyon TL olan sanayi sektörü GSMH(Gayri Safi Milli Hasıla)'si

(1938 faktör fiyatlarıyla) 1944-1945 yıllarında 267 milyon TL altına düşmüştür (Karluk, 1999: 224-225).

Hükümet savaşan ülkelere tarımsal ürünler ihracatını arttırmak ve dış ticaret fazlası elde etmek amacıyla ihracatı teşvik etti. Ayrıca ordunun ihtiyaçlarını temin etmek için stok bulundurmak politikası hükümetin mal talebini arttırdı (Şahin, 2014: 77).

1.4.2. 1945- 1963 Yıllarında Sanayi ve Dış Ticaret

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında temelleri atılan sanayi, temel tüketim mallarının ithal ikamesine dayanan bir yapıya sahip olup, yerli tarımsal ve madensel hammaddeleri işlemeye yöneliktir. Sanayideki bu yapı, 1946'dan planlı dönemin başlangıcı olan 1963'e kadar geçen dönemde büyük bir değişikliğe uğramamıştır. Sanayi sektörü, 1958 yılına kadar iç talebin canlı olması sebebiyle hızla büyümüş, özellikle 1952-1957 döneminde sektörün ortalama büyüme hızı, %12,5 gibi rekor bir seviyeye ulaşmıştır.

Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılından ekonomik istikrar önlemlerinin yürürlüğe girdiği 1958'e kadar, ülkedeki toplam yatırımların ortalama %21'i sanayi sektörüne ayrılmıştır. Özellikle ara malları ve tüketim malları alt dallarında bir yoğunlaşma olmuştur. Özel kesim yatırımları, şeker, çimento, pamuklu ve yünlü dokuma sanayilerinde ağırlık kazanmış ve bu alt dallarda aşırı kapasite yaratılmıştır. Bunun sebebi, iç pazarın korunmuş olmasıdır. Bu alanlarda üretim yapan kuruluşlar, genelde küçük ölçekli işletmelerdir. 1957'den sonra özel sektörün imalat sanayiinde tüketim ve yatırım malları alt dallarındaki yatırımları, mutlak ve nispi olarak azalmıştır. Buna rağmen bu dönemde tüketim malları nispi ağırlığını korumuştur.

Yatırım ve dayanıklı tüketim malları üreten sanayinin alt dallarının nispi payında ise önemli bir değişim olmamıştır. Planlı döneme gelinceye kadar geçen sürede Türk sanayiinin temel özellikleri değişmemiştir. Özellikle özel sektörün sanayi kuruluşlarında işletmeler küçük, teknoloji geri ve eski, sermaye yetersiz, bazı sektörde kapasite fazla ve marjinal hasıla oranı yüksektir. Değişen tek şey, özel kesimin küçümsenemeyecek bir gelişme göstermesidir.

Planlı dönemin başlangıcı olan 1963'e kadar sanayiinin GSMH içindeki payı, %15,2'den (1947) 1962 yılında %16,7'ye (sabit fiyatlarla) yükselmiştir. Bunda,

dönem boyunca sanayi sektörünün diğer iki temel sektöre göre daha hızlı büyümesinin etkisi vardır. 1947 yılında sanayi sektörü sabit fiyatlarla (1968 fiyatları) %5,8; 1950’de %9,3; 1953’de en yüksek oran %19,2; 1955’de %11,3; 1960’da %0,4 ve 1962’de %3,5 oranında gelişmiştir (Karluk, 1999: 228).

On yıllık dönemde sanayileşme politikalarında büyük iniş çıkışlar olmakla birlikte, özellikle özel sektörün sanayici olma istek ve girişimleri ortaya çıkmıştır. 1950’de 10 ve daha fazla işçi çalıştıran sınai işletme sayısı 2618 iken 1960’ta %100’den fazla artarak 5600’e çıkmıştır. Gıda, dokuma ve kimya endüstrilerinde bu artış çok belirleyici olmuştur (Tokgöz, 2011: 152).

1950 sonrası dönemde dış ödemeler ve dış ticaret açıkları büyük kalmış, döviz kazancı ile döviz harcamalarını dengeleyebilecek stratejiler üzerinde durulmamış ve özellikle ihracat politikalarında yeterli bir ağırlık verilmemiştir. Bütün bunlara rağmen 1950 sonrasında ekonomide yeni bir dönemin başladığını gösteren belirtiler vardır. Bu dönemde iktisadi zihniyette sosyo politik konularda bazı değişme başlangıçları olmuş, ancak bütün bunlar sistemli bir sosyo ekonomik ve sosyo politik politikalara bağlanmadığından bazı aşırılıklar dikkat çekmiştir (Kılıçbay, 1997: 17).

1.4.3. Kalkınma Planları (1963-2017) ve Sanayiye Etkisi

Kalkınma Bakanlığı, kalkınma planlarını şu şekilde ifade etmektedir: “Konjonktürel şartlar ve değişen iktisadi yaklaşımlar çerçevesinde ekonomide kamu müdahalesinin ağırlığı dönemler itibariyle farklılıklar göstermekle birlikte pazar ekonomisinin geliştirilmesi ve etkinleştirilmesi Türk planlarının genel ilkesi olmuştur. Türkiye'deki planlama yaklaşımının en belirgin özelliği kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici nitelikte oluşudur. Ülkemizde planlı kalkınma dönemine geçilmesi ile birlikte kalkınma için alınacak kararların uzun vadeli hedeflere yöneltilmesi ve planlara bağlanması idarenin belirli prensiplere göre hareket etmesini gerektirmiş, demokratik bir idarede açıklık, sorumluluk ve denetleme şartlarını kolaylaştırmış, keyfi hareketleri önleyen tamamlayıcı bir unsur olmuştur (DPT, Erişim tarihi: 20.10.2018, <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBF2AFC1F8C2259011>).

1.4.3.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Bu dönemde sanayileşme ithal edilen parça ve akşamların bir araya getirilmesiyle ürün üretmeye dayalı “montaj sanayi” gerçekleştirilmiştir. Özel sektör, özendirici politikalarla teşvik edilmeye çalışılmıştır.

Bu plan döneminde öncelikli sektörler:

- Makina imalat sanayi,
- Gemi yapım sanayi (tersaneler),
- Demiryolu ve karayolu taşıtları sanayi,
- Plastik işleme ve lastik sanayi,
- Elektrikli makine, cihaz ve donanım sanayi,
- Kimyasal ürünler sanayi olarak ortaya çıkmaktadır (Bayülken ve Kütükoğlu, 2010: 12).

Türkiye’de planlı dönemin başlangıcına kadar ülkede temel tüketim mallarının yerli üretimi büyük ölçüde gerçekleştirilmiş idi. Şeker, içki ve tütün, dokuma ve giyim sanayi dallarında üretim iç pazarın ihtiyaçlarını karşılayacak duruma gelmişti. Bu sebeple, Birinci BYKP (Beş Yıllık Kalkınma Planı) ve On beş Yıllık Perspektif’te tarım ve sanayi arasında dengeli bir gelişme öngörülmüş ve Türkiye’nin uzun süreli gelişmenin daha çok sanayileşme yönünde olacağı belirtilmiştir. Fakat sanayiinin gelişmesinin, tarım sektöründeki gelişmeye bağlı olduğu vurgulanmıştır. Böylece dengeli bir sektörel gelişme politikası benimsenmiştir (Karluk, 1999: 230).

İthal İkameci sanayileşme stratejilerinin amacı daha önce dışarıdan alınan malların ülke içinde üretilmesine elverecek biçimde sanayileşmeyi sağlamaktır. Türkiye’de 1963 yılından sonra uygulanan ithal ikameci sanayileşmeye elveren politikalar sanayileşmenin ilk aşamasında üretici ve tüketiciyi korumayı amaçlamıştır ve şu başlıklarda toplanabilir: a) İç pazarın ithal mallar karşısında zayıflamasını önlemek; b) sanayileşmeyi arttıracak politikaların izlenmesi; c) iç talebi güçlendirerek ekonomiyi canlandırmak; d) aşırı değerli kur politikası.

Türkiye’de ithal ikameci dönem boyunca uygulanan korumacılık mutlak olarak nitelendirilebilecek bir korumacılıktır. Mutlak korumacılık yerli üretimin ülke içi talebi karşılaması durumunda ilgili sınai ürünün dışalımının, fiyat ve kalite farkına bakılmaksızın, tümüyle yasaklanmasıdır. Bazı ürünlerde ise, gümrük vergisi ve kota sınırlama yolunun tercih edildiği görelî korumacılıktan söz edilebilir.

Sanayi politikasının ikinci ögesi özendirme önlemleridir. İşletmelerin kapasitelerini arttırmak için yapmış olduğu yatırım harcamaları ve üretim maliyetlerinin yükünü azaltmak amacıyla vergilerde ve yatırımlarda indirim sağlayan politikalar izlenmektedir.

Dışalıma konu olan malların yerli üretimine geçişte iç pazarın belirli bir büyüklüğe ulaşması kaçınılmazdır. İthal ikameci sanayileşme boyunca ücret ve maaşların yüksek tutularak satın alma gücünün artırılmasına çalışılmıştır (Kepenek ve Yentürk,1994: 361-362).

Plan dönemi başında, yani 1962 yılında sabit fiyatlarla (1968 fiyatlarıyla) GSMH içinde tarımın payı %34,6 iken sanayinin payı %16,7 idi. Dönem sonunda bu paylar sırasıyla %29,3 ve %20,7 olmuştur. “Kalkınma özdeştir sanayileşme” ilkesine uygun olarak sanayi sektörü büyürken tarımın payı azalmıştır. Sanayide ithal ikamesine ve kamu kesimine ağırlık veren bir strateji uygulanmıştır. Birinci planın en ilginç sonuçlarından biri, özel sektör sınai yatırımlarının yıllık veya toplam olarak plan hedeflerini aşmış olmasıdır. Dönem içinde gerçekleşen toplam 64 milyar liralık yatırımın 30 milyar TL’sini özel sektör gerçekleştirmiştir. Dış ekonomik ilişkilerin belirleyici ögesi olan “dış ticaret” dönem içinde her yıl açık vermiştir. İthalatta görülen dalgalanmalara karşılık ihracatta yavaş fakat sürekli artış olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1963’te %53,5 iken, 1967 sonunda %76,3 düzeyine çıkmıştır. Aynı dönemde ithalatın %95’i ara ve yatırım mallarına gitmiştir (Tokgöz,2011: 180-181).

1.4.3.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci beş yıllık kalkınma planı, az gelişmiş ülkelere önerilen ithal ikameci sanayileşme politikaları çerçevesinde şekillenmiştir. Girişimci düşük vergilerle desteklenmesi teşvik programı uygulanmıştır. 1970’ler yaşanan petrol krizi ve Kıbrıs sorununun ardından IMF(International Monetary Fund) ve Dünya Bankası önderliğinde yeni ekonomi programları uygulanmış ancak yeni ekonomi

programlarına rağmen ihracatta beklentiler karşılanmamıştır. Yaşanan krizler, üreticiyi ve dolayısıyla ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Avrupa ile entegrasyon süreci başka bir tarihe ertelenmiştir. Buna karşın Avrupa Komisyonu 1975 Akdeniz politikasını sunmuştur. Tekstil ve konfeksiyon, deri eşya, orman ürünleri ve topraktan mamul eşya sanayileri de bu planda öncelikli sektörler arasında yer almaktadır (Bayülken ve Kütükoğlu, 2010:13).

Tablo 7. 1968-1972 Yıllarında Ana Faaliyet Kollarının GSMH İçindeki Payları (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
1968	39,8	16,7	43,4
1969	39,0	17,1	44,0
1970	37,1	16,8	46,1
1971	35,3	17,3	47,4
1972	32,3	18,1	49,6

Kaynak: www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2216 Erişim tarihi: 21.10.2018

Tablo 7'ye bakıldığında İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ilk senesi olan 1968'de tarımın payı %39,8, sanayinin payı 16,7 ve hizmetin payı %43,4'tür. 1972 yılında tarım %32,3, sanayi %18,1, hizmet sektörü ise %49,6 olmuştur. Tarım sektörünün payındaki azalma, hizmet sektörüne artış olarak yansımış, sanayi sektörü ise 1-2 puanlık değişim gösterebilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Planın dış ekonomik ilişkiler açısından ana hedefi dış kaynaklara bağılılığın azaltılmasıdır. İkinci Beş Yıllık Plan döneminde toplam 4.865 milyon dolar olarak öngörülen ithalat, sonradan programlarla 4.920 olarak düzeltilmiş ve 5.247 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Plan ve program hedeflerinin aşılmasının sebepleri genellikle Ağustos 1970 devalüasyonuna bağlanmaktadır (Akbank Kültür Yayını,1980: 362).

1963-72 döneminde Türkiye'nin ihracat kapasitesi ve gerçekleşen ihracat hacmi çok düşüktü. Bu dönemde yıllık ihracat hacmi ortalama 400-600 milyon dolar civarında kalmış, ihracat GSMH'ye oranı %5'i aşmamıştır. İhracat yine büyük ölçüde tarımsal ürünlere dayanmıştır ve geleneksel birkaç tarım ürünü toplam ihracat gelirlerinin payı %17-20 civarındadır. İhraç edilen sanayi ürünleri tarım girdisi ile üretilen, harcıalem teknoloji basit işleminden geçirilen pamuk ipliği, konserve, kısmen işlenmemiş deri vb.

ürünlerdir. İhracatın yaklaşık %4-%6'sı krom, boraks gibi işlenmemiş maden cevherinden oluşuyordu (Şahin,2014: 144).

1.4.3.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973–1978)

Artan petrol krizi beraberinde finansman sorunlarına getirerek ekonomide olumsuz koşullar oluşturmuştur. Ayrıca ülkede yaşanan siyasi karışıklıklar olanın hedefleri tutturamamasına neden olmuştur. “Gelişmede Öncelikli Yörelere” projesiyle bölgelerin sahip olduğu kaynaklar ön plana çıkarılarak gelişiminin sağlanması amaçlanmıştır. Plandaki hedeflerle gerçekleşenler arasında, kaynak yetersizliği, üretim ve ihracat sorunları nedeniyle, özellikle bazı sektörlerde önemli sapmalar ortaya çıkmaktadır. Burada öncelikli sektörler geri planda kalmakta, kalkınmada öncelik bölgeleri gündeme gelmektedir.

Siyasi ve sosyal krizlerin yaşandığı bu dönemde bölgesel farklılıkları giderecek yatırımlar beklenen ölçüde gerçekleşmemiştir (Bayülken ve Kütükoğlu, 2010: 13).

1950’li yıllarda gelirlerdeki artışın ana kaynağı tarım kesimi olurken, daha sonra kent ekonomisi ve imalat sanayii büyümenin motor gücü oldu. 1960’lı ve 1970’li yıllarda imalat sanayiinin yıllık büyüme hızı yüzde 10’a kadar çıktı. İmalat sanayiinde işçi ücretlerinin satın alım gücündeki ortalama yıllık artış hızı da yüzde 4’e ulaştı. Tarımsal üreticiler de artan üretimden ve yüksek destek fiyatlarından yararlandılar. Böylece kentlerden kırlara, memurdan işçi ve köylüye kadar geniş kesimler hızla büyüyen pastadan pay alabildi.

Tarım kesiminde büyük miktarlarda yeni toprağın üretime açılması, traktör, gübre ve diğer girdilerin kullanımı, kent ekonomisinde ise imalat sanayii ve diğer dallarda daha ileri teknoloji kullanımı ve yeni yatırımların devreye girmesi hiç şüphesiz yüksek büyüme hızlarını açıklayan en önemli nedenlerdi. İç pazarın yüksek gümrüklerle korunması, ücretlerde ve tarımsal gelirlerde sağlanan artışların ve yurtdışındaki işçilerin yolladığı dövizlerin tüketici malları üretimine ağırlık veren yerli sanayi için talep yaratması da büyümeyi destekledi (Pamuk,2014: 255-256).

Tablo 8. Tüketim Malları (T), Ara Malları (A) ve Yatırım Malları (Y) Üreten Sanayi Gruplarının Nispi Payları (%)

		1963	1967	1973	1975	1978
İşyeri	T	55,7	52,4	44,2	44,9	40,9
	A	26,3	27,6	29,7	31,6	33,5
	Y	16,3	20	25,1	24,5	25,6
İstihdam	T	59,8	55,5	46,7	45,4	47,2
	A	24	25,5	29	28	31,6
	Y	16,2	19	24,3	26,6	21,2
Üretim Değeri	T	59,4	52,9	42,4	41,1	38,1
	A	27,3	35,4	36,6	37,1	41,7
	Y	13,3	17,7	21	21,8	20,2
Katma Değer	T	51,6	49	36,3	33,8	35,6
	A	33,1	37,7	44,6	46,8	46,8
	Y	15,3	13,3	19,1	17,6	18,6

Kaynak: Şahin, H. Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2014. Tablo 5.6. S.139

Türkiye’de imalat sanayinde bugün olduğu gibi 1960’lı ve 70’li yıllarda da küçük hatta mini ölçekli iş yerleri yaygındır. DİE’nin 1980 İmalat Sanayi sayımında tespit edilen toplam 182 bin civarında iş yerinden sadece 9.009 tanesi, yani %4,95’i, 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerleridir. Geriye kalanı birkaç kişinin çalıştığı, çevirici gücün çok düşük olduğu mini atölye niteliğinde olan işyerleri idi. Sanayide küçük iş yerlerinin yaygın olmasının birçok nedeni vardır. Başta gelen nedenler sermaye birikiminin yetersizliği ve sermayenin tabana yayılmaması, sermaye piyasasının gelişmemiş olması, üretimin iç piyasa için yapılması ve ciddi rekabetin olmamasıdır (Şahin, 2014: 139).

1970’li yılların sonunda geline tıkanma noktasına kadar Türk imalat sanayi kapsamlı bir ithal ikameci sanayileşme stratejisi ile gelişme ortamı bulmuştur. 1970’lerin ikinci yarısında yaşanan çalkantılı dönemi izleyen, 1980’li yıllarda ekonomi politikalarında önemli yapısal dönüşümler gerçekleşmiştir (Doğruel ve Doğruel, 2008: 36).

Türkiye mevcut imalat sanayii kuruluşlarını çalıştırmak için ara ve yatırım mallarını ithal etmek zorunda idi. İthalat ihtiyacı ve fiilen gerçekleşen ithalat hacmi her zaman ihracat gelirlerini aşıyordu (Şahin, 2014: 145).

Tablo 9. 1973-1977 yıllarında ithalat hacmi ve oransal birleşimi

İthalat (Dönem Toplamı, Milyon \$)	Yatırım Malları (%)	Ara malları, Hammadeler ve Ham Petrol (%)	Tüketim Malları (%)	Dış Ticaret Açığı Yıllık Ort. (Milyon \$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
22.531	39,6	56,9	3,5	2.820	37

Kaynak: Şahin, H. Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2014. Tablo 5.10. : 146

Üçüncü Beş Yıllık Planlı Kalkınma dönemi boyunca ithalat toplam 22.531 milyon dolara ulaşmıştır. Gerçekleştirilen ithalatta yatırım mallarının payı %39,6 iken ara malları hammaddeler ve ham petrolün %56,9’ dur. Tüketim mallarının ithalattaki oranı %3,5’tir. Dış ticaret açığı bu dönemde 2.820 milyon dolar olmuş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı %37 seviyesine inmiştir.

1.4.3.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979–1983)

Dördüncü beş yıllık kalkınma planı döneminde “yerel kaynakları ve potansiyelleri ortaya çıkarma” programı oluşturulmuş ve bu konudaki sektörlere ağırlık verilmiştir. Kimya sanayi, demiryolu ve karayolu taşıtları sanayi, tekstil ve konfeksiyon sanayi arka plana düşmüştür. Yaşanan 1980 askeri darbesi sonucunda yaşanan siyasi değişim ekonomiye de yansımış ve ihracata dayalı büyüme politikası uygulanmaya başlanmıştır (Bayülken ve Kütükoğlu, 2010: 13).

Sanayileşme açısından ele alındığında 1980 yılından sonra imalat sanayiine kamu kesimi yatırımları yapılmadığı görülmektedir. Ancak, dışsatımın arttırılabilmesi için kamunun haberleşme ve ulaştırma ağına yaptığı yatırımlar önemli boyuttadır. Özel kesimde de yatırım artış hızı duraklamış ve üretimin artış hızının sürekli gerisinde kalmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2003: 364).

1980 yılında Türkiye ekonomisinde köklü bir büyüme stratejisi değişikliği yaşanmış ve liberasyona yönelen ithalat rejimi, reel devalüasyonlar, çeşitli kredi mekanizmaları, vergi iadesi gibi teşvikler ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracat rejimi ve iç talebin daraltılmasına yönelik makroekonomik politikalar dışa açık büyüme sürecinin temel unsurlarını oluşturmuştur. 24 Ocak 1980 kararları ile başlayan 1980 sonrası süreçte, önceki dönemin ithal ikameci politikaları terk edilerek ihracata dayalı büyüme politikaları benimsenmiştir. Sadece yatırım ve ara malı üretimine yoğunlaşma

anlayışından vazgeçilerek, sanayinin daha çok dışa açılmasına odaklanılarak ithalatta liberalizasyon yolu izlenmiş ve ülkenin sanayi yapısı düzene konulmaya çalışılmıştır.

Türkiye Ekonomisi 24 Ocak 1980 Kararları ile birlikte önemli bir yapısal dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönemde ihracat, ithalat ve dolayısıyla dış ticaret hacmi özellikle ihracatta imalat sanayinin payı hızla artmıştır. Türk imalat sanayinin alt sektörler yapısında önemli niteliksel dönüşüm yaşanmıştır. Toplam imalat sanayi ihracatı içerisinde otomotiv, makine, beyaz eşya, elektronik, petrol ürünleri payında kayda değer artış yaşanmış giyim eşyası, tekstil ürünleri ve gıda ürünlerinin payı giderek azalmıştır (Şahin, 2015: 189).

Tablo 10. Ekonomik Sektörlerin GSMH'daki Nispi Payları ve Kişi Başı GSYH

Yıllar	Tarım %	Sanayi %	Hizmetler %	KB. GSYH (Dolar)	KB. GSYH (SGP göre, dolar)
1981	24,2	21,9	52,5	1.368	2.564
1984	21,2	21,1	55,4	1.461	3.168
1987	17,8	25,8	55,2	1.668	3.911

Kaynak: Şahin, H. Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2014. Tablo 6.10. Sf 203

Bu dönemde, imalat sanayinin kendi içindeki yapısal değişimi önceki yıllardaki eğilime uygun olarak sürmüştür. Tüketim malları üreten alt-sektörlerin, sektörün toplam üretim değeri içindeki nispi payı birkaç puan gerilemiş, buna karşılık, ara malları üreten alt sektörlerin nispi payı ise yükselmiştir. Bu iki alt gruba giren sanayi dallarının toplam sınai hasıladaki nispi payları 1987'de hemen hemen eşitlenmiştir. Tüketim malları grubunun payı %42.6 ve ara malları üreten sanayi dallarının payı %42.4 olmuştur. Buna göre, yatırım malları üreten sanayi dallarının imalat sanayi toplam hasılasındaki payı hala %15 gibi çok düşük bir düzeyde kalmıştır (Şahin, 2014: 203). 1980 sonrası “dışa açık sanayileşme modeli” çerçevesinde Türkiye ekonomisinde görülen en temel yapısal değişimlerden biri de dış ticaret yapısında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ihracat, ithalat ve dolayısıyla dış ticaret hacmi artarken özellikle ihracatta imalat sanayisinin payı hızlı bir biçimde artış göstermiştir. 1980’li yıllara kadar Türkiye’de ithalat hep kontrol altında tutulmuştur. Ancak 1980’li yıllardan sonra ithalat rejiminin giderek serbestleşmesi ithalatın ve ihracatın büyümesinde etkili olmuştur. 1980 yılında 2.910 milyon dolar olan ihracat, 1985 yılına gelindiğinde 7.958 milyon dolara ulaşmıştır (Çoban, 2014: 207).

1.4.3.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985–1989)

İhracata dayalı büyüme politikasıyla aramalı ve hammadde ithal edilerek üretime dahil edilmesinin yolu açılmıştır. Bu planda kaynak potansiyeli olan sektörler yerine ihracat potansiyeli olan sektörlerle öncelik verilmiş ve ön plana çıkarmak amacıyla sektörler teşvik edilmiştir. “1980 Ekonomik Tedbirler Paketi’nin ardından ekonomik alandaki uygulamalar neoliberal politikalarla takviye edilmiş, verilen teşvik ve destekler Avrupa Birliği’nce olumlu karşılanmıştır. Avrupa Komisyonu’nun önerileri çerçevesinde, Türkiye 1987 tarihinde Avrupa Komisyonu’na aday ülke olarak başvurmuştur.

Komisyonun sunduğu ticari ilişkileri, ekonomi, sanayi ve finansal destek alanlarını kapsayan program, üyelik sürecinde olumlu etki yaratacağı düşüncesiyle Beşinci Plan’ın uygulama sürecinde dikkate alınmıştır. 24 Ocak Kararlarıyla etkisini göstermeye başlayan neoliberal politikalar, Beşinci Plan döneminde de etkisini sürdürmüştür. Siyasi ataletin, çalışanların baskı altına alınmasıyla ücretlerinin kısılmasının sonuçta önemli sermaye birikimi ve tekelleşmeye yol açtığı gözlemlenmiştir. Sanayide verimlilik anlayışı, maliyetleri en uygun seviyede tutulması yerine en düşük seviyeye çekilmesi olarak değişmiştir. Yani bir anlamda “dikensiz gül bahçesi” görüşü serbest piyasanın gelişmesinde önemli bir araç olarak ortaya çıkmıştır (Bayülken ve Kütükoğlu, 2010: 13-14).

Tablo 11. Sektörlerde Büyüme (Katma Değer) Artış Hızları (1985-1989)* (%)

Sektörler	1985	1986	1987	1988	1989
Tarım	2.4	7.9	2.1	8.0	-10.8
Sanayi	6.3	8.7	9.6	3.1	3.1
İmalat Sanayi	5.5	9.6	9.9	3.2	3.2
Madencilik	11.9	-6.3	4.2	-3.7	-3.7
Elektrik	7.8	15.5	10.9	7.1	7.1
Hizmetler	4.0	6.4	6.8	4.1	4.1

*1968 faktör fiyatlarıyla. **Kaynak:** Karluk, R. Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişin Yapısal ve Sosyal Değişim. 6. Baskı Beta Basım. Nisan, 1999. Sf.240 Tablo 7.6.

Tablo 11’e göre imalat sanayi 1985 yılında %5,5 büyümüş, 1987 yılında %9,9 ile en yüksek artış hızını gerçekleştirmiştir. 1988 ve 1989 yıllarında ise artış hızında 6,7 puanlık bir düşüş gerçekleşmiştir.

Tablo 12. İmalat Sanayinin 1985-1989 Yıllarında Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İmalat Sanayi İhracatı (Milyar \$)	Toplam İhracat (Milyar \$)	Toplam İhracata Oranı	Gelişme Hızı	İmalat Sanayi İthalatı (Milyar \$)	Toplam İthalat (Milyar \$)	Toplam İthalata Oranı	Gelişme Hızı	Dış Ticaret Açığı (Milyar \$)
1985	6,05	7,96	76,02	17,44	7,46	11,34	65,72	10,8	-1,41
1986	5,39	7,46	72,32	-10,85	8,68	11,1	78,13	16,39	-3,28
1987	8,09	10,19	79,35	49,93	10,64	14,16	75,14	22,62	-2,55
1988	8,97	11,66	76,92	10,95	11,1	14,34	77,44	4,36	-2,13
1989	9,29	11,62	79,89	3,54	11,12	15,79	70,4	0,14	-1,83

Kaynak: Polat, H. Türkiye Ekonomisinde İmalat Sanayi, Tablo 3. sf.31

İmalat Sanayi ihracatı, 1986 yılında 6,05 milyar dolardan 5,39 milyar dolara gerilemiştir. 1987 yılında ihracat tekrar ivme kazanarak 8,09 milyar dolar olmuştur. 1989 yılında ise 9,29 milyar dolara ulaşmıştır ve toplam ihracattaki payı %79,89 olmuştur. İthalata bakıldığında imalat sanayi 1985-1989 yıllarında sürekli artış göstermiştir ve 1989 yılında 15,79 milyar dolara ulaşmıştır. Dönem sonunda dış ticaret açığı -1,83 milyar dolar olmuştur.

1984'ten itibaren mal-hizmet ile sermaye, para ve döviz piyasalarında serbestleşme süreci ivme kazandı. İthalattaki serbestleşme, miktar kısıtlamalarının yerini gümrük vergisi artı fonlar yoluyla fiyat korumasına bırakmasıyla başladı; gümrük vergileri yaklaşık yarıya indirildi (yüzde 76,3 'ten yüzde 48,9'a). AT (Avrupa Topluluğu) ile ilişkiler "donuk" kaldığından, bu indirimlerde gümrük birliği bağlantılı taahhütlerin bir rolü yoktu. TL'nin tartılı reel efektif değerinin düşürülmesi, ithalat serbestleşmesi bir ithalat patlamasına yol açmasın diye 1988'e kadar sürdürüldü. 1980'li yılların sonunda ithalatta (liberasyon) serbestleşme oranı yüzde 94'e ulaşmıştı (Kazgan,2009: 138).

1989 Ağustos ayında 32 sayılı karar ile Türkiye ekonomisi konvertibiliteye geçmiştir. Bu karar ile Türkiye'nin sermaye hareketleri açısından en serbest ülkelerden biri haline gelmesi sağlanmıştır. İthalat fonları hızla düşürülmüş, IMF TL'nin konvertibilitesini kabul etmiş, ödemeler bilançosu sermaye hesabı serbestleştirilmiş, mali piyasalar liberalize edilmiş ve yurtiçinde TL ile dövizin birbirine tam ikame edilebilir olması

sağlanmıştır. Finans piyasasının dış dünya ile bütünleşmesini mali serbestleşmeyi sağlamıştır (Gökırmak, 2002-03: 233-253).

Beşinci Planın sonunda ekonomiyi yönetenlerin karnesinde “geçer” notlardan çok “geçmez” notlar vardı. Büyüme hızı hemen hemen durmuş, enflasyon şahlanmıştı. Yani ekonomi “stagflasyon” sürecine girmişti. Dış ticaret açığı en yüksek düzeye çıktı. İç ve dış borçlar artarken özel kesim sınai yatırımları asgari düzeye inmiş... ve en önemlisi Özal Modeli’nin gücü olan ihracat 1989 yılına gelindiğinde artmaz olmuştu. İhracatın GSMH içindeki payı 1984 yılı oranı olan %14 düzeyine inmişti (Tokgöz, 2011: 222).

1.4.3.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990–1994)

Bu plan döneminde Türkiye, siyasi ve ekonomik krizlerin yaşanması sonucu dalgalanmalar yaşamıştır. Hedefler ile gerçekleşen arasında meydana gelen fark, planın işlevsiz olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Plan hedeflerini tutturmaya yönelik uygulanan Yıllık Programlarda yapılan düzenlemeler de olumlu bir etki yaratmamıştır.

1993 ve 1994 yıllarında alınan ekonomik kararlar ekonomiyi ciddi bir krizle karşı karşıya getirmiştir. 1993 yılında para piyasasına yansıyan önemli bir uygulama ile yılın ikinci yarısından sonra Hazine ve KİT(Kamu İktisadi Teşebbüsü)’lerin Merkez Bankası’na olan borçları silinmiş ve Hazine kullandığı krediler karşılığında Merkez Bankası’na bono vermemeye başlamıştır. Bu olgu, Merkez Bankası’nın açık piyasa işlemleriyle hazine bonosu vererek piyasadan nakit çekme gücünü ortadan kaldırmış ve 1994 krizinin nedenlerinden birini oluşturmuştur. Yeni planlı döneme geçiş aşamasında yaşanan bu gelişme ekonomik kriz yaratmış ve bazı sektörlerin sonunu getirmiştir (Bayülken ve Kütükoğlu, 2010: 13-14).

Planda AB’nin ekonomi ve bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerinin fazla olduğu görülmüştür. Dönemde yaşanan siyasi gelişmeler Türkiye’nin jeopolitik önemini arttırmış ve Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle bağımsızlıklarını kazanan Türki devletleriyle ilişki kurulmasını sağlamıştır. Bu dönemde Avrupa ile ilişkiler yakınlaşmış, 1992 Lizbon buluşmasında Türkiye’nin Avrupa politikası üzerindeki rolü ve önemi irdelenmiştir. Bu durum, 1973 yılında imzalanmış olan Katma Protokol

çerçevesinde Gümrük Birliği anlaşmasının 1996'da uygulamaya konulmasına zemin hazırlamıştır.

Bu planda Avrupa'da uygulanan bölgesel kalkınma planları uyarlanmaya çalışılmış ancak istihdam ve bölgelerin potansiyeline yönelik programlar yerine ihracat potansiyeli olan sektörler ağırlık verilmiştir.

1990 yılında toplam istihdam 1980 yılına göre yaklaşık %12,2 oranında artarak yaklaşık 18.539.000 seviyesine yükselmiştir. 1990 yılında toplam istihdam içerisinde en fazla paya sahip sektör yaklaşık 8.691.000 kişilik istihdam ile tekrar tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık sektörü olurken, ikinci sektör ise yaklaşık 2.726.000 kişilik istihdam ile toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler sektörü olmuştur. 1990 yılında imalat sanayi sektöründe istihdam 1980 yılına göre yaklaşık %27,43 oranında artarak 2.625.000 kişilik istihdam ile üçüncü sırada yer almıştır (Polat, 2011: 35).

1981-90 döneminde, GSYH, yılda ortalama %4,5 civarında büyümüş, ekonomi politikasında ve ekonominin işleyişinde radikal değişimler yaşanmıştır. Fakat Türkiye, ekonomik gelişme ve refah düzeyi bakımından, OGÜ(Orta Gelirli Ülke(ler)) grubunun orta sıralarında yer almaya devam etmiştir. Kişi başına gelir 1990 yılında, geleneksel hesaplama yöntemine göre 2.682 dolar, SGP(Satınalma Gücü Paritesi)'ye göre 4.700 dolar olarak hesaplanmıştır (Şahin, 2014: 203-204).

Tablo 13. 1990-94 Yıllarına ait Dış Ticaret Göstergeleri

YILLAR	DIŞ TİCARET - YILLIK (Milyon \$)						İHR / İTH %
	İHRACAT	Değ.%	İTHALAT	Değ.%	DENGE	HACİM	
1990	12.959	11,5	22.302	41,2	-9.343	35.261	58,1
1991	13.593	4,9	21.047	-5,6	-7.454	34.640	64,6
1992	14.715	8,2	22.871	8,7	-8.156	37.586	64,3
1993	15.345	4,3	29.428	28,7	-14.083	44.773	52,1
1994	18.106	18,0	23.270	-20,9	-5.164	41.376	77,8

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, Dış Ticaret ve Ekonomik Göstergeleri, (Erişim Tarihi:22.10.2018)
<https://ticaret.gov.tr/data/.../Dış%20Ticaret%20ve%20Ekonomik%20Göstergeler.xls>

Planlı dönemin ilk yılı olan 1990'da ihracat 12.959 milyon dolar, ithalat ise 22.302 milyon dolardır. Bu dönemde 9.343 milyon dolar cari açık meydana gelmiştir.

İhracatın ithalatı karşılama oranı ise %58,1'dir. İhracat yıllara göre artış gösterirken, ithalatta dalgalanmalar yaşandığı görülmüştür. 1994 yılında toplam ihracat 18.106 milyon dolara ulaşmış, toplam ithalat ise 23.270 milyon dolar olmuştur. İhracattaki artışın etkisiyle ihracatın ithalatı karşılama oranı %77,8 seviyesine çıkmıştır.

1994'ün ilk ayında ekonomi büyük bir krize düştüğünü ifade eden Hatiboğlu(2003), 1994 krizinin temelinde, dış ticareti yapılamayan, dışarıya satılamayan hizmetlerden sayılan emek fiyatlarının stratejik ve tayin edici bir konuma sahip olduğunun ekonomik uygulamalarda göz ardı edilmiş olduğunu belirtmiştir (2003: 118).

Döviz kuru ile faiz arasındaki dengeye dayalı politikaların başarı ile uygulanması sonucunda Türkiye, uluslararası para piyasalarından sağlayan kaynaklarla bütçe açıklarını finanse edebilmiştir. Fakat 1993 yılı sonunda faizler düşürülmeye çalışılınca, faiz oranı-kur dengesi bozulmuş ve ekonomi büyük bir krizin eşiğine gelmiştir. 1994 yılı başında iki rating kuruluşu Türkiye'nin kredi notunu düşürünce, Türkiye'den 7 milyar dolar sıcak para çıkışı olmuştur. Bu çerçevede, 5 Nisan 1994 Ekonomik İstikrar Kararları alınarak yürürlüğe konmuştur (Karluk, 1999: 408).

1994 yılı başında TL'nin serbest piyasada %60 civarında devalüe edilmesi, 1989-1993 döneminde ihracatçılar aleyhine bozulan nispi fiyat dengesini değiştirdi. Devalüasyon ihracatı teşvik etti. İç piyasada talep daralınca ihracatçılar dış piyasalara yönelmek zorunluluğunu duydular. İhracatı arttırmak için Eximbank kredisi ve ihracat sigortası kapsamının iki milyar dolara çıkarılmasına karar verildi. Ancak uygulamada açılan kredi tutarı ve krediden faydalanan ihracatçı kuruluş sayısı çok sınırlı kaldı. İlk üç ay içinde sadece 120 ihracatçı bu fondan yararlandı (Şahin, 2014: 223).

1.4.3.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996–2000)

Bu kalkınma planında 'demokrasi, liberalizm, insan hakları ve hukukun üstünlüğü' kavramları ön plana çıkmaktadır. Teknolojide büyük ilerlemelerin yaşandığı bu dönemde küreselleşme ile bilgi ve teknoloji paylaşımının uluslararası boyutlarda yayıldığı bir ortam oluşmuştur. 1996 yılında Avrupa Birliği ile imzalanan Gümrük Birliği antlaşması Avrupa ile yapılan ticaretin arttırılmasında atılan büyük bir adımdır (Tokgöz, 2011: 264).

1996 yılında öncelikle KOBİ (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler)'ler, gelişen ve değişen ekonomi koşullarına ayak uydurabilmeleri ve ekonomiye kazandırdıkları hareket ile önemli bir yere sahip olmuşlardır. KOBİ'leri desteklemek amacıyla kredi imkanı sağlayan Eximbank kurulmuş ve ihracatın finansmanında yeni bir kapı açılmıştır. Küresel rekabet maliyetler konusunun gündeme getirerek işletmelerin taşeron vasfıyla KOBİ'lere üretimlerini devretmişlerdir. Teknolojik olarak yetersiz olan ve işgücüne dayalı üretim yapan Türkiye, uluslararası pazarlarda taşeron statüsündedir.

Bu dönemde uluslararası ilişkilerde önemli gelişmeler yaşanmıştır. AB ile ticaret anlaşmasının yanı sıra Asya ülkeleri ile de ilişkiler kurulmuştur. Doğalgaz boru hattının döşenmesiyle Rusya ile ticari ilişkiler kurulmuş ve doğal gaz Türkiye için önemli bir enerji kaynağı haline gelmiştir. Çin ile ilişkiler geliştirilerek ucuz hammadde girişi sağlanmıştır. 1997 yılında yaşanan Rusya ve Asya krizleri ekonomide yer alan sektörleri olumsuz etkilemiştir. 1999 yılında IMF yardımıyla üç yıllık makroekonomi programı hazırlanmış, ancak uygulamaya konulan bu proje Şubat 2001'de çökmüştür. Bu nedenle Yedinci beş yıllık kalkınma planı hedeflerin gerçekleşmediği bir tablo çizmiştir (Bayülken ve Kütükoğlu, 2010: 14-15).

Dış rekabete açılma sürecinde önemli adımların atıldığı son yıllarda imalat sanayii; ileri teknoloji ve bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ile ticaretin serbestleşmesi nedenleriyle giderek artan uluslararası rekabetin yanı sıra, yurt içi ve dışında yaşanan mali krizlerin ve Marmara Bölgesindeki depremlerin olumsuz etkileri altında kalmıştır. 2000 yılında, depremlerin ekonomiye olumsuz etkilerinin giderilmeye başlanması yanında, uygulamaya konulan makroekonomik programın etkisiyle imalat sanayii üretimi artış eğilimine girmiştir. 2000 yılında imalat sanayii üretimi yüzde 6,5 artarken katma değer artışı yüzde 5,9 olmuştur (DPT, 2002: 36).

Türkiye-AB Gümrük Birliği, 30 Aralık 1995 tarihinde alınan Bakanlar Kurulu Kararı ile AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi 'ne uyum için yapılan son gümrük indirimlerinin ardından 1 Ocak 1996 tarihinde tamamlanmıştır. Böylece AB ile Türkiye arasında imalat sanayi ürünleri ticaretindeki gümrük vergileri ve diğer ticareti engelleyici uygulamalar ortadan kalkmıştır (Karluk, 2005: 333).

Tablo 14. 1996-2000 Yıllarına ait Dış Ticaret Göstergeleri

YILLAR	DIŞ TİCARET - YILLIK (Milyon \$)						İHR / İTH %
	İHRACAT	Değ.%	İTHALAT	Değ.%	DENGE	HACİM	
1996	23.224	7,3	43.627	22,2	-20.402	66.851	53,2
1997	26.261	13,1	48.559	11,3	-22.298	74.820	54,1
1998	26.974	2,7	45.921	-5,4	-18.947	72.895	58,7
1999	26.587	-1,4	40.671	-11,4	-14.084	67.258	65,4
2000	27.775	4,5	54.503	34,0	-26.728	82.278	51,0

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621 (Erişim Tarihi:22.10.2018)

Tablo 14'e göre, ihracat rakamlarında sadece 1999 yılında azalış meydana gelmiş, değişim %-1,4 olmuştur. 1996- 2000 yıllarında ithalatta dalgalanmalar mevcutken, belirtilen yıllar içinde 2000 yılında %34'lük değişimle dönemin en yüksek ithalatı gerçekleşmiştir. Dolayısıyla ihracatın ithalatı karşılama oranı %51 olarak hesaplanmış ve 26.728 milyon dolar dış açık verilmiştir.

Tablo 15. İmalat Sanayinin İhracat ve İthalat Değerleri (bin \$)

Yıllar	1996	1997	1998	1999	2000
İmalat Sanayi İhracatı	20.525.761	23.312.800	24.064.586	23.957.813	25.517.540
İmalat Sanayi İthalatı	35.207.187	39.802.296	39.024.929	33.935.827	32.686.102

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=630 Erişim tarihi:27.10.2018

1996 – 2000 yıllarında imalat sanayi ihracatı 1999 yılına kadar artış göstermiş, 1999 yılında Türkiye'nin ihracatına paralel olarak azalış yaşanmıştır. İmalat sanayinin ithalatında ise 1997 -98 yıllarında 39 milyar dolara ulaşmış, bu rakam 1999 yılında 33.935.827 bin dolara gerilemiştir.

Tablo 16. İmalat sanayinin dış ticaretteki payı

Yıllar	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat	%88	%89	%89	%90	%92
İthalat	%81	%82	%85	%83	%60

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=630 Erişim tarihi:27.10.2018

Tablo 16'ya bakılarak toplam ihracatta imalat sanayi ihracatının önemli rol oynadığı söylenebilir. İmalat sanayinin sahip olduğu pay yıllara göre artış göstererek 2000 yılında %92'ye ulaşmıştır. İmalat sanayinin ithalattaki payına bakıldığında 1998 yılına kadar artış göstererek %85'e ulaştığı görülmektedir. 1998'den sonra ise azalış göstererek 2000 yılında imalat sanayi ithalatının toplam ithalattaki payı %60'a düşmüştür.

Türkiye'nin AB'den beklediği telafi edici mali yardımlar gelmediği gibi öngörülen yabancı sermaye girişi de artmadı, azaldı. Buna karşılık, büyük mağazacılık firmaları büyük kentlerin tüketim mallarını ele geçirerek, Türkiye'yi AB'nin 6. büyük pazarı haline getirdiler. Kısacası, Gümrük Birliği'nin ilk beş yıl içindeki işleyişi Türkiye'ye yarar yerine zarar getirmiştir diyebiliriz (Tokgöz,2011: 281).

1.4.3.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005)

Şubat 2001'de sanayi sektörünü olumsuz etkileyen bir kriz yaşamıştır. Yıllık daralma %4 olmuş ve birçok işletme üretimini durdurma kararı almıştır. Bu krizin aşılması amacıyla IMF ve Dünya Bankası işçi sınıfını olumsuz etkileyecek yeni uygulamalar getirmiştir. Bu dönem sanayide küresel rekabetin ve üretimde verimlilik adı altında işgücünün sömürülmesinin koşullarını olgunlaştırdı. KOBİ'ler potansiyelleri ve işletme sayılarıyla önemli bir konuma gelmiştir. Uluslararası pazarlara açılmaları ve ekonomiyi canlı tutmaları ile gündeme gelmiştir.

Bu dönemde yeni hükümet göreve başlamıştır. Hükümet kalkınma planını temel alarak “Endüstriyel Politika” raporu hazırlamıştır. Amaç ihracatı arttırmaya yönelik teşvikler sağlamak, dış krediler sağlamak ve yabancı yatırımları çekmektir. İhracatın artışıyla doğru orantılı olarak ithalatta da artış meydana gelmiştir. Kalkınma döneminde yaşanan büyüme, ithalattaki bu artışa bağlı olarak yaşandığı görülmektedir. Kamu sektörü yatırımlarından vazgeçerek özelleştirme yoluna gitmiştir. İmalat sanayi açısından uygulanan programlara rağmen üretimi ve istihdamı arttırıcı etki yaratmamıştır (Bayülken ve Kütükoğlu, 2010: 15).

2001 krizini takip eden 2002-2007 döneminde ise imalat sanayi toplam olarak %50, yılda ortalama %8,5 oranında bir büyüme göstermiştir (Şahin, 2014: 361). Türkiye'de imalat sanayiinin GSYH içindeki payı 2000 yılında yüzde 19,2 iken, 2005 yılında yüzde 20,8'e yükselmiştir (DPT, DBYKP: 41).

Tablo 17. 2001-2005 yıllarına ait dış ticaret göstergeleri

YILLAR	DIŞ TİCARET - YILLIK (Milyon \$)						İHR / İTH %
	İHRACAT	Değ.%	İTHALAT	Değ.%	DENGE	HACİM	
2001	31.334	12,8	41.399	-24,0	-10.065	72.733	75,7
2002	36.059	15,1	51.554	24,5	-15.495	87.613	69,9
2003	47.253	31,0	69.340	34,5	-22.087	116.593	68,1
2004	63.167	33,7	97.540	40,7	-34.373	160.707	64,8
2005	73.476	16,3	116.774	19,7	-43.298	190.251	62,9

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621 Erişim Tarihi: 29.10.2018

Tablo 17'ye göre, 2001-2005 yıllarında ihracat sürekli artış göstererek dönem sonunda 73.476 milyon \$ olmuştur. İthalat bu dönemde ihracattan daha fazla gerçekleşmesi sonucu cari açık giderek büyümesine neden olmuştur. Dolayısıyla ihracatın ithalatı karşılama oranı verilen yıllarda azalış göstermiştir.

Tablo 18. 2001-2005 yıllarında İmalat sanayinin ihracat ve ithalat değerleri (bin \$)

Yıllar	2001	2002	2003	2004	2005
İmalat Sanayi İhracatı	28.826.014	33.701.646	44.378.429	59.579.116	68.813.408
İmalat Sanayi İthalatı	32.686.102	41.383.030	55.689.766	80.447.302	94.208.255

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=630 Erişim tarihi: 27.10.2018

İmalat sanayi ihracatı 2001-2005 döneminde sürekli artış göstererek 2005 yılında 68.813.408 bin dolara ulaşmıştır. İthalat da bu dönemde ihracattan daha fazla artış göstermiş ve 2005 yılında 94.208.255 bin dolar olarak kaydedilmiştir.

Tablo 19. 2001-2005 yıllarında imalat sanayinin dış ticaretteki payı

Yıllar	2001	2002	2003	2004	2005
İhracat	%92	%93	%94	%94	%94
İthalat	%79	%80	%80	%82	%81

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=630 (Erişim tarihi:27.10.2018)

İmalat sanayinin ihracatının toplam ihracattaki payı 2003 yılında %94 seviyesine ulaşmış, 2004 ve 2005 yıllarında ise bu payını korumuştur. İmalat sanayinin ithalatına bakıldığında, toplam ihracattaki payı 2001 yılında %79 iken, 2005 yılında %81'e ulaştığı görülmüştür. Buradan da anlaşılabacağı üzere imalat sanayi dış ticaretimizde önemli bir yere sahiptir.

1.4.3.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013)

Sekizinci beş yıllık kalkınma planının sona ermesinin ardından iki yıllık gecikmeyle Dokuzuncu beş yıllık kalkınma planı devreye girmiştir. Yedi yılı kapsayan bu plan yürürlüğe girene kadar meydana gelen zaman aralığında yıllık programlar uygulanmıştır. Dokuzuncu plan, 2013 yılında AB'ye üye olunması hedefiyle hazırlanmıştır. AB'ye uyum süreci nedeniyle teşvikler en düşük seviyeye çekilmiş ve yatırım sübvansiyonu gibi önemli yardımlar kaldırılmıştır. Küresel üretimde iki önemli kavram olan Ar-Ge ve inovasyon gündeme gelmiştir. İşletmelerde Ar-Ge ve inovasyon yapısı oluşturulmaya çalışılsa da işletmelerin yaptığı Ar-Ge harcamaları GSMH'nın %0,7'sini oluşturmuştur. İşgücü kapasitesinde bu dönemde daralma yaşanmıştır. İhracatın ekonominin büyümesinde büyük katkıları olurken üretimde kullanılan ithal ürünlerin oranında da artış yaşanmıştır.

1980'de 15 milyar dolar civarında katma değer üreten imalat sanayii 2000'de 53,5 milyar dolar, 2010'da 114 milyar dolar katma değer üretecek kapasiteye ulaşmıştır. Ancak bu gelişme düzenli, istikrarlı bir trend göstermemiştir. 2008-2012 döneminde ise imalat sanayiinde büyüme yılda ortalama %3,4 ile uzun dönemli büyüme oranının altında kalmıştır (Şahin, 2014: 361).

2008 yılında %76,7 olan imalat sanayi kapasite kullanım oranı, 2009 yılında 11,4 puanlık düşüle %65,3'e gerilemiştir. 2008 yılının son aylarından itibaren küresel kriz nedeniyle daralmaya başlayan Türkiye ekonomisi, 2009 yılının ikinci çeyreğinden itibaren toparlanmaya başlamıştır. Ekonomideki canlanma eğilimi 2010 yılında da artarak devam etmiştir. Bu artış imalat sanayi kapasite kullanım oranlarına da olumlu yönde yansımış ve kapasite kullanım oranı 2010 yılında 2009 yılına göre 7,3 puan artarak %72,6'ya yükselmiştir (TOBB, 2010: 47).

2009 sonrası dönemde imalat sanayinin GSYH'deki payı ortalama %24 iken, tarım sektörünün payı ortalama %10, hizmet sektörünün payı ise ortalama %55 civarındadır.

Bu durumda Türkiye ekonomisinde imalat sanayinin görece payı, tarım sektörünün görece payının üç katı civarında gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisini sanayileşmiş ekonomi olarak görmek mümkün olmaktadır. 2013 yılının üçüncü çeyreğinde ise Türkiye ekonomisi %4.4'lük büyüme göstermiştir. İmalat sanayi cari fiyatlarla %10.2, sabit fiyatlarla ise %4.9 artış göstermiştir. Bu büyümede imalat sanayinin çok önemli katkısı olduğu dikkate alındığında, ihracat pazarlarındaki olumlu gelişme büyüme rakamlarının daha da olumlu seyredeceğini göstermektedir (B.S.T.B, 2013: 3).

Tablo 20. 2007-2013 yıllarına ait dış ticaret göstergeleri

YILLAR	DIŞ TİCARET - YILLIK (Milyon \$)						İHR / İTH %
	İHRACAT	Değ.%	İTHALAT	Değ.%	DENGE	HACİM	
2007	107.272	25,4	170.063	21,8	-62.791	277.334	63,1
2008	132.027	23,1	201.964	18,8	-69.936	333.991	65,4
2009	102.143	-22,6	140.928	-30,2	-38.786	243.071	72,5
2010	113.883	11,5	185.544	31,7	-71.661	299.428	61,4
2011	134.907	18,5	240.842	29,8	-105.935	375.749	56,0
2012	152.462	13,0	236.545	-1,8	-84.083	389.007	64,5
2013	151.803	-0,4	251.661	6,4	-99.859	403.464	60,3

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621 Erişim tarihi:27.10.2018

Tablo 20'ye bakıldığında ihracatımızda 2007-2008 yıllarında bir sıçrama meydana geldiği görülmektedir. Aynı yıllarda ithalat da ihracata paralel bir sıçrama meydana gelmiştir. Ancak 2009 yılında hem ihracatta hem de ithalatta değer olarak düşüş yaşanmış ve ihracat 102.143 milyon dolar, ithalat 140.928 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılından sonra 2013 yılına kadar ihracatımız artış göstererek 2012 yılında 152.462 milyon dolara yükselmiştir. 2013 yılında ihracat değer kaybederek 151.803 milyon dolar olurken, ithalat değer kazanmaya devam ederek 251.661 milyon dolara ulaşmıştır. Bu durum dengeye olumsuz yansımış ve ihracatın ithalatı karşılama oranının %60,3 düzeyinde kalmasına yol açmıştır.

Amerika'da konut kredisi (mortgage) piyasasında patlak veren ve başta gelişmiş ekonomiler olmak üzere bütün dünyayı sarsan küresel ekonomik ve finansal kriz, kendisini Türkiye'de de hissettirmiş, Türkiye ekonomisi 2008'de ancak %0.7 gibi bir büyüme sergileyebilirken imalat sanayi de %0.1 oranında küçülmüş, deyim yerindeyse ekonomi durgunluğa sürüklenmiştir. 2009 yılında krizin doruk noktasına varmasıyla

ekonomi %4.7 oranında küçülürken imalat sanayindeki daralma %7.2 olmuştur (Bakımlı, 2011: 59).

Tablo 21. İmalat sanayinin ihracat ve ithalat değerleri (milyon \$)

Yıllar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İmalat Sanayi İhracatı	101.081	125.187	95.449	105.466	125.963	143.194	141.358
İmalat Sanayi İthalatı	133.938	150.252	111.030	145.367	183.930	176.235	196.822

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=630 Erişim tarihi:27.10.2018

Tablo 21'e bakıldığında 2007 yılından itibaren imalat sanayinin ihracat ve ithalat değerlerinde dalgalanmalar meydana geldiği görülmektedir. 2001 yılında imalat sanayinin ihracatı 101.081 milyon dolar iken, 2009 yılında toplam ihracattaki azalışla paralel olarak imalat sanayi ihracatı 95.449 milyon dolara gerilemiştir. Aynı yılda imalat sanayi ithalatında değer olarak düşüş meydana gelmiş ve 111.030 milyon dolar olmuştur. 2013 yılında imalat sanayi ihracatı bir önceki yıla göre azalış göstererek 141.350 milyon \$ olarak gerçekleşirken, imalat sanayi ithalatı 196.822 milyon dolar olmuştur.

Tablo 22. 2007-2013 yıllarında İmalat Sanayinin Dış Ticaretteki Payı (%)

Yıllar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İhracat	%94	%95	%93	%93	%93	%94	%93
İthalat	%79	%74	%79	%78	%76	%75	%78

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=630 Erişim tarihi:27.10.2018

İmalat sanayi 2008 ihracatta en yüksek payı olan %95'e ulaşmıştır. 2004 yılında %94 olan payı, 2013 yılında %93'e gerilemiştir. İthalatta imalat sanayi 2007 ve 2009 yıllarında %79 ile döneminin en büyük oranına ulaşmıştır. 2007 yılında imalat sanayinin toplam ithalat içindeki payı %79 iken, 2013 yılında bu oran %78 olmuştur.

1.4.3.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı raporunda imalat sanayinin hayati öneme sahip olduğu belirtilmiş ve İmalat sanayisinin Türkiye'nin 2023 hedefleri için stratejik hale getiren üç ana neden

belirtilmiştir. Birincisi, imalat sanayinin ekonomide sahip olduğu önemin ve potansiyelin arttırılmasına yönelik çalışmalar yapılması belirtilmiştir. İstihdam, kaynakların kullanımı, verimlilik ve dış ticaret açısından en etkin sektör olan imalat sanayi küresel pazarlarda da etkinliğini arttırması hedeflenmiştir.

İkinci neden, dünyada Ar-Ge harcamalarının inovasyonun önem kazandığı bu dönemde yenilikleri takip etmek ve imalat sanayide bu alanda yatırımlar yapılması gerekmektedir.

Üçüncü neden, Türkiye'nin en büyük sorunlarından biri olan cari açık, imalat sanayinin göstermiş olduğu ekonomik performansı ile kapatılacağı belirtilmiştir. Katma değer düşük olduğu sektörlerde ithal girdi payının yüksek olması cari açığın kapanması hedefini güçleştirmektedir. Bu nedenle katma değer yüksek olduğu sektörlerde üretimin gerçekleşmesi cari açık üzerinde de olumlu etki yaratacaktır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014: 1-2).

Tablo 23. İmalat sanayi GSYH'si ve toplam GSYH içindeki payı

Yıllar	İmalat Sanayi GSYH (bin TL)	Toplam GSYH (bin TL)	Pay
2014	343.304.828	2.044.465.876	%17
2015	390.796.401	2.338.647.494	%17
2016	432.979.604	2.608.525.749	%17
2017	545.380.495	3.106.536.751	%18
2018*	319.838.603	1.671.978.717	%19

*2018 Ocak-Haziran ayına ait veriler

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> Erişim: 29.10.2018

İmalat sanayinin GSYH içindeki payı 2014-2017 yıllarında sürekli olarak artış göstermiştir ancak bu artış dönemin ilk üç yılında toplam GSYH içindeki paya yansımamıştır. 2017 yılında ise payını %18'e çıkarmış, imalat sanayi GSYH'sı 545.380.495 bin TL olarak hesaplamıştır. 2018 yılı verileri Ocak-Haziran dönemini kapsadığından bu verilere bakıldığında Haziran sonunda imalat sanayi GSYH'sının 319.838.603 bin TL olduğu ve toplam GSYH içindeki payını arttırarak %19'a ulaştığı görülmektedir.

Tablo 24. İmalat sanayide çalışanların sayısı ve toplam iş gücüne oranı

Yıllar	Toplam iş gücü (bin kişi)	İmalat Sanayi (bin kişi)	Pay
2014	25.931	4.936	%19
2015	26.620	4.956	%19
2016	27.205	4.915	%18
2017	28.189	4.969	%18

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr> Erişim Tarihi: 29.10.2018

2014-2017 yılları arasında toplam istihdam gösterirken imalat sanayi istihdamı 2016 yılında azalış göstererek 4 milyon 915 bin kişi olarak hesaplanmış ve aynı yılda toplam istihdamdaki payı %18 olmuştur. 2017 yılında ise imalat sanayi istihdamı 4 milyon 969 bin kişi olmuş ancak toplam sanayi içindeki payı değişmeyerek %18 olarak kalmıştır.

Tablo 25. 2014-2018 yıllarına ait dış ticaret göstergeleri

YILLAR	DIŞ TİCARET - YILLIK (Milyon \$)						İHR / İTH
	İHRACAT	Değ.%	İTHALAT	Değ.%	DENGE	HACİM	%
2014	157.610	3,8	242.177	-3,8	-84.567	399.787	65,1
2015	143.839	-8,7	207.234	-14,4	-63.395	351.073	69,4
2016	142.530	-0,9	198.618	-4,2	-56.089	341.148	71,8
2017	156.993	10,1	233.800	17,7	-76.807	390.793	67,1
2018 (2)	108.634	5,2	157.830	5,9	-49.196	266.464	68,8

(2) 2018 (Ocak-Ağustos)

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=621 Erişim Tarihi: 27.10.2018

Tablo 25'e bakıldığında 2014 yılında ihracat 157.610 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak bu yıldan sonra ihracat değerinde azalış meydana gelmiş ve 2016 yılında 142.530 milyon dolara düşmüştür. 2017 yılında toplam ihracatta tekrar artış yaşanmış ve 156.993 milyon \$ olarak hesaplanmıştır. Toplam ithalat 2014 yılında 242.177 milyon dolar olmuş ve 2015 ve 2016 yılında toplam ithalatın değerinde azalma meydana gelmiştir. 2017 yılında 233.800 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2018 Ağustos verilerine göre ihracat 108.634 milyon dolar, ithalat ise 158.830 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı %71,8 ile döneminin en yüksek oranına ulaşmıştır. 2018 Ağustos ayı verilerine göre bu oran %68,8 olmuştur.

Tablo 26. 2014 -2018 yıllarında imalat sanayinin ihracat ve ithalat değerleri (bin\$)

Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018
İmalat Sanayi İhracatı	147.059.418	134.389.890	133.595.801	147.138.203	102.277.531 (r)
İmalat Sanayi İthalatı	187.742.215	166.821.237	167.243.395	190.748.102	126.086.927 (r)

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=630 (r) Revize edilmiştir.

2014 yılında imalat sanayinin ihracatı 147.059.418 bin dolar olarak gerçekleşmiş, 2015 ve 2016 yıllarında azalış meydana gelmiştir. 2017 yılında ihracatında artış yaşanmasıyla 147.138.203 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. 2018 Ağustos ayı verilerine göre imalat sanayi ihracatı 102.277.531 bin dolar olmuştur. İmalat sanayinin ithalatı ise 2014 yılında 187.742.215 bin dolar olarak hesaplanmıştır. 2015 yılında azalış meydana gelmesine rağmen 2016 yılında 167.243.395 bin dolara ulaşmış, 2017 yılında ise ithalat 190.748.102 bin dolar olmuştur. 2018 Ağustos ayı verilerine göre ithalat 126.086.927 bin dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 27. 2014-2018 yıllarında İmalat Sanayinin Dış Ticaretteki Payı (%)

Yıllar	2014	2015	2016	2017	2018
İhracat	%93	%93	%94	%94	%94
İthalat	%78	%80	%84	%82	%80

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=630 Erişim tarihi:27.10.2018

İmalat sanayi ihracatının toplam ihracat içindeki payı 2014 ve 2015 yıllarında %93 olarak gerçekleşmiş, 2016-2018 yıllarında bu oran 1 puan artarak %94 olmuştur. İmalat sanayi ithalatının toplam ithalattaki payı %78 olmuş, 2018 yılında ise %80 olarak hesaplanmıştır.

1.5. KÜRESEL PAZARDA İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜNÜN KONUMU

Son yıllarda dünya yeni bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Kimilerine göre küreselleşme, kimilerine göre enformatik çağı olarak adlandırılan bu dönem yenedünya düzeni olarak nitelendirilmektedir. Oluşan yenedünya düzeninde ekonomi alanda da pek çok yeni değişim gözlenmektedir. Bunlardan birincisi küreselleşme ile birlikte ulusal sınırların ortada kalkmasıdır. Dünyanın tek pazar haline gelmesi

sonucunu veren ulusal pazarların ortadan kalkması, ulusal devletin önemini kaybettiği şeklinde ya da ulusal devletin daha fazla önem kazandığı şeklinde tartışmaların yapılmasına neden olmuştur. Bütün bu tartışmaların arkasında ise yenedünya düzeninde ayakta kalma mücadelesi yatmaktadır (Sarı ve Sulak, 2007: 300).

Küreselleşmenin yarattığı bu rekabet ortamı ülkelerin dış ticaret değerlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bölümde seçili ülkelerin ihracat ve ithalat değerleri ve imalat sanayinin dış ticaret içindeki payı gözler önüne serilirken Türkiye'nin ve seçili ülkelerin küresel pazardaki konumu da görülmüş olacaktır.

Tablo 28. Ülkelerin 2017 yılında ihracat rakamları ve imalat sanayinin ihracattaki payı

SIRA	YIL	ÜLKE ADI	Mal İhracatı (Milyar \$)	İmalatın toplam ihracat içinde oranı (%)
1	2017	Almanya	1448	84,9
2	2017	Japonya	698	88,1
3	2017	Hollanda	652	-
4	2017	Güney Kore	574	89,5
5	2017	Fransa	535	-
6	2017	İtalya	506	83,5
7	2017	İngiltere	445	77,2
8	2017	Belçika	430	75,5
9	2017	Kanada	421	50,5
10	2017	İspanya	321	69,4
11	2017	İsviçre	300	91,7
12	2017	Avustralya	231	15,6
13	2017	Avusturya	168	-
14	2017	Türkiye	157	80,2
15	2017	İsveç	153	74,3
16	2017	Finlandiya	68	68,8
17	2017	İsrail	61	91,9
18	2017	Yunanistan	33	35,9
19	2017	Lüksemburg	16	80,8

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/tabloOlustur.do> Erişim Tarihi:10.11.2018

Belirtilen on dokuz ülke içerisinde 2017 yılında en çok ihracat yapan ülke 1 trilyon 448 milyar dolar ile Almanya'dır. İhracatta imalat sektörünün payı ise %84,9' dur. Ardından 698 milyar dolar ile Japonya gelmektedir ve ihracatta imalat sektörünün payı %88,1'dir. Hollanda 657 milyar dolar ile üçüncü sırada yer alırken imalat sanayinin ihracattaki payı belirtilmemiştir. Türkiye, 157 milyar dolarlık ihracatı ile on dördüncü sırada yer almaktadır ve imalat sanayinin ihracattaki payı %80,2 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 29. Ülkelerin ithalat rakamları ve imalat sanayinin ithalattaki payı

SIRA	YIL	ÜLKE ADI	Mal İthalatı (milyon \$)	İmalatın toplam ithalat içinde oranı, (%)
1	2017	Almanya	1167	73,2
2	2017	Japonya	672	59,6
3	2017	İngiltere	644	74,8
4	2017	Fransa	625	-
5	2017	Hollanda	574	-
6	2017	Güney Kore	478	63,1
7	2017	İtalya	453	69,1
8	2017	Kanada	442	78,9
9	2017	Belçika	403	72,7
10	2017	İspanya	351	67,7
11	2017	İsviçre	269	86,4
12	2017	Türkiye	234	67
13	2017	Avustralya	229	75,5
14	2017	Avusturya	176	-
15	2017	İsveç	154	70,3
16	2017	İsrail	72	77
17	2017	Finlandiya	70	63,2
18	2017	Yunanistan	57	55,9
19	2017	Lüksemburg	23	69,4

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/tabloOlustur.do> Erişim Tarihi:10.11.2018

Ülkelerin ithalat sıralamasına bakıldığında 1.167 milyar dolar ile Almanya en çok ithalat yapan ülkedir. İthalatta imalat sanayinin payı ise %73,2'dir. İkinci sırada 672 milyar dolar ile Japonya gelmektedir. İmalat sanayinin ithalattaki payı ise %59,6'dır. İngiltere 644 milyar dolarlık ithalatı ile üçüncü sırada yer almaktadır ve imalat

sanayinin ihracattaki payı %74,8'dir. Türkiye'nin ithalatı 2017 yılında 234 milyar dolar olmuştur ve imalat sanayinin ithalattaki payı %67 olarak hesaplanmıştır.

1.6. REKABET EDİLEBİLİRLİK VE TEKNOLOJİ UNSURU

Han & Kaya (2013), teknolojiyi, ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin üretimi için gerekli üretim faktörlerinin organizasyonu olarak tanımlamaktadır (2013: 61).

Sanayi sektörü, dinamik karşılaştırmalı üstünlüklerin ve teknoloji yenilik faaliyetlerinin ana kaynağını oluşturmaktadır. Sanayi sektörü beceri çeşitliliği ve derinliğinin fazlalığından dolayı, değişen teknoloji ve talep koşullarına uyum sağlamada oldukça esnektir.

Teknolojik ilerleme ve yenilik faaliyetleri, rekabetçi kalabilmenin ana unsurlarından biridir. Bir ekonomide refah düzeyini sağlayan en önemli etkenlerden biri de teknolojik gelişmedir. Teknolojik gelişmenin üretime uygulanmasını mümkün kılan unsur ise sanayi sektörüdür (Şahin,2015: 93).

Dünya imalat sanayi, hızla gelişen teknoloji karşısında, giderek hammadde ve emeğe dayanan üretim yapısından, teknoloji yoğun bir yapıya dönüşmektedir. Hammaddeye dayanan, klasik üretim teknolojisi kullanan çevre kirliliğine yol açan tekstil, demir-çelik, inşa gibi sanayiler emeğin ucuz olduğu gelişme yolunda olan ülkelere kaymaktadır. Buna karşılık gelişmiş ülkeler, bilgi ve beceri gerektiren, araştırma ve geliştirmeye dayanan, ileri teknoloji sanayi dallarına yönelmektedir. Dünyada sanayi sektöründe uluslararası karşılaştırmalı üstünlükler, doğal kaynak zenginliğinden çok, sahip olunan teknoloji seviyesine bağlı bir duruma gelmiştir (Karluk, 1999: 239).

İhracat yapan firmalar, rekabet güçlerini korumak ve kar elde edebilmek için yenilikçi olmak ve yenilikleri takip etmek zorundadırlar. Son yıllarda teknoloji gelişme-ihracat ilişkisini test eden çok sayıda çalışma yapılmıştır. Teknolojik yenilik ile ihracat arasındaki ilişkiyi inceleyen iki tür yaklaşım mevcuttur. Bunlardan birincisi Ar-Ge faaliyetlerin çıktısı olarak kabul edilen patent verileri ile ihracat arasındaki ilişkiyi inceleyen patent modelidir. İkinci yaklaşım ise Ar-Ge faaliyetlerinin girdisi olan Ar-Ge harcamaları, Ar-Ge personeli gibi değişkenler ile ihracat arasındaki ilişkiyi inceleyen sadece literatürdeki doğrudan ilgili çalışmalara yer verilmiştir (Uzay vd, 2012: 151).

Tablo 30. Türkiye İmalat Sanayinin Üretim, Katma Değer ve Tesis Sayısına Göre Teknolojik Yapısı (Sektörel Paylar) (%) (NACE Rev.2) (2010)

İmalat Sanayi Alt Sektörleri	Tesis Sayısı	Üretim Değeri	Katma Değer
10 Gıda ürünlerinin imalatı	11,70	15,20	11,70
11 İçeceklerin imalatı	0,20	1,10	1,40
12 Tütün ürünleri imalatı	0,00	0,70	1,00
13 Tekstil ürünlerinin imalatı	6,60	8,50	8,90
14 Giyim eşyalarının imalatı	16,70	6,40	6,60
15 Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	2,10	0,90	0,90
16 Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı	7,70	1,40	1,50
17 Kâğıt ve kâğıt ürünlerinin imalatı	0,70	2,10	2,10
18 Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	3,80	1,00	1,20
31 Mobilya imalatı	10,40	2,00	2,40
32 Diğer imalatlar	2,50	1,50	1,20
Düşük Teknoloji	62,30	40,70	38,90
19 Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı	0,10	4,20	1,80
22 Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	5,30	5,20	5,80
23 Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	4,10	5,90	8,00
24 Ana metal sanayi	0,70	11,30	8,20
25 Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)	15,80	5,20	6,10
33 Makine ve ekipmanlarının kurulumu ve onarımı	2,20	0,60	1,10
Düşük-Orta Teknoloji	28,20	32,50	30,90
21 Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı	0,00	1,70	3,10
26 Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	0,20	1,30	1,50
Yüksek Teknoloji	0,30	3,00	4,50
20 Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	1,20	5,10	4,80
27 Elektrik teçhizat imalatı	2,30	5,40	5,80
28 Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	4,10	4,00	5,20
29 Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	1,40	8,30	8,10
30 Diğer ulaşım araçlarının imalatı	0,30	1,00	1,80
Orta-Yüksek Teknoloji	9,30	23,80	25,70

Kaynak: Eşiyok, B. A. Türkiye’de imalat sanayinin teknolojik yapısı: Sürdürülebilir mi? Tablo. 1. s.2. 2013. (Erişim Tarihi:26.07.2018) www.inovasyon.org/pdf/B.AliEsiyok.Imalat.San.TeknoYapi.pdf

İleri teknoloji içerikli sektörlerde imalat sanayinin katma değer payı %4.5 oranında tespit edilirken, üretim değeri payı %3 ve tesis sayısı payı ise %0.3 oranında bulunmuştur. İmalat sanayinde yüksek teknolojilere dayalı sektörlerin marjinal sayılabilecek üretim, katma değer ve tesis sayısına karşın, düşük teknoloji kategorisinde yer alan sektörlerin ortalama paylarının son derece yüksek gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre imalat sanayinde düşük teknoloji içerikli sektörlerin katma değer payı %38.9 gibi yüksek bir oranda tespit edilirken, üretim değeri payı %40.7 ve tesis sayısı payı ise %62.3 oranında tespit edilmiştir. İmalat sanayinde düşük teknoloji içerikli yükselirken, üretim değeri payı %30.1'e ve işyeri sayısı payı ise %35'e yükselmektedir. Hiç kuşkusuz bu bulgu dahi tek başına imalat sanayinin düşük profilli bir üretim ve katma değer yapısına sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

sektörler ile birlikte öne çıkan diğer bir kategori de düşük-orta teknoloji kategorisidir. Söz konusu kategoride imalat sanayinin katma değer payı %30.9, üretim değeri payı %32.5 ve tesis sayısı payı ise %28.2 oranında tespit edilmiştir. İmalat sanayinde “Orta-ileri teknoloji” kategorisinde yer alan sektörlerin katma değer payı %25.7 oranında gerçekleşirken, üretim değeri payı %23.8 ve tesis sayısı payı ise %9.3 oranında bulunmuştur.

İmalat sanayinin teknolojik yapısına ilişkin bu bulgular, Türkiye imalat sanayinin üretim yapısının esas olarak düşük teknolojilere dayalı geliştiğini, ileri teknoloji içerikli sektörlerin üretim, katma değer ve tesis sayısı paylarının marjinal kaldığını ortaya koymaktadır. Tüm sektörler arasında en yüksek katma değer ve üretim payına sahip sektörünün düşük teknoloji içerikli sektörler kategorisinde yer alan gıda ürünleri imalatı sektörü olduğu, söz konusu sektörün katma değer payının %11.7, üretim değeri payının ise %15.2 gibi yüksek oranda gerçekleştiği görülmektedir. Gıda sektörüne düşük teknoloji içerikli sektörler kategorisinde yer alan tekstil ürünleri imalatı ve giyim eşyası sektörlerinin eklenmesi halinde, bu üç sektörün imalat sanayi katma değer payı %27.2 oranına yükselirken, üretim değeri payı %30.1'e ve işyeri sayısı payı ise %35'e yükselmektedir. Hiç kuşkusuz bu bulgu dahi tek başına imalat sanayinin düşük profilli bir üretim ve katma değer yapısına sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Tablo 31. Teknoloji Yoğunluğuna Göre İmalat Sanayi Sektörleri (NACE Rev.2)

Teknoloji Sınıfı	NACE Rev. 2 kodları – 2nci düzey
İleri teknoloji	21 Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı. 26 Bilgisayar imalatı, elektronik ve optik ürünlerin imalatı. 30.3 Hava ve uzay araçları ve ilgili makinelerin imalatı.
Orta ileri teknoloji	20 Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı. 25.4 Silah ve mühimmat imalatı. 27...29 Elektrikli teçhizat imalatı, BYS makine ve teçhizat imalatı, Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatı. 30 Diğer ulaşım araçlarının imalatı. (30.1 Gemi ve tekne yapımı ve 30.3 Hava ve uzay araçları ve ilgili makinelerin imalatı hariç) 32.5 Tıp ve diş hekimliği aletleri ve sarf malzemeleri üretimi.
Orta Düşük Teknoloji	18.2 Kayıtlı medyanın çoğaltılması. 19 Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı. 22...24 Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı. Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı, temel madenlerin imalatı, 25 Fabrikasyon metal ürünleri imalatı, makine ve teçhizat hariç (25.4 Silah ve mühimmat imalatı hariç) 30.1 Gemi ve tekne yapımı. 33 Makine ve ekipmanların onarımı ve kurulumu.
Düşük Teknoloji	10...17 Gıda ürünleri imalatı, içkiler, tütün ürünleri, tekstil, giyim eşyası, deri ve ilgili ürünleri, ağaç ve ağaç ürünleri, kağıt ve kağıt ürünleri 18 Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması 18.2 Kayıtlı medyanın çoğaltılması hariç) 31 Mobilya imalatı. 32 Diğer imalat (32.5 Tıp ve diş hekimliği aletleri ve sarf malzemeleri üretimi hariç)

Kaynak:[http://iosb.org.tr/v3/images/stories/Teknoloji_Yogunluguna_Gore_Imalat_Sanayi_Sektorleri_\(NACE_Rev_2\).pdf](http://iosb.org.tr/v3/images/stories/Teknoloji_Yogunluguna_Gore_Imalat_Sanayi_Sektorleri_(NACE_Rev_2).pdf) (Erişim Tarihi: 16.11.2018)

Tablo 32. Türk İmalat Sanayi'nin Teknoloji Düzeylerine Göre Üretim Değeri (Milyon TL) ve Yüzdesi

Yıl	Düşük Teknoloji		Orta Düşük Teknoloji		Orta İleri Teknoloji		İleri Teknoloji	
	Değer (Milyar TL)	Yüzde (%)	Değer (Milyar TL)	Yüzde (%)	Değer (Milyar TL)	Yüzde (%)	Değer (Milyar TL)	Yüzde (%)
2003	39,2	24,8	57,4	36,3	49,4	31,3	12	7,6
2004	121,9	43	78,2	27,6	68,2	24,1	14,9	5,3
2005	131,9	42,6	90	29,1	73,8	23,9	13,7	4,4
2006	148,6	39,5	121,4	32,2	91,1	24,2	15,3	4,1
2007	162,8	39,5	134,1	32,6	101,8	24,7	13,1	3,2
2008	175,6	37,1	170	35,9	113,9	24,1	13,9	3
2009	175,2	41,7	129,1	30,7	101,4	24,1	14,6	3,5
2010	213,3	40,7	170	32,5	124,8	23,8	15,9	3
2011	268,7	38,6	242	34,8	166,9	24	18,5	2
2012	297	39,6	262,7	35	172,6	23	17,9	2,4
2013	334,1	39,1	294,6	34,5	204	23,9	21,2	2,5
2014	380,7	39,8	322,8	33,8	228,3	23,8	25,3	2,6

Kaynak: Avcı, M., Uysal, S. ve Taşçı, R. Türk İmalat Sanayinin Teknolojik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi. Bahar, 2016. Cilt:17 Sayı: 36 (Erişim Tarihi: 16.11.2018) dergipark.gov.tr/download/article-file/453148

2003 yılında %24 seviyelerinde olan düşük teknoloji üretilimin 2014 yılı itibariyle %39-40 seviyesine yükselmiş olması, zaten milli gelirdeki payı azalan imalat sanayinin üretim değerinin de giderek azaldığını göstermektedir. Üstelik düşük teknolojinin değerindeki bu artışını orta – yüksek ve yüksek teknoloji üretilimden aldığı görülmektedir. Nitekim orta – düşük teknoloji üretilimde yıllar itibariyle göze çarpan bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Bu aşamada dikkat çekici nokta ise yüksek teknoloji üretilimin zaten düşük olan %7-8 seviyesinin %2-3 seviyelerine gerilemesidir. İmalat sanayi üretiliminin teknolojik yapısının özellikle son on yılda nasıl bir profile sahip olduğu açıkça görülmektedir. Düşük teknoloji üretilimin payı artarken yüksek teknoloji üretilimin payı daha yüksek bir hızda giderek düşmektedir (Avcı vd., 2016: 55).

1.6.1. Sanayi 4.0' ın İmalat Sanayi'ye Etkileri

Sanayi 4.0, üretimde insan gücünün yerini makinelerin almasıyla ortaya çıkmıştır. Teknolojideki ilerlemeler, bilgisayar ve yazılımlar sayesinde, makineler bir firmanın çalışmasını sürdürebilecek potansiyele sahip olmuşlardır. “Nesnelerin İnterneti” kavramıyla anılan bu ileri düzeyde gelişmiş yapı, nerdeyse üretim gerçekleştiren bir fabrikanın kendi kendini yönetebilmesine kadar uzanmıştır. Sanayi 4.0 kavramı ilk kez 2011 yılında düzenlenen Hannover Fuarı'nda dile getirilmiştir. Uzmanlar bilgi ve teknolojiye yaşanan gelişmelerin yeni bir sanayi devrimi başlattığını belirtmişlerdir. Ülkelerin Sanayi 4.0'a yönelik stratejiler izlemesiyle bu devrim meşrulaşmıştır (Ege Bölgesi Sanayiciler Odası, 2015: 7).

Sanayi 4.0 dönüşümüyle dört önemli kategoride gelişme kaydedilmesi beklenmektedir:

Verimlilik

Sanayi 4.0'ın başarılı bir şekilde uygulandığı durumda, günümüz ekonomik büyüklüğünde, Türkiye'deki üretim sektörlerinin verimliliğinde 50 milyar TL'ye varabilecek bir fayda kaydedilmesi potansiyeli mevcuttur. Bu analizin temeli, toplam üretim maliyeti göz önüne alındığında, verimlilikteki artışın % 4-7 arasında olacağı beklentisine dayanmaktadır. Sadece dönüşüm maliyeti (malzeme maliyetleri hariç üretim maliyeti) değerlendirildiğinde, verimlilik artışının % 5-15 arasında olması beklenmektedir.

Büyüme

Küresel gelişmeleri takip ederek üretim sistemine adapte etme ve Sanayi 4.0'ın üretimde uygulanmasıyla sanayi üretiminde yıllık yaklaşık % 3'e kadar ulaşabilecek bir artışı tetiklemesi beklenmektedir. Bu büyüme Türkiye GSYH'sinde % 1 ve üzeri bir ek büyüme ve 150-200 milyar TL düzeyinde ek gelir anlamına gelmektedir.

Yatırım

Sanayi 4.0 teknolojilerinin üretim sürecine dahil edilmesi için önümüzdeki 10 yıllık süreçte –günümüz fiyatları ve ekonomik büyüklüğü baz alındığında- yılda yaklaşık

10-15 milyar TL (reticilerin gelirlerinin yaklaşık %1-1,5'i) yatırım yapılması gerektiği tahmin edilmektedir.

İstihdam

Büyüme hedefleri doğrultusunda sanayide duyulan işgücü ihtiyacının artacağı ve gelişmiş üretim yapısıyla eğitim, bilgi ve gelir seviyesinin de artacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla know-how becerisi de artacaktır. Üretimdeki artışa bağlı olarak istihdam da artacaktır (TÜSİAD, 2016: 14).

İKİNCİ BÖLÜM

TİCARİ DİŞA AÇIKLIK

İkinci bölümde ticari dışa açıklık kavramına değinilmiştir. Dışa açıklığı belirleyen faktörler ve etkileyen engellere yer verilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin dışa açıklık konusunda izlediği politikalar yıllara göre açıklanmıştır.

2.1. KÜRESELLEŞME VE TİCARİ DİŞA AÇIKLIK KAVRAMLARI

Küreselleşme, ulusal pazarların, özellikle ekonomik, finansal ve iletişim alanlarında dünya çapında pazarlara entegrasyonuna yol açan bir hareketi ifade eder. Bu malların ve hizmetlerin sınırları geçerek sermayenin serbest transferini vurgular (Yirmibeşoğlu, 2017: 1787).

Küreselleşme özellikle 1980 sonları ve 1990 başlarından itibaren dünyada yaygın olarak kullanılmaya başlanan bir kavramdır. Küreselleşme aslında çok boyutlu bir gelişmedir; şöyle ki, ekonomik olduğu kadar sosyal, siyasal, kültürel vs. yönleri de bulunmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 189).

Küreselleşme sürecinde ekonomik anlamda dünya ülkelerine entegre olmak için liberalizasyon politikaları uygulamak, başka bir ifade ile ticari ve finansal olarak dışa açılmak gerekmektedir. Ticari ve finansal dışa açıklık ise bu alanlarda liberal ekonomi politikalarının uygulanması ile gerçekleştirilir. Ülkelerin ekonomik olarak dünyaya entegrasyonunun, başka bir ifade ile küreselleşme derecesinin ölçülmesinde, ülkelerin ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklık göstergeleri dikkate alınmaktadır (Yapar Saçık, 2008: 48).

Dışa açıklık, dar kapsamda ithalat ve ihracat vergileri veya sübvansiyonların yanı sıra, döviz kuru politikaları, yurtiçi vergiler ve sübvansiyonlar, rekabet ve diğer düzenleyici politikalar, eğitim politikaları, hukuk sisteminin niteliği, hükümet biçimi, ticaretin açık olmayan düzensizliklerini, kurumların ve kültürün genel yapısı gibi konuları kapsayacak şekilde değişen genişlik derecelerinde yorumlanabilir (Baldwin, 2003: 1-2).

Dışa açıklığın arttırılması için dış ticaret üzerinde yer alan görünür ve görünmez engeller, kotalar ve tarifeler gibi engellerin kaldırılması gerekmektedir. Dış ticaretin serbestleştirilmesinin getirdiği faydalar şu şekildedir: i) Uluslararası pazarlara açılma

ile ticaret hacminin artması ve optimum ölçek düzeyine ulaşması ve ölçek ekonomilerinin ortaya çıkması gibi sonuçlar doğurmaktadır. ii) Uluslararası piyasalarda rekabet edebilmek amacıyla üretimde maliyetler düşecek, Ar-Ge harcamalarına ağırlık verilecek ve kalitenin artması sağlanacaktır. iii) Monopollerin önüne geçilecektir. iv) Oluşan rekabet ortamı nedeniyle kaynak israfı önlenecek ve girdiler optimum şekilde kullanılacaktır (Kurt ve Berber, 2008: 58).

Dışa açıklığın önemli bir boyutunu ticari açıklık oluşturmaktadır. Bu kavram mal ve hizmet piyasalarının uluslararası piyasalara açılmasını ifade etmektedir (Türker, 2007: 24). Ticari açıklık bir ülkenin ticari serbestleşme düzeyini ölçmek için kullanılan bir kavramdır. Ticari açıklığı ölçmek için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır (Özel, 2012: 24).

2.2. TİCARİ DİŞA AÇIKLIĞIN ÖLÇÜTLERİ

Ticari dışa açıklığın ölçütleri; ticaret payları, düzeltilmiş ticaret akımları, tarifeler, tarife dışı engeller, nitel ölçütler, bileşik endeksler, fiyata dayanan ölçütler olmak üzere yedi başlıkta toplanarak açıklanmaya çalışılmıştır.

2.2.1. Ticaret Payları

Ticari açıklığı hesaplamada en sık kullanılan yöntem ticaret paylarıdır. Bazı yazarlar tarafından “ticaret yoğunluk oranı” olarak da adlandırılan bu ölçüt, ihracat ve ithalat toplamının GSYH’ya oranlanması ile elde edilmektedir (Yapar Saçık, 2008: 53-54).

Ticaret hacmi göstergeleri, dış ticaret oranı yani ihracat ve ithalatın ayrı ayrı ve/veya birlikte GSMH’ya ya GSYH’ya oranlarını kapsamaktadır. Ticaret engelleri göstergeleri ise, tarife oranları ve tarife dışı engellerden oluşmaktadır. Bu göstergeler aracılığıyla ülkelerin ticari açıklık düzeyleri ölçülebilmektedir (Türker, 2007: 24).

Ticaret payları yönteminin farklı bir şekli ithalat penetrasyon oranıdır. Çok yaygın olarak kullanılmayan bu oran, belirli bir ticari malın ithalatının, yurtiçi üretim toplamına bölünmesi yoluyla hesaplanır. Yurtiçi toplam üretim, ithalatın yurtiçi brüt üretim miktarına oranından, bu malın ihracatının çıkarılması olarak tanımlanır. Bu oranın hesaplanmasındaki amaç, yurtiçi üreticilerin uluslararası rekabet gücünün belirlenmesidir. İthal penetrasyon oranı, ekonominin tümü için ve sektörel olarak hesaplanmaktadır (David, 2007: 9).

Ticaret yoğunluk oranının, çok sık kullanılmasına rağmen, bazı eksik yönleri de mevcuttur. Bu ölçüm yönteminin, ticari akımların yönünün (içe ve dışa), başka bir anlamda ülkenin ticari açıklığının ölçütü değil, ülkenin büyüklüğünün bir ölçütü olduğu düşünülmektedir (David, 2007: 2).

2.2.2. Düzeltilmiş Ticaret Akımları

Bu bölümde kullanılan açıklık ölçüsü, ayarlanmış ticaret yoğunluğu oranıdır:

$$TYO = \left(\sum |N_{ij}| - \sum_j |N_{ij}^*| \right) / GSMH_i$$

N^* , model tarafından tahmin edilen ticarettir. Düzeltilmiş ticaret yoğunluğu oranı, fiili ticaret yoğunluğu oranı eksi model tarafından tahmin edilen ticaret yoğunluk oranıdır.

Ülke büyüklüğü etkisi, burada GSMH ile bölünerek elimine edilir. Alternatif bir açıklık ölçüsü, gerçekleşen ticaretin tahmini ticarete oranıdır:

$$TYO = \left(\sum |N_{ij}| - \sum_j |N_{ij}^*| \right) / GSMH_i$$

$$TYO = (A - 1) TYO^*$$

TYO^* tahmini ticaret yoğunluğu oranıdır. Bu iki önlem, çok farklı tahmin edilen ticaret yoğunluğuna sahip ülkeler için farklılık gösterecektir. Bu iki ölçü arasındaki seçim tamamen açık değildir. Gerçekleşen düzeltilmiş ticaretin oranı, engellerle ne kadar ticaretin caydırılacağını gösteren bir tarife ortalamasına benzemektedir. Düzeltilmiş ticaret yoğunluğu oranı, ticaret engellerinin bir sonucu olarak kaybedilen GSMH yüzdesini gösteren bir refah kaybı ölçüsüne benzer. Düzeltilmiş ticaret yoğunluğu oranını kullanmak için buradaki karar, öncelikle başlangıç noktamızın ticaret yoğunluğu oranı olduğunu yansıtmaktadır. Ne olursa olsun, bu tartışma, iki farklı açıklık kavramının olduğunu vurgulamaktadır. Burada, üzerinde çalışılan düzeltilmiş ticaret yoğunluklarının, ülkelerin çok farklı ticaret yoğunluğuna sahip olduğu ülkelerde aynı sıralamayı vermesi beklenmemektedir (Leamer, 1988: 164).

2.2.3. Tarifeler

Dış ticaret politikasının en eski ve en yaygın araçlarından biri kuşkusuz ki gümrük vergileridir. Bu vergiler ithal mallarının ülke sınırlarından girişi sırasında devletçe alınır. “Tarife” deyimi ise çeşitli mallara uygulanacak vergi oranlarını gösteren listeleri ifade eder (Seyidoğlu,2003: 132).

Tarifeler, dış ticareti düzenlemede ülkelerin kullandığı en etkin müdahale araçlarından biridir. Ticari dışa açıklığın ölçümünde önemli yöntemlerden biri olmasına rağmen veri elde edilememesi nedeniyle ticari dışa açıklığın ölçümünü zorlaştırmaktadır. Tarifelerle ilgili olarak kullanılan bazı ölçüm çeşitleri arasında basit ortalama tarife oranları, ağırlıklandırılmış ortalama tarife oranları, tarife gelirlerinin toplam ticarete oranı, tarife gelirlerinin toplam ithalata oranı, tarife gelirlerinin GSYİH’ya oranı, efektif koruma oranları, tarifelere konu olan ticaret miktarının toplam ticarete oranı vb. gösterilebilir (Yılmaz Şahin, 2015: 459).

2.2.4. Tarife Dışı Engeller

Dış ticaretin hızla büyüdüğü ve karmaşıklaştığı 20nci yüzyılın ilk yarısında tarife dışı kısıtlamalar önemli yer tutmaya başlamıştır. GATT(Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) çerçevesinde gerçekleştirilen Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri sonucunda, çeşitli tarihlerde gümrük tarifelerinde çok önemli indirimler sağlanmıştır. Böylelikle uluslararası ticarete getirilen tarife kısıtlamalarına düzenleme getirilmiştir. Gümrük tarifeleri dış ticarete müdahale aracı olarak kullanılmamaya başlanmıştır (Karluk, 2003: 199).

2.2.4.1. Miktar Kısıtlamaları: Kotalar

Tarifeler dışında miktar kısıtlamaları diğer bir deyişle kotalar, tarife dışı kısıtlamalar içinde en önemli olanıdır. Kota, gümrük tarifesinden farklı olarak, ithalat miktar veya değeri üzerinde mutlak bir sınırlama getirir (Karluk, 2003: 199-200).

2.2.4.2. Diğer Tarife Dışı Kısıtlamalar

Uluslararası ticarete miktar kısıtlamaları dışında oldukça fazla miktarda tarife dışı kısıtlamalar (nontariff distortions-obstacles) vardır. Bu kısıtlamalar başlıca ithal yönlü (import-directed) ve ihraç yönlü (export-directed) olmak üzere iki temel gruba ayırmak

mümkündür. İthal yönlü tarife dışı kısıtlamalar, ithal mallarının yurt içi fiyatlarını yükselterek ithal ikamesi malları üreten sanayicileri korur. İhraç yönlü tarife dışı kısıtlamalar ise, suni olarak dış satışları arttırmak için ihracata yapılan yardımlar ile ihracatın kısıtlanması için alınan önlemleri kapsar (Karluk, 2003: 208).

Gönüllü ihracat kısıtlaması, belirli bir süre zarfında bir ülkeden ihraç edilebilecek malların miktarı hakkında bir hükümet tarafından belirlenen bir kısıtlamadır. Çoğu zaman, gönüllü kelimesi tırnak içine alınır, çünkü bu kısıtlamalar tipik olarak ithal eden ülkelerin ısrarı üzerine uygulanır (Voluntary Export Restraints (VERs), 2003).

Ürün standartları uluslararası ticarete sıklıkla başvurulmuş diğer düzenleyici bir önlemdir. Bu standartlar, çok değişik formatlarda ve farklı amaçlar için kullanılabilir. Örneğin, kamu sağlığını korumak amacıyla, gıda maddelerinin ithalatında sağlık ve ürün güvenliği standartları aranmaktadır. Öte yandan, bazı durumlarda bilinçli olarak yerli üreticinin korunması için bir politika aracı haline gelebilir.

İthalatın kısıtlanmasına alternatif olarak TDÖ (Tarife Dışı Önlemler)'ler, sübvansiyonlar ve döviz kontrolleri şeklinde uygulanabilmektedir. Sübvansiyonlar üreticinin maliyetlerini hafifletmek amacıyla yapılan teşviklerdir. İhracat finansmanı ile ilgili destekler örnek gösterilebilir.

Döviz kontrolleri ile gerçekleştirilen müdahalelerde ihracatçıyı ve yerli üreticiyi korumak amacıyla döviz kurlarını yükseltebilmektedirler. Böylece ithal malının fiyatı artarken ihraç malının fiyatı ucuzlayacak ve daha fazla ihracat imkanı sağlayacaktır. Ancak bu durumun sürdürülebilmesi için Merkez Bankası'nın yerli para karşılığında gerekecek ve bu da enflasyona sebep olacaktır (Gençosmanoğlu, 2014: 155-156).

2.2.5. Nitel Ölçütler

Nitel ölçütler, sayısal olarak ifade edilemeyen ve modellerde gölge değişken olarak kullanılabilen ölçütlerdir. Örneğin; Sachs-Warner'ın endeks kriterleri içerisinde yer alan “sosyalist bir ekonomik sistemin bulunması ve ihracatta kamu tekelinin varlığı” (Sachs ve Warner, 1985) nitel ölçütlere örnektir. Dollar ve Kraay ise “Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliği” gölge değişken olarak çalışmalarında kullanmışlardır (Yapar Saçık, 2008: 57).

2.2.6. Bileşik Endeksler

Bileşik endeksler, ticari engellerin, ülkenin yapısal özelliklerinin ve kurumsal düzenlemelerinin değerlendirilmelerine dayalı ölçümler içermektedir. Endeks oluşturarak açıklık ölçümü yapan çalışmaların sayısı oldukça fazladır ve çoğunlukla da tercih edilmektedir. Bunun nedeni açıklığı birçok faktörden etkilenen bir durum olduğunu kabul ederek ölçüm yapmanın, açıklığı tek bir ölçüt ile ifade etmekten daha iyi olmasıdır (Yapar Saçık, 2008: 58-59).

2.2.7. Fiyata Dayanan Ölçütler

Ticaret politikalarının içe ya da dışa yönelim durumlarını (tarifeler ve tarife dışı engellerin etkisi) belirlemeye çalışan ve yurtiçi fiyatların uluslararası fiyatlarla karşılaştırılmasına olanak tanıyan metoda fiyata dayanan ölçütler denir. Bu ölçütün tercih edilmesindeki maksat düzeltilmiş ticari akımlara göre daha kolay hesaplanıp ülkelerin dışa açıklık durumlarının değerlendirilmesine olanak tanımasıdır (Ercan, 2017: 51).

2.3. KORUMACILIK VE TİCARİ DİŞA AÇIKLIK

Uluslararası ticarete konu olan görüşlerden biri olan liberal teori, uluslararası ticaretin serbest olmasını ve korumacılığın olmaması gerektiğini savunmuşlardır. David Ricardo'nun yaklaşımına göre serbest ticaret koşullarında yer alan her ülke kazançlı çıkacaktır. Milliyetçiler ise bunun tersi görüşe sahiptirler. Uluslararası ticaret ülkelerin gelişmesini engellemektedir. Bu nedenle yerli sanayiye korumak için ithal ikameci politikalar öne sürerler. Bu görüşün savunulmasında temel sebep bebek endüstri olarak adlandırılan yeni üretime geçmiş sanayiciyi korumaktır. Üreticiler ilk evrelerinde gümrük duvarlarıyla korunmalı ardından bu gümrük duvarları kaldırılarak rekabete açılmalıdır. Liberaller ise gümrük duvarlarıyla korunan endüstrinin sürekli korunmaya muhtaç olacağını ve dışa açılmayacağını dile getirmiştir (Eğilmez, 2018).

Serbest ticaret politikası ile onun karşıtı olarak koruyuculuğu savunanlar arasındaki tartışmalar 18inci asra inecek kadar eskidir. Serbest ticareti savunanların görüşleri uluslararası uzmanlaşmanın yararları üzerinde toplanmıştır. Buna göre fiyat mekanizmasının serbest işleyişi optimum kaynak dağılımı sağlar, dünya üretimini maksimuma ulaştırır, bu da bütün ülkeleri yararlandırır.

Korumacılık ise kaynakların etkin dağılımını bozar. Çünkü rekabet fikrini baltalar, üretimde avantajlar sağlayarak iş adamlarının yenilikler peşinde koşmalarını engeller, onları tembelliğe ve durgunluğa sürükler. Korunacak sanayi dallarının seçimi de ekonomik nedenlere dayanmaz, özel çıkar grupları, siyasal ağırlıklarını kullanarak hükümetin karar vermelerinde etkili olabilirler. Ayrıca, bir sanayinin korunması ötekilerin aleyhine olur ve onların da koruma istemelerine yol açar (Seyidoğlu, 2015: 150).

Bir siyasi karar olarak koruma, çeşitli araçlar arasında yapılacak uygun bir bileşimi gerektirir. Siyasi motifler nasıl korumanın hangi düzeyde yapılacağını belirliyorlarsa, aynı zamanda seçilecek koruma araçlarını da belirler. Ayrıca, piyasaların rekabet koşullarına, ekonomik ve siyasi riske sahip olup olmaması, bilgi akışının durumu, seçilecek araçları belirleyen etkenlerdendir. Ayrıca, kamu otoritesinin yaptırımcı gücünün sınırları ile kurumsal yapılanma etkinlik açısından gözetilmesi gereken hususlardır (Kalaycıoğlu, 1991: 40).

2.3.1. Gerekçelerine Göre Korumacılık

Gerekçelerine göre korumacılık; ulusal güvenlik, genç endüstri tezi, stratejik ticaret politikası, dampinge karşı koruma başlıkları altında incelenmiştir.

2.3.1.1. Ulusal Güvenlik

Bir savaş sırasında ekonomik maliyeti ne olursa olsun, ülke içinde ulusal savunma endüstrilerine sahip bulunmak gerekir. Bu bakımdan, ulusal savunma ile ilgili doğrudan endüstrilerin kurulması ve geliştirilmesinde korumaya gerek vardır (Seyidoğlu, 2015: 151).

Bu durumda da üretimin sübvansede edilmesi, iktisadi açıdan, sanayilerin tarifelerle korunmasından daha rasyoneldir. Yani bu durumda da optimal olan politika, üretimin sübvansede edilmesidir (Engin, 1992: 15).

2.3.1.2. Genç Endüstri Tezi

Bir ülke belli bir malın üretiminde potansiyel bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu halde, bilgi (know how) yetersizliği ve başlangıçta üretim kapasitesinin çok düşük olması gibi nedenlerle bu malın üretimini başlatamıyor veya başlatmış olsa bile,

daha deneyimli yabancı rakipleri ile rekabet edemiyor olabilir. Bu koşullarda, sözü edilen malı üreten sanayii korumak amacıyla, korumacı politikalara başvurulabilir (Engin,1992: 12).

Bu görüşe göre ilerde gelişip karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacak endüstriler optimum üretim hacmine ulaşmaya kadar gümrük tarifeleri ve kısıtlama önlemleriyle dış rekabete karşı korunmalıdırlar (Seyidoğlu, 2015: 152).

2.3.1.3. Stratejik Ticaret Politikası

Korumacı bir politika olan stratejik sanayileşme politikasına göre, sanayide teknolojinin hakim olduğu bir üretim yapısının oluşturulması ve yüksek teknolojlili ürünlerin üretilmesi üstünlük sağlayarak büyümeyi hızlandıracaktır. Bunun için koruyucu dış ticaret önlemlerinden, sübvansiyon ve vergi önlemleri vb.’den geçici olarak yararlanılabilir. Ancak yüksek teknolojlili ürünlerin üretiminde büyük ölçekli üretim yapmaları gerektiği için risk alınması gerekmektedir (Seyidoğlu, 2015: 152).

2.3.1.4. Dampinge Karşı Koruma

Damping, bir malın dış piyasalarda “adil” denilebilecek bir fiyatın yurt içinde satıldığı fiyatın altında satılması anlamına gelmektedir (Engin,1992: 15).

Gümrük tarifelerinin konulmasını gerektiren bir başka neden de yabancı üreticilerin dampinginge karşı yerli üreticileri korumaktır. Hemen hemen tüm ülkede yasalar dampingin önlenmesi için anti-damping vergilerinin konulmasını öngörür (Seyidoğlu, 2015: 156).

Kalaycıoğlu(1991)’e göre, anti-damping ölçü ve araçları, yapılmış bir damping dolayısıyla ile fiyatı düşen ithal malının fiyatını yükselterek ithalat hacmini kontrol etmeyi amaçlar. Doğal olarak AD müdahalesinin ilgili ticaret akımı üzerindeki etkisi, alandaki ihracatçıların, ithalatçıların, yerli alıcıların ve şikayet potansiyeli olan sanayicinin tepkisine bağlıdır. Ayrıca piyasa yapısı, üretim maliyetleri, arz koşulları gibi mikro faktörlerle kur dalgalanmaları ekonomik konjonktürün durumu gibi makro faktörler tepkilerin yön ve şiddetini belirlemede etkili olur (Kalaycıoğlu,1991: 61).

2.3.2. Korumacılık ve Türkiye

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren çok uzun bir süre ithal-ikame sanayileşme politikası izlemiştir. Özel bir ihracat kaynağına sahip bulunmadığı gibi, henüz hiçbir ciddi sanayi ve tarım temeli olmadığı cihetle kalkınmanın başlangıç yıllarında ithal-ikame sanayileşme Türkiye için en normal yoldu. Atatürk döneminde kalkınmanın ilk yıllarında kurulan dokuma, cam gibi sanayi kolları bugün en önemli sınai ihracat kaynağı haline gelmişlerdir. Bu husus, ilk sınai yatırımların en uygun alanlara yapıldığını göstermektedir. 1950 ve özellikle 1954 yılından itibaren ve baş gösteren ciddi dış ödemeler sorunları karşısında, hükümet bilinçli bir şekilde ithal-ikame sanayileşme stratejisini seçmiştir. Bu tür strateji ile sanayiye ve büyüme hızına yeni bir hız vermek yanında, döviz tasarrufu sağlamak ve ithalatı azaltmak suretiyle dış ödemeler açığını kapatmak veya azaltmak hedef alınmıştı. Ancak, sonuç bunun tam tersi olmuştur. Kurulan yeni sanayi kolları için yatırım malı ithalatı gerektiği gibi, bu sanayi kolları kuruluşlarının ilk aşamalarında esas itibariyle montaj sanayii niteliğinde oldukları ve yüksek oranda ithal girdi ile çalıştıkları cihetle, yatırım malları yanında girdi ithalatı da artmıştır. Sonuçta ithalat süratle yükselirken ihracat artışı geride kalmış, dış ödemeler açıkları giderek büyümüştür (Hiç, 1988: 85).

1963'te Planlı Kalkınma döneminde, sanayinin ekonomiyi sürükleyen sektör olduğu vurgulandı ve sanayi sektörüne yönelik uygulamalar gerçekleştirildi. Dış ticaret politikası olarak yerli üreticiyi korumak amacıyla ithal ikameci sanayileşme izlendi. Böylece sanayileşmenin ilk evresinde olan Türkiye, ithal ürünlerle rekabet edilmesini önlemiştir.

1950'lerdeki kalkınma deneyimlerinde ise dış ticaret rejimi ile sanayileşme arasındaki ilişkiler dolaylı yollardan sağlanıyordu. Şöyle ki, dış açıkları gidermek için, getirilen miktar kısıtlamaları önemli rantlar doğuruyor, bu da ithalat ikamesini üretimi özendiriyordu. Ancak, kurulan endüstrilerin hammadde ve ara mallar yönünden dışa bağımlı olması ve karşılaşılan dış ödeme açıkları, yurt içi sanayi üretimini engelliyordu (Seyidoğlu, 2015: 569).

Türkiye, 24 Ocak 1980 İktisadi Kararları ile geleneksel ithal ikamesini değiştirerek ihracatın özendirilmesine dayanan kalkınmaya yöneldi. 24 Ocak kararları ve ondan sonraki dönemde alınan önlemler bütün halinde bir "iktisadi önlemler paketi"

oluşturur. Bu kararlarla, uzun dönemde dış dünyadan soyutlanmış olan Türkiye'nin yeniden dünya ekonomisi ile bütünleştirilmesi amaçlanmıştı. Bunu için de gerek iç gerek dış ekonomiye ilişkin birçok alanda serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılmaya çalışılıyordu.

Birbirini izleyen önlemlerden oluşan bu kararların dış ticaret yönünden getirdiği bazı yeni uygulamalar şunlardır: kotaların kaldırılması, gümrük tarife oranlarının düşürülerek dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi, kambiyo denetiminin yumuşatılması, esnek kur sistemine geçilmesi, faizlerin serbest bırakılması, bürokrasinin azaltılması, serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırılması, yabancı sermayeye yeni teşvikler sağlanması vs (Seyidoğlu, 2015: 570).

Tablo 33. 1923'den 2017'ye kadar Türkiye'nin dış ticaretindeki gelişme (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Ticaret Açığı
1923	51	87	-36
1930	71	70	1
1940	86	53	33
1950	263	286	-22
1960	321	468	-147
1970	589	948	-359
1980	2.910	7.909	-4.999
1990	12.959	22.302	-9.343
2000	30.700	53.100	-22.400
2010	121.000	177.000	-56.000
2017	166.000	224.000	-58.000

Kaynak: Eğilmez, M., Erişim Tarihi: 15.11.2018, <http://www.mahfiegilmez.com/2018/10/korumaclk-ve-turkiye.html>

Tablo 33, 1980 sonrasında Türkiye'nin ihracatının dört katına çıktığı görülmektedir. Burada 24 Ocak kararlarıyla birlikte ithal ikameci sanayileşme politikasının terk edilip ihracata yönelik sanayileşme politikasının izlenmesinin etkisi büyüktür. Burada önemli olan diğer husus ihracatın artarken ithalatın da artış göstermesidir. Bu da cari açığın artmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin ihracatının yaklaşık yüzde 65'i ithal girdilerden oluşmaktadır. İhracatı arttırmak için ithalatın da artması gerektiği bir

durum söz konusudur. Bunun önüne geçebilmek için ithal girdilerin iç piyasada üretilbileceği bir ortamın oluşturulması gerekmektedir (Eğilmez, 2018).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMALAT SANAYİNİN TİCARİ DİŞA AÇIKLIĞININ EKONOMETRİK MODELİ: 2007-2018 TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Üçüncü bölümde Türkiye'nin imalat sanayisinin ticari dışa açıklığı ve ticari dışa açıklık ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Ardından model oluşturularak 2007-2018 dönemlerinde Türkiye imalat sanayisinin ticari dışa açıklığı araştırılmıştır.

3.1. LİTERATÜR TARAMASI

Tonus (2007), makalesinde Gümrük Birliği sonrası ticaretin serbestleşmesi ile imalat sanayinin ekonomi içindeki nisbi ağırlığı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışmada 1996:1-2006:2 dönemine ait çeyrek veriler kullanılmıştır. Modelin değişkenleri dışa açıklık, imalat sanayi üretiminin GSYİH içindeki payı, imalat sanayi çalışan endeksi ve özel sektör gayri safi sabit sermaye yatırımlarıdır. Analize göre seriler uzun dönemde denge ilişkisi göstermişlerdir. AB ticaret hacmi ile imalat sanayinin büyüklüğü ve istihdamı arasında tek yönlü ilişki bulunmuştur. AB ile dış ticaret şokları ise imalat sanayi üzerinde olumsuz etki yarattığı görülmüştür.

Sağlam(2013), tezinde ekonomide 1980 öncesi ve sonrasında yaşanan gelişmelerin Türk imalat sanayine özellikle 1980 sonrası etkilerini görebilmek ve imalat sanayi ile ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin gerektirdiği dışa açıklık bağlantısını görebilmek için 1996-2011 dönemini kapsayan araştırma yapmıştır. Modelde kullanılan değişkenleri, imalat sanayi üretim endeksi (İMSÜE), dışa açıklık, birim emek maliyetleri ve dış ticaret hadleridir. Dışa açıklık değişkeni, Türkiye imalat sanayi ihracatının, OECD (İktisadi İş Birliği ve Gelişme Teşkilatı) ülkeleri ihracatına oranlanması ile elde edilmiştir. Yapılan analizlere göre 2003 yılının ikinci çeyreğinde kırılma meydana geldiği ve imalat sanayi gelişimi üzerinde 2003 yılı sonrası etkiyi belirleyen dışa açıklık değil, iç talep olduğu görülmüştür. Birim emek maliyetlerinin, kırılma yılı sonrası pozitif değer alması ücretlerin baskılandıkça, emek maliyetlerinin azalacağı ve üretimin artacağı şekilde yorumlanmıştır. Dış ticaret hadleri, eş bütünleşme sonrası negatif değer almasının nedeni, Türkiye'nin fiyat kabul eden ve tam rekabet varsayımları geçerli olan bir piyasa mallarını sunmasıdır. Bu açıdan üretmiş olduğu malların fiyatı arttığında talep hızla azalacağı için imalat sanayi üretimi üzerinde düşürücü etkisi olacaktır.

Ekpeno vd. (2013), makalelerinde 1970-2008 dönemi için Nijerya'da ticarete açıklık ve üretim performansı arasındaki ilişkiyi kurmaya çalışmışlardır. Modelin değişkenleri; imalat sanayi üretim endeksi (Bağımlı değişken), faiz oranı, nominal döviz kuru, ticari açıklık; ve kukla değişkendir. Sınır Testi Yaklaşımı (ko-entegrasyon) ile değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı test edilmiş ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olabileceği belirtilmiştir. ARDL uzun dönem sonuçlarına göre faiz oranlarının imalat sanayi üzerinde önemli bir negatif etkisi bulunmuştur. Ticari açıklık döviz kuru ve kukla değişken imalat sanayi üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. ARDL kısa dönem tahminleri, uzun dönem ARDL testindeki katsayılara göre daha küçüktür. Bu da uzun dönemde değişkenlerin daha güçlü bir etki oluşturduğunu göstermektedir. Gecikmeli hata düzeltme katsayısının negatif olması ile değişkenler arasında uzun dönemli ilişki doğrulanabileceği belirtilmiştir. Bir şokun ardından uzun dönemli dengeye geri dönme hızının bir ölçüsü olarak, 0,547 katsayısı, bir önceki yılın şokunun üretim endeksindeki yaklaşık yüzde 54,7'lik dengesizliğin cari yıldaki uzun dönemli dengeye geri döndüğünü ima eder. Kısa dönemde parametrelerin durağanlığı için CUSUM ve CUSUM SQ testleri uygulanmıştır ve kısa dönemde hata düzeltme modelindeki tüm katsayıların durağan ve tahmin etmede kullanılabilir. Sonuç olarak ticari açıklığın Nijerya'da hem kısa hem de uzun vadede üretim verimliliği üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Alawin v.d. (2017), makalelerinde Ürdün'de imalat sektörünün üretim açıklığı, reel döviz kuru ve ithalat düzeyinin aylık periyotta (1992-2012) etkisini incelemişlerdir. Modele dahil edilen ticari açıklık, ithalat ve ihracat toplamının GSYİH'ya bölünmesiyle elde edilmiştir. Sonuçlar, Ürdün'ün Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) resmi olarak katıldığı 2000 yılının bir yapısal değişim yılı olduğunu göstermiştir. Böylece, çalışma tam dönemi iki alt döneme ayırmıştır. Ayrıca, çalışmanın sonuçları Ürdün'ün DTÖ'ye katılımına kadar geçen süreçte eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Ticari açıklığı takip eden süreç, değişkenler arasında eşbütünleşme ve uzun vadeli ilişkilerin varlığını göstermiştir. Özellikle, ikinci dönem için, çalışma ticaret açıklığının derecesinin imalat üretimi üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Bu nedenle, çalışma, hükümetin imalat sektörünü desteklemeye devam ettiğini ve özellikle de nispeten yüksek yakıt ve elektrik maliyeti göz önüne alındığında, herhangi bir girdi maliyetini arttırmayacağını öne sürmüştür.

Kader (2013), tezinde dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Modele dahil edilen değişkenler, Türkiye'nin ithalatı ve ihracatı değer toplamı, OECD ülkeleri ithalat ve ihracat değerleri toplamıdır. Çalışmada 1990-2010 arasındaki üçer aylık veriler kullanılmıştır. Analiz sonucunda dışa açıklıktan büyümeye doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Büyüme ile dış ticaret arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu da dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yarattığını şeklinde yorumlanmıştır. Dış ticaretten büyümeye doğru seyreden bu ilişkide, ekonominin yapısını değiştirmeye yönelik etkenlerin olması durumunda aşağıya doğru bir etki ortaya çıktığı görülmüştür.

Ayla ve Karış (2018), makalelerinde 1980-2016 dönemi Türkiye ekonomisi için net doğrudan yabancı yatırım girişleri ve ticari dışa açıklık arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Elde edilen bulgulara göre, beklentilere uygun olarak ticari dışa açıklık ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu noktadan hareketle, ticari dışa açıklık düzeyine ilişkin politikaların doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkisi olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Yapraklı (2007), makalesinde Türkiye'de ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İlişkinin tahmininde Türkiye için 1990-2006 çeyrek dönemlerine ait veriler kullanılmıştır ve modelin değişkenleri, GSMH büyüme oranı, ticari açıklık oranı ve finansal açıklık oranıdır. Analiz sonuçlarına göre, uzun dönemde ticari dışa açıklığın büyüme üzerinde pozitif etki yaptığı, finansal dışa açıklığın ise negatif etki oluşturduğu görülmüştür. Ticari ve finansal açıklık ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi. Ayrıca, ticari açıklıktan finansal açıklığa doğru tek yönlü nedenselliğin bulunduğu görülmüştür. Ticari dışa açıklık konusunda yürütülecek makroekonomik politikaların finansal dışa açıklığı da etkileyeceği şeklinde yorumlanmıştır.

Topallı (2016), makalesinde BRICS ülkelerinde ve Türkiye'de doğrudan sermaye yatırımları, ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Modelin verileri 1982-2013 dönemine aittir ve modele dâhil edilen değişkenler, doğrudan sermaye yatırımları, GSYİH ve ticari dışa açıklıktır. Analiz sonuçlarına ekonomik büyümeden doğrudan sermaye yatırımlarına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. BRICS ve Türkiye'de ekonomik büyüme ve ticari dışa açıklık arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Ticari dışa açıklık ve

ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Doğrudan sermaye yatırımları ve ticari dışa açıklık arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkenin ticareti üzerinde arttırıcı bir etki yaratırken, ülkenin dışa açık bir ticaret politikası izlemesinin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasını desteklediği görülmüştür.

Özçağ ve Bölükbaş (2018), makalelerinde Türkiye ekonomisi için ticari dışa açıklık ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Veriler 1980-2015 dönemini kapsamaktadır. Ticari dışa açıklık ve enflasyon hem simetrik hem de asimetrik olarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak bu iki değişken arasında nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Ancak uzun dönemli saklı olarak ifade edilen eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğu görülmüştür. Türkiye’de fiyat düzeyinde yaşanan gelişmelerin ülkenin dışa açıklığından bağımsız olmadığını ve ithalata dayalı bir büyüme modelinin ya da ithalata dayalı ihracat stratejisinin sürdürülmesi halinde ülkede enflasyonist gelişmelerin kaçınılmaz olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Şahin (2018), makalesinde 11 geçiş ekonomisi için 1995-2014 dönemleri arasında ticari açıklık, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Serilere yatay kesit verileri dikkate alan birim kök testi uygulanmış ve ardından nedensellik sınaması uygulanmıştır. Sonuç olarak beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi beslediği ve dış ticaretin ekonomik büyümeyi hızlandırdığı ve geçiş ekonomilerinde içsel büyüme teorilerini destekleyen bulgulara ulaşılmıştır.

Ümit (2016), makalesinde ticari açıklık, kredi hacmi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye’nin 1989-2014 yılları için incelemiştir. Serilerdeki yapısal kırılmalar dikkate alınarak birim kök testi, nedensellik testi ve eşbütünleşme testi yapılmış ve dinamik en küçük kareler yöntemiyle analiz edilmiştir. Bunun sonucunda kredi hacminin ekonomik büyüme, büyümenin de kredi hacmi üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmüştür. Ticari açıklığın büyüme üzerinde negatif bir etkisinin ve dolaylı nedensellik ilişkisinin sonucunda üretim için tüketici kredileri yerine özel sektör kredi hacminin arttırılması önerilmiştir.

Zeren ve Ergün (2013), makalelerinde telafi hipotezini varlığını araştırmak amacıyla ticari açıklık ve kamu büyüklüğü arasındaki nedensellik ilişkisini 1970-2011 yılları arasında seçilmiş on beş Avrupa ülkesi için test etmişlerdir. Uygulanan EK panel

nedensellik analizinin sonuçlarına göre on beş AB ülkesi için ticari açıklıktan kamu büyüklüğüne doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuş ve ticari açıklığın, kamu büyüklüğünü etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır.

İlter ve Doğan (2018), makalelerinde Türkiye'nin ticari ve finansal dışa açıklığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Veriler 1998-2016 çeyrek dönemlerini kapsamaktadır. Analiz sonuçlarına göre ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Buna göre ticari dışa açıklık oranında meydana gelen artış ve azalışlar ekonomik büyümede artış ve azalışa neden olacaktır.

Türedi ve Berber (2010), makalelerinde finansal gelişme ve ticari açıklık ile ekonomik büyüme ilişkisini, 1970-2007 dönemini kapsayan yıllık verilerle Türkiye ekonomisi için tahmin etmişlerdir. Değişkenler koentegrasyon ve VAR Nedensellik analizleriyle test edilmiştir. Analiz sonuçları, incelenen dönemde Türkiye'de ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki, finansal kalkınma ile büyüme arasındaki ilişkiden daha güçlü olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Bölükbaş ve Peker (2017), makalelerinde Türkiye'nin dış borçlanmasında, ticari dışa açıklığın ve ve dış ticaret hadlerinin etkileri üzerine 1998-2012 çeyrek dönemlerini kapsayan bir araştırma yapmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, dış borçlanmada dışa açıklık ve dış ticaret hadlerinin hassasiyetleri birbirine oldukça yakın olduğu görülmüştür. Dış borçlanma ile dışa açıklık ve dış ticaret hadlerinin birbirleriyle ilişkili olduğu görülmüştür.

Özyıldız, Koçdemir ve Çütcü (2018), makalelerinde ticari dışa açıklığın enflasyon ve büyüme ile ilişkisini 19 ülke üzerinden panel veri analizi yöntemiyle test etmişlerdir. Değişkenlerin yatay kesit bağımlı olduğu görülmüş ve eşbütünleşme ve nedensellik testleri yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, uzun dönemde dışa açıklıktaki artışın enflasyonu azaltmakta olduğu ve etkileme oranının yüksek olduğu görülmüştür.

Özel(2012), makalesinde 1991-2010 döneminde Türkiye'nin ticari ve finansal dışa açıklığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Analiz sonuçlarına göre, finansal dışa açıklığın olumsuz etkisi, ekonomik büyüme üzerinde ticari dışa açıklığın olumlu etkisinden de baskın olduğu görülmüştür. Finansal dışa açıklığın

ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için finans alanında yapısı politikalar yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir.

Başkonuş Direkçi ve Özçiçek (2011), makalelerinde Türkiye ekonomisinin 1991-2008 yılları için artan küreselleşmenin yurtiçi enflasyon üzerinde etkisini incelemişlerdir. 2000 yılı öncesi ve sonrası olmak üzere iki model oluşturulmuş ve regresyon analizi yapılmıştır. Beklenenin aksine, yerli çıktı boşluğunun ve yabancı çıktı boşluğunun işareti negatif çıkmıştır. Genel olarak Türkiye’ de enflasyonun küreselleşme sonucu azaldığı ve baskı altında kaldığı sonucuna varılamamıştır.

Koyuncu ve Çınar (2009), makalelerinde 1980-2005 döneminde Türkiye’nin dışa açıklığı ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile verimliliği üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analizde verimlilik ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve verimlilik ile dışa açıklık ayrı ayrı incelenmiştir. Sonuç olarak dışa açıklık ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının verimlilik üzerinde doğrudan etkisi olduğu görülmüştür.

Çetin ve Şeker (2014), makalelerinde 24 OECD ülkesinin 1996-2011 yıllarında ticari dışa açıklık ve finansal gelişmenin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Değişkenler, doğrudan yabancı yatırımlar, kişi başına GSYİH büyüme hızı, ticari dışa açıklık, kredilerin GSYİH’ya oranı, yurtiçi tasarrufların GSYİH içindeki payı, enflasyon oranı, dış ticaret açığının GSYİH’ya oranı ve şehirli nüfusun payıdır. Analiz sonucunda yurtiçi tasarruflar ve şehirleşme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında pozitif bir ilişki, dış ticaret açığı ve enflasyon ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Uzun dönemde ticari açıklık ve finansal gelişme doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri arasında olduğu görülmüştür.

Gülmez ve Altıntaş (2015), makalelerinde Türkiye’nin 1981-2011 dönemine ait 31 yıllık zaman serileri kullanarak ticari açıklık ve enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Modelde kullanılan değişkenler ticari açıklık, enflasyon ve Gini katsayısıdır. Varyans ayrıştırma analizi neticesinde de gelir eşitsizliği değişkeni üzerindeki etkinin %36’ sı kendinden, %53’ü enflasyondan ve %10’u ticari açıklık parametresinin etkisi ile açıklanmıştır.

Ekinci vd. (2017), 2001:1-2015:4 çeyrek dönemleri için belirli ülkelerde işsizlik oranının, dışa açıklık üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, çalışmaya dahil edilen ülkelerde dışa açıklığın işsizlik üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Barutçu ve Arslan(2016), makalelerinde 1981-2010 yıllarında dışa açıklık ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi, 19 G20 ülkesi için incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre Dışa açıklık ile finansal gelişme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Ancak bu karşılıklı nedensellik ilişkisinde dışa açıklığın finansal gelişmesi üzerindeki etkisinin, finansal gelişmenin dışa açıklık üzerindeki etkisinden daha fazla olduğu belirtilmiştir.

Ceyhan vd.(2016), makalelerinde 1994-2013 döneminde Kazakistan'ın dışa açıklık ve enflasyon oranları ile ekonomik büyümesi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Değişkenler; dışa açıklık, enflasyon ve büyümedir. Yapılan birim kök ve ARDL testleri sonucunda dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi varken, enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği görülmüştür. Sonuç olarak Kazakistan'da ekonomik büyümeyi hedeflenen düzeye getirmek ve dengeli bir büyüme sağlamak için dışa açıklığın arttırılması ve enflasyonun düşürülmesi gerektiği belirtilmiştir.

Şahbaz vd. (2016), makalelerinde Türkiye'de 1980-2014 dönemlerindeki dışa açıklık ve doğrudan yabancı yatırımların yoksulluk üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Değişkenler; dışa açıklık, , kişi başına hane halkı nihai tüketim harcamaları ve doğrudan yabancı yatırımlardır. Analiz sonuçlarına göre, uzun dönemde dışa açıklık ve doğrudan yabancı yatırımlar, yoksulluk üzerinde azaltıcı bir etki yaratmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar karşılıklı olarak birbirlerini etkilerken, dışa açıklık hem doğrudan yabancı yatırımlara hem de yoksulluğa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi göstermiştir.

Çam vd. (2016), makalelerinde 1998-2013 dönemlerinde finansal dışa açıklık oranı ve hisse senedi piyasası arasındaki ilişkiyi Türkiye için analiz etmişlerdir. Değişkenler hisse senedi getiri oranlarına finansal dışa açıklık oranına ilişkin zaman serileridir. Değişkenlere birim kök testi, var modeli, otokorelasyon, Varyans ayrıştırma, etki-tepki ve nedensellik testleri yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, hisse senedi piyasasından

finansal dışa açıklık oranına doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu görülmüştür. Buna göre, sermaye piyasalarındaki değişikliklerin, finansal dışa açıklığı etkilemekte olduğu belirtilmiştir.

Dam (2018), makalesinde 1987-2016 döneminde Türkiye’deki ticari dışa açıklığın ve teknolojinin inovasyon üzerindeki etkisi araştırmıştır. Değişkenler; dışa açıklık, inovasyon ve teknolojidir. Serilere birim kök ve eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, uzun dönemde Ar-Ge harcamalarının inovasyon üzerinde olumlu bir etki yarattığı, ticari dışa açıklığın ise inovasyon arasında olumsuz bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Sonuç olarak inovasyon süreçlerinde verimliliğin artırılması ve daha yüksek bir inovasyon çıktısının elde edilmesi, araştırmacıların motivasyonunu pozitif yönde etkilediği ve inovasyon sonucu ortaya çıkan ürün ve yöntemlerin katma değerinin daha yüksek olması muhtemel olduğu belirtilmiştir

Kızılkaya vd., (2017), makalelerinde gelişmekte olan 12 ülke için 2000-2012 dönemlerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve dışa açıklığın, yüksek teknolojiye sahip ürün ihracatıyla ilişkisini incelemişlerdir. Değişkenler; yüksek teknolojiye sahip ürünlerin ihracatı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve dışa açıklık ve yüksek teknoloji ürün ihracatıyla bağlantılı olduğu tahmin edilen kontrol değişkenlerdir. Serilere birim kök ve eşbütünleşme testleri uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ile dışa açıklığın, yüksek teknolojiye sahip ürünlerin ihracatında olumlu etki yarattığı görülmüştür.

Mercan (2015), makalesinde Türkiye’nin ticari açıklığı ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkiyi 1991-2013 çeyrek dönemlerine ait verileri kullanarak araştırmıştır. Değişkenler; cari işlemler açığı, reel büyüme oranı ve ticari dışa açıklıktır. Serilere birim kök testi, eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Bulgulara göre, ticari dışa açıklığın cari işlemler açığı üzerindeki etkisi bulunmuştur. Cari işlemler açığı, ekonomik büyüme ve ticari dışa açıklık değişkenlerinin uzun dönemde birbirlerini etkiledikleri görülmüştür. Sonuç olarak ekonomik büyümeyi arttırıcı ihracat politikaları ve cari işlemleri açığını kapatmak üzere ithalatı azaltıcı politikalar önerilmiştir.

3.2. EKONOMETRİK MODELLEME VE BULGULAR

Bu bölümde imalat sanayinin ticari dışa açıklığını araştırmak üzere ekonometrik modelleme kurulmuştur. İzlenilen yönteme yönelik teorilere yer verilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

3.2.1. Yöntem

Bu çalışmada, imalat sanayi göstergeleri ve kukla değişken kullanılarak ekonometrik bir model oluşturulup ticari dışa açıklık üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Modele anlamlılığı en yüksek değişkenleri ekleyebilmek için aşamalı regresyon yöntemine başvurulmuş, ardından oluşturulan model EKK yöntemiyle tahmin edilmiştir.

3.2.2. Veriler

İmalat sanayinin ticari açıklığının ekonometrik olarak tahmin edilmesinde kullanılan veriler 2007-2018 yıllarına ait çeyrek dönemli verilerden oluşmaktadır. Söz konusu veriler TÜİK ve TCMB sitelerinden elde edilmiştir.

3.2.3. Model

İmalat sanayinin ticari dışa açıklık üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla modele dâhil edilen değişkenler, ticari dışa açıklık (bağımlı değişken),

Dışa Açıklık= (İmalat Sanayi İhracatı + İmalat Sanayi İthalatı)/GSYİH

formülünden elde edilmiştir. İmalat sanayinin doğrudan yabancı yatırımları, imalat sanayi kapasite kullanım oranı, imalat sanayi üretim endeksi, imalat sanayi vergileri ve kukla değişken modelde bağımsız değişkenler olarak yer almaktadır. İmalat sanayiye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, üretim teknolojisinin yükselmesini ve artan üretimin ticari dışa açıklığı arttıracacağı öngörülmektedir. İmalat sanayi üretim endeksi, üretim faaliyetlerindeki artışları ve azalışları ifade etmektedir. İmalat sanayi üretim endeksinde meydana gelen artışın ticari dışa açıklığı arttıracacağı varsayılmaktadır. İmalat sanayi kapasite kullanım oranı, kaynakların etkin kullanılma düzeyini ifade etmektedir ve kapasite kullanım oranındaki artışın, ticari dışa açıklığı arttıracacağı düşünülmektedir. Üreticilerin sattıkları her mal için belli bir oran üzerinden alınan imalat sanayi vergilerinde meydana gelecek artışın, ticari dışa açıklık üzerinde

olumsuz bir etki yaratarak azaltacağı beklenmektedir. Kukla değişken; ithalat kotaları, gönüllü ihracat sınırlamaları, sübvansiyon ve görünmeyen engeller gibi modele veri olarak dahil edilemeyen tarife dışı engelleri ifade etmektedir.

Verilerin analizinde Eviews 8.0 paket programı uygulanmıştır. Anlamlılığını en yüksek modeli oluşturabilmek için SPSS paket programından faydalanılmıştır. Aşamalı regresyon yöntemine göre en uygun model oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu yöntem, en uygun bağımsız değişken veya değişkenleri seçmekle işe başlar. Başlangıçta seçilen uygun değişkenler sistematik bir şekilde değil, sezgisel olarak belirlenirler. Bu şekilde oluşturulan model tahmin edilerek, parametrelere (dolayısıyla bağımsız değişkenlere) F testi uygulanır. Bundan sonra her aşamada yeni ve uygun sayılan bağımsız değişkenler modele sokularak regresyon çözümü ve F testi yapılır. F'ler modelin uygunluğunu gösteren gelişmeye sahip oldukça, aşama aşama bu işleme devam edilir. Uygunluk bozulmaya başladığı anda işlem durdurulur ve bir önceki regresyon en iyi model olarak seçilir (Tarı, 2005: 338).

Modele bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerleri ile bağımlı değişkenin iki dönem gecikmelisi eklenmiş, bağımlı değişken olan dışa açıklık ile bağımsız değişkenler kapasite kullanım oranı, imalat sanayi üretim endeksi ve vergilerin logaritması alınmıştır. Daha önce denenen modelde bağımlı değişken olan dışa açıklık, logaritması alınmayarak modele dâhil edilmiş ve modelde bağımsız değişken olarak yer imalat sanayi üretim endeksinin anlamsız olduğu görülmüştür.

Oluşturulan model,

$$LNDA = f(DA(-2), IDYY(-1), LNKKO(-2), LNIMSUE(-1), LNVERGİLER(-1), DM)$$

şeklinde. Ardından EKK yöntemiyle regresyon analizi yapılmıştır. İki değişkenli anakütle regresyon fonksiyonu şu şekildedir:

$$Y_i = \beta_1 + \beta_2 X_i + u_i$$

şeklinde. Burada Y_i , bağımlı değişkeni, X_i bağımsız değişkeni ve u_i , hata terimi olarak bilinen rassal değişkeni ifade etmektedir.

En Küçük Kareler(EKK) yönteminin dayandığı varsayımlar şu şekildedir:

1. Hata terimi stokastik bir değişkendir. Stokastik değişkenlerin alacağı değer ve sonuç kestirelememktedir. u'ların alabileceği değerler, şansa bağlı olarak sıfır, eksi ya da artı olabilir. u'nun belli bir anda alabileceği her değer belli bir olasılığa sahiptir.
2. Hata teriminin ortalaması sıfırdır. $E(u_i)=0 \quad i=0,1,2,\dots,n$.
X'in aldığı farklı değer için u da artı, eksi ve sıfır gibi çeşitli değerler almaktadır. Bu değerlerin ortalaması sıfıra eşittir. Böylece değişkenler arasındaki ilişki gerçeğe en yakın şekilde sağlanmış olur.
3. Hata terimi normal dağılımlıdır. Hata terimlerinin normal dağılımlı olması, u'ların kendi sıfır ortalaması etrafında simetrik bir dağılım göstermeleridir. U, modele dahil edilmeyen değişkenlerin eğilimlerini içerdiğinden dolayı, hata teriminin normal dağılıma uyması, kurulan modelde hata olmadığını gösterir.
4. Hata terimi sabit varyanslıdır. $E(u_i^2) = \sigma_u^2, \quad i=1,2,\dots,n$.
Buna sabit varyans varsayımı denmektedir. Bu varsayıma göre, hata terimi varyansları, bağımsız değişkenlerdeki değişmelere göre değişmeyip, sabit kalmaktadır. Yani, σ_u^2, X_i 'nin bir fonksiyonu değildir. $\sigma_u^2 \neq f(X_i)$
5. Hata terimleri arasında otokorelasyon yoktur. $E(u_i u_j)=0, \quad i \neq j, \quad i,j=1,2,\dots,n$.
Bu varsayıma göre, hata terimleri birbirinden bağımsız olup, birbirlerini etkilememektedirler. yani, hata teriminin belli bir dönemdeki değeri, başka bir dönemdeki değerinden bağımsızdır.
6. Bağımsız değişken ile hata terimi arasında bir ilişki olmayıp, bağımsız değişken sabit değerlidir. $E(X_i, u_i) = 0 \quad i=1,2,\dots,n$.
Bağımsız değişken ile hata terimi birlikte değişme eğilimi gösteremezler ve dolayısıyla kovaryansları sıfırdır. Bu durum, birden çok bağımsız değişken için de geçerlidir.

$$\text{Kov}(X_i, u_i) = E\{[X_i - E(X_i)][u_i - E(u_i)]\}$$

İkinci varsayıma göre, $E(u_i)=0$ olduğundan,

$$\text{Kov}(X_i, u_i) = E\{[X_i - E(X_i)]u_i\}$$

$$\text{Kov}(X_i, u_i) = E(X_i, u_i) - E(X_i) E(u_i)$$

$$\text{Kov}(X_i, u_i) = E(X_i, u_i)$$

X'ler sabit olduğundan,

$$\text{Kov}(X_i, u_i) = X_i E(u_i) = 0$$

olmaktadır. Bu varsayım sağlanamazsa, X'in Y üzerindeki etkisini doğru olarak belirlemek mümkün olmayacaktır.

7. Bağımsız değişkenler arasında güçlü bir ilişki (çoklu doğrusal bağlantı) yoktur. Bu varsayım, bağımsız değişkenler arasında hiçbir ilişki olmamasını gerektirmez. Burada istenen, güçlü ve tam bir doğrusal bağlantının bulunmamasıdır. Aksi takdirde tek tek her bir bağımsız değişkenin, bağımlı değişken üzerindeki etkisini doğru olarak görmek mümkün olmayacaktır.
8. Bağımsız değişken stokastik olmayıp, ölçme hataları yoktur. Burada bağımsız değişkenin ölçülmesinde bir yanlışlık yapılmadığı kabul edilmektedir.
9. Modelin kurulması doğrudur. Modeli kurarken, incelenen iktisadi olayı açıklayan önemli değişkenlerin modele alındığı, modelin matematiksel kalıbının ve denklem sayısının doğru belirlendiği varsayılmaktadır(Tarı,2005: 22-27).

Normallik Dağılımı Sınaması

Oluşturulan modelin uygulanabilirliğini test etme diğer adım normallik dağılımı sınavasıdır. t ve F sınamalarının geçerli olması için hata terimleri normal dağılmış olmak zorundadır. Aksi halde katsayıların anlamlılığı testleri geçersiz olur. Bu aşamada Jarque-Bera normallik sınavasından faydalanılmıştır. Bu teste göre oluşturulan hipotez,

H_0 : Hata terimlerinin dağılımı normaldir.

H_a : Hata terimlerinin dağılımı normal değildir.

Jarque- Bera > Ki kare(tablo) ise H_0 ret.

Jarque- Bera < Ki kare(tablo) ise H_0 reddedilemez.

Tablo kritik değerlerine bakıldığında Ki-Kare_{0,05;2}=5,99 olarak bulunmuştur.

Yapısal Kırılma Testi

Zaman serilerinde durağan dışılığın bir başka nedeni ise anakütle regresyon denklemi boyunca farklı örneklemeler açısından değişiklikler (yapısal kırılmalar) göstermesidir. Genelde ekonomide yapısal kırılmaların bir nedeni olarak; ekonomi politikalarındaki değişimler, ekonominin yapısındaki değişimler veya belirli bir endüstride vuku bulan önemli bir gelişmenin yarattığı değişimler sayılabilir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010: 399).

Otokorelasyon Testi

Klasik model, herhangi bir gözleme ilişkin bozucu terimin, başka bir gözleme ilişkin bozucu terimden etkilenmediğini varsayar.

$$E(u_i u_j) = 0 \quad i \neq j$$

Ardışık bağımlılık terimi, “(zaman serisi verilerindeki gibi) zaman içinde ya da (kesit verilerinde olduğu gibi) uzam(mekan) içinde sıralanan gözlem dizilerinin birimleri arasındaki ilişkidir. (Gujarati,2011: 400-401)

$$E(u_i u_j) \neq 0 \quad i \neq j$$

Bu bölümde, tahmin edilen modelin hata teriminin arasındaki ardışık ilişki araştırılacaktır. Modelde bağımlı değişkenin gecikmeli değeri, bağımsız değişken olarak modelde yer aldığından gecikme değeri göz ardı edildiğinde, ortaya çıkan hata terimi, gecikmeli ticari dışa açıklığın, bugünkü ticari dışa açıklık etkisinden doğan düzenli bir örüntüyü yansıtacaktır.

$E(U_i U_j) \neq 0 \quad (i \neq j)$ ise Otokorelasyon var.

$E(U_i U_j) = 0$ ise Otokorelasyon yok.

Tahmin edilen model otoregresif bir model olduğundan otokorelasyonun araştırılmasında Durbin-H testinden faydalanılmıştır.

Otoregresif modellerde Durbin- Watson d istatistiği kullanılamamaktadır. Buna bir çözüm olarak, yine durbin'in geliştirdiği alternatif bir test olan Durbin-h testi kullanılabilir (Tarı, 2005: 274).

Değişen Varyans Testi

Gujarati(2011)'nin tanımına göre, her bağımsız değişken değerine karşılık gelen bağımlı değişken anakütlelerinin varyansları aynıdır. Ters durumda bağımlı değişkenin anakütlelerinin varyansı, bağımsız değişkene bağlı olarak değişir ve değişen varyans sorunu ortaya çıkar.

Park, σ_i^2 'nin açıklayıcı değişken X_i 'nin bir fonksiyonu olduğunu ileri sürerek çizim yöntemini biçimselleştirir. Onun önerdiği fonksiyon kalıbı şöyledir:

$$\ln \sigma_i^2 = \ln \sigma^2 + \beta \cdot \ln X_i + v_i$$

Burada v_i olasılıklı bozucu terimdir. Genellikle σ_i^2 bilinmediğinden, Park, onun yerine $\hat{u}_i^2$ 'yi kullanıp şu regresyonu bulmayı önerir (Gujarati,2011: 370):

$$\ln\sigma_i^2 = \ln\sigma_i^2 + \beta.\ln X_i + v_i$$

$$\ln\sigma_i^2 = \alpha + \beta.\ln X_i + v_i$$

Bu test için önce orijinal denklem EKK ile tahmin edilir ve u_i 'ler bulunup $\ln(u_i^2)$ hesaplanır. Sonra $\ln(u_i^2)$ 'nin bağımlı, açıklayıcı değişkenlerin $\ln$ 'lerinin bağımsız değişken olduğu yardımcı regresyon modeli EKK ile tahmin edilir.

3.2.4. Bulgular

Yapılan ekonometrik çalışmada, regresyon denklemi kurulmuş ve EKK yöntemiyle tahmin edilmiştir. Uygulamada Eviews 8.0 programı üzerinde sınamalar gerçekleştirilerek yorumlar yapılmıştır.

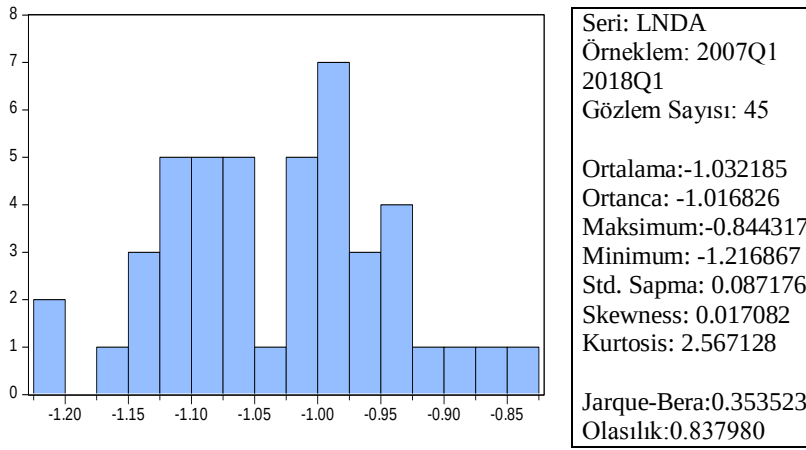
Tablo 34. İmalat sanayinin dışa açıklığının EKK ile tahmin edilmesi

Bağımlı Değişken: LNDA Yöntem: EKK Tarih: 11/10/18 Saat: 13:50 Örnekleme(Düzeltilmiş): 2007Q4 2015Q2 Dahil edilen gözlem: 24 düzeltildikten sonra				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-ist	Olasılık
C	-1.906997	0.642095	-2.969963	0.0086
DM	0.165022	0.025976	6.352777	0.0000
DA(-2)	-1.757858	0.257269	-6.832761	0.0000
IDYY(-1)	2.47E-11	7.06E-12	3.503727	0.0027
LNKKO(-2)	0.612161	0.128561	4.761627	0.0002
LNIMSUE(-1)	-0.166223	0.080035	-2.076887	0.0533
LNVERGILER(-1)	-0.028226	0.010214	-2.763461	0.0133
R-kare	0.911658	Bağımlı dğşk. Merkezi ölçütü	-1.044372	
Düzeltilmiş R-kare	0.880478	Bağımlı dğşk. std. sapma ölçütü	0.083151	
Reg. Std. Hatası	0.028747	Akaike bilgi kriteri	-4.022085	
Kalıntı Kareler Top.	0.014048	Schwarz kriteri	-3.678486	
Log likelihood	55.26502	Hannan-Quinn kriteri	-3.930928	
F-ist	29.23893	Durbin-Watson değ.	2.044129	
Olasılık(F-ist)	0.000000			

Tablo 34'e bakıldığında, değişkenlerin hepsi anlamlı olduğu görülmüştür. R^2 değeri modelin anlamlılığının yüksek olmasına ve modelin güçlü olduğuna işaret etmektedir. Akaike ve Schwarz bilgi kriterleri, modelin uyum iyiliğini göstermektedir ve bu kriterlerin düşük değer alması modelin uygunluğunu arttırmaktadır. Tabloya göre oluşan regresyon denklemi şu şekildedir:

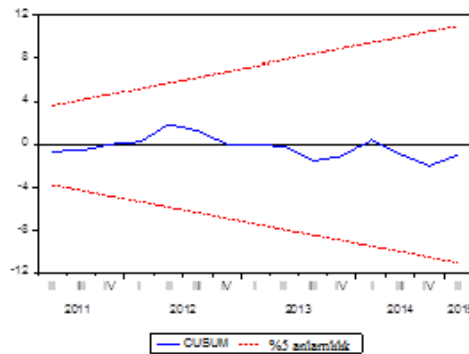
$$LNDA = -1,90 \cdot C + 0,165 \cdot DM - 1,76 \cdot DA(-2) + 0,0000247 \cdot IDYY(-1) + 0,61 \cdot LNKKO(-2) - 0,166 \cdot LNIMSUE(-1) - 0,028 \cdot LNVERGİLER(-1)$$

İmalat sanayi doğrudan yabancı yatırımları(idyy)'nda meydana gelen bir birimlik artış dışa açıklığı %0,00002 arttırmaktadır. Kapasite kullanım oranında meydana %1'lik artış dışa açıklığı %0,6 arttırmaktadır. İmalat sanayi üretim endeksinde meydana gelecek %1'lik artışın dışa açıklığı %0,16 azaltacağı ve vergilerde meydana gelecek %1'lik artışın dışa açıklığı %0,02 azaltacağı görülmüştür. Tarife dışı engelleri temsil eden kukla değişkende meydana gelen bir birimlik artış, dışa açıklığı %0,16 arttırmaktadır.

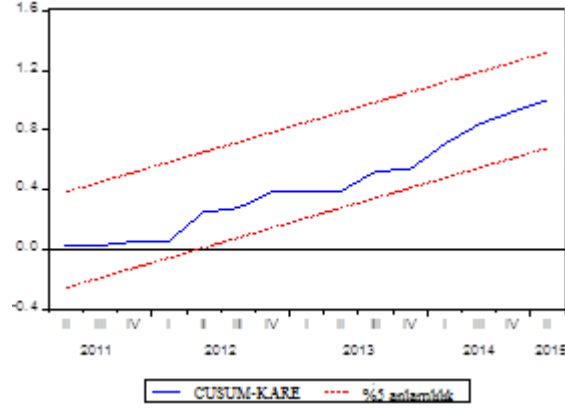
Şekil 4. Hata teriminin dağılımının Jarque- Bera yöntemiyle sınanması

Eviews programında yapılan normallik sınamasına göre Jarque-Bera değeri 0,353 çıkmıştır. Jarque-Bera değerinin Ki-kare kritik değerinden küçük olması sebebiyle H_0 hipotezi reddedilemez Buna göre hata terimlerinin normal dağıldığı ve t ve F istatistiği sınamalarının güvenilir olduğu söylenebilir. 2007-2018 döneminde modelde yapısal kırılmanın varlığını araştırmak üzere Cusum testi uygulanmıştır.

Şekil 5. Yapısal kırılma sınaması - Cusum Testi

Şekil 5'e bakıldığında %5 anlamlılık düzeyi ile sınırlandırılan bölge içinde kaldığı için yapısal kırılmanın varlığından söz edilememektedir. Ancak Cusum test yapısal kırılma hangi dönemde gerçekleştiği hakkında net bir bilgi verememektedir. Bu nedenle Cusum Square testi ile modelde yapısal kırılmanın varlığı araştırılacaktır.

Şekil 6. Yapısal kırılma sınaması - Cusum Square Testi

Cusum Square testi, modelin %5 sınırında sapma olmadığını göstermektedir. Buna göre tahmin edilen modelin 2007-2018 döneminde yapısal kırılmanın varlığına dair bir bulguya rastlanmamıştır. Bu nedenle kırılmayı araştıran bir sonraki aşama olan Chow Testi uygulanmasına gerek kalmamaktadır.

Değişkenler EKK(En Küçük Kareler) yöntemiyle test edilir.

Tablo 35. Modelin EKK yöntemiyle tahmini

Bağımlı Değişken: LNDA				
Yöntem: EKK				
Tarih: 12/02/18 Saat: 15:32				
Örnekleme (Düzeltilmiş): 2007Q4 2015Q2				
Dahil edilen gözlem: 24 düzeltmeden sonra				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-ist	Olasılık
C	-1.906997	0.642095	-2.969963	0.0086
DA(-2)	-1.757858	0.257269	-6.832761	0.0000
IDYY(-1)	2.47E-11	7.06E-12	3.503727	0.0027
LNKKO(-2)	0.612161	0.128561	4.761627	0.0002
LNIMSUE(-1)	-0.166223	0.080035	-2.076887	0.0533
LNVERGILER(-1)	-0.028226	0.010214	-2.763461	0.0133
DM	0.165022	0.025976	6.352777	0.0000
R-kare	0.911658	Bağımlı dğşk. merkezi ölçütü		-1.044372
Düzeltilmiş R-kare	0.880478	Bağımlı dğşk. std. sapma ölçütü		0.083151

Tablo 35. Modelin EKK yöntemiyle tahmini (Devamı)

Reg. Std. Hatası	0.028747	Akaike bilgi kriteri	-4.022085
Kalıntı Kareler Top.	0.014048	Schwarz kriteri	-3.678486
Log likelihood	55.26502	Hannan-Quinn kriteri	-3.930928
F-ist	29.23893	Durbin-Watson ist.	2.044129
Olasılık(F-ist)	0.000000		

LNDA= -1,90*C+ 0,165*DM- 1,76*DA(-2)+ 0,0000247*IDYY(-1)+ 0,61*
LNKKO(-2)-0,166*LNIMSUE(-1)- 0,028*LNVERGİLER(-1)

$$h = \rho \sqrt{\frac{n}{1 - n \times Var(\beta_i)}}$$

$$\rho = \frac{\sum e_t e_{t-1}}{\sum e_{t-1}^2}$$

Otokorelasyon katsayısı ρ için EViews üzerinden uygulama yapıldığında,

$$\rho = -0.164$$

olarak bulunur. Ayrıca,

Durbin-Watson = 2.(1- ρ) formülünden

$$2.044 = 2*(1- \rho)$$

$$\rho = -0,22$$

sonucuna ulaşılır. Burada her iki işlemde de sonuçların yakın değeri olması önemlidir.

Gecikmeli değişkenin katsayısının varyansı:

$$VAR(\beta_i) = 0.000868$$

$$H = -0,164 * \sqrt{\frac{45}{1 - 45 * 0,000868}}$$

$$H = -0,165221 * 6,843 = -1,13$$

$$-1,96 \leq D-h: -1,33 \leq 1,96$$

olduğundan tahmin edilen modelde 1. dereceden otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Eviews programı üzerinden artıklar için yapılan test ile artıkların sınırların içinde kaldığı dolayısıyla otokorelasyon sorunun olmadığı anlaşılmaktadır.

TARİH: 25/11/18 SAAT:22:23
ÖRNEKLEM: 2007Q1 2018Q1
DAHİL EDİLEN GÖZLEM:24

OTOKORELASYON KISMİ KORELASYON		AC	PAC	Q-İST	OLASILIK
		1 -0.165	-0.165	0.7350	0.391
		2 -0.249	-0.284	2.4967	0.287
		3 -0.068	-0.187	2.6325	0.452
		4 0.021	-0.125	2.6463	0.619
		5 0.208	0.135	4.0722	0.539
		6 -0.020	0.039	4.0859	0.665
		7 -0.236	-0.158	6.1344	0.524
		8 -0.120	-0.212	6.6963	0.570
		9 0.117	-0.084	7.2626	0.610
		10 0.094	-0.059	7.6529	0.663
		11 0.032	0.032	7.7015	0.740
		12 -0.261	-0.207	11.240	0.508

Şekil 7. Artıkların otokorelasyon sınaması

Artıkların otokorelasyon sınaması gerçekleştirildikten sonra, değişen varyans sorununun analizi için bağımsız değişkenlere ayrı ayrı Park testi uygulanmıştır.

Tablo 36. DA(-2) için Park Testi

Bağımlı Değişken: LOG(RESID2^2)				
Yöntem: EKK				
Tarih: 12/02/18 Saat: 21:11				
Örneklem (düzeltilmiş): 2007Q4 2015Q2				
Dahil edilen gözlem: 24 düzeltildikten sonra				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-ist	Olasılık
C	-16.19934	9.898521	-1.636542	0.1160
LOG(DA(-2))	-6.700263	9.427170	-0.710740	0.4847
R-kare	0.022446	Bağımlı dğşk. Merkez ölçütü	-9.185507	
Düzeltilmiş R-kare	-0.021988	Bağımlı dğşk. Std. sapma ölçütü	3.741631	
Reg. Std. Hatası	3.782544	Akaike bilgi kriteri	5.578326	
Kalıntı Kareler Top.	314.7680	Schwarz kriteri	5.676497	
Log likelihood	-64.93991	Hannan-Quinn kriteri	5.604371	
F-ist	0.505151	Durbin-Watson ist	2.564448	
Olasılık(F-ist)	0.484713			

DA(-2) değişkeninin t istatistik değerlerine bakıldığında anlamsız olduğu görülmektedir. Bu da dışa açıklık ve hata terimi arasında bir ilişki ve değişen varyans olmadığı anlamına gelmektedir.

Tablo 37. LNKKO(-2) için Park Testi

Bağımlı Değişken: LOG(RESID2^2)				
Yöntem: EKK				
Tarih: 12/02/18 Saat: 21:16				
Örneklem (düzeltilmiş): 2007Q4 2015Q2				
Dahil edilen gözlem: 24 düzeltildikten sonra				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-ist	Olasılık
C	23.09376	81.15865	0.284551	0.7786
LOG(LNKKO(-2))	-22.08307	55.52013	-0.397749	0.6946
R-kare	0.007140	Bağımlı dğşk. merkez ölçüt		-9.185507
Düzeltilmiş R-kare	-0.037990	Bağımlı dğşk. std. sapma ölçüt		3.741631
Reg. Std. hatası	3.812042	Akaike bilgi kriteri		5.593862
Kalıntı Kareler Top.	319.6966	Schwarz kriteri		5.692033
Log olabilirlik	-65.12635	Hannan-Quinn kriteri.		5.619907
F-ist	0.158204	Durbin-Watson ist.		2.453765
Olasılık(F-ist)	0.694649			

LNKKO(-2) değişkeninin t istatistik değerlerine bakıldığında anlamsız olduğu görülmektedir. Bu da kapasite kullanım oranı ile hata terimi arasında bir ilişki ve değişen varyans olmadığı anlamına gelmektedir.

Tablo 38. IDYY(-1) için Park Testi

Bağımlı Değişken: LOG(RESID2^2)				
Yöntem: EKK				
Tarih: 12/02/18 Saat: 21:19				
Örneklem (düzeltilmiş): 2007Q4 2015Q2				
Dahil edilen gözlem: 24 düzeltildikten sonra				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-ist	Olasılık
C	17.07225	20.17745	0.846105	0.4066
LOG(IDYY(-1))	-1.267902	0.973626	-1.302247	0.2063
R-kare	0.071567	Bağımlı dğşk. merkez ölçüt		-9.185507
Düzeltilmiş R-kare	0.029366	Bağımlı dğşk. std. sapma ölçüt		3.741631
Reg. Std. Hatası	3.686284	Akaike bilgi kriteri		5.526770
Kalıntı kareler top.	298.9512	Schwarz kriteri		5.624941
Log olabilirlik	-64.32124	Hannan-Quinn kriteri.		5.552815
F-ist	1.695848	Durbin-Watson ist.		2.477180
Olasılık(F-ist)	0.206301			

IDYY(-1) değişkeninin t istatistik değerlerine bakıldığında anlamsız olduğu görülmektedir. Bu da imalat sanayiye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ile hata terimi arasında bir ilişki ve değişen varyans olmadığı anlamına gelmektedir.

Tablo 39. LNIMSUE(-1) için Park Testi

Bağımlı Değişken: LOG(RESID2^2) Yöntem: EKK Tarih: 12/02/18 Saat: 21:23 Örnekleme(düzeltilmiş): 2007Q4 2015Q2 Dahil edilen gözlem: 24 düzeltildikten sonra				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-ist	Olasılık
C	5.352196	33.63933	0.159105	0.8750
LOG(LNIMSUE(-1))	-9.903746	22.91052	-0.432279	0.6697
R-kare	0.008422	Bağımlı dğşk. merkez ölçüt		-9.185507
Düzeltilmiş R-kare	-0.036649	Bağımlı dğşk. std. sapma ölçüt		3.741631
Reg. Std. Hatası	3.809579	Akaike bilgi kriteri		5.592570
Kalıntı kareler top.	319.2836	Schwarz kriteri		5.690741
Log olabilirlik	-65.11083	Hannan-Quinn kriteri		5.618614
F-ist	0.186866	Durbin-Watson ist		2.500077
Olasılık(F-ist)	0.669746			

LNIMSUE(-1) değişkeninin t istatistik değerlerine bakıldığında anlamsız olduğu görülmektedir. Bu da imalat sanayi üretim endeksi ile hata terimi arasında bir ilişki ve değişen varyans olmadığı anlamına gelmektedir.

Tablo 40. LNVERGILER(-1) için Park Testi

Bağımlı Değişken: LOG(RESID2^2) Yöntem: EKK Tarih: 12/02/18 Saat: 21:26 Örnekleme (düzeltilmiş): 2007Q4 2015Q2 Dahil edilen gözlem: 24 düzeltildikten sonra				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-ist	Olasılık
C	50.41422	63.33257	0.796024	0.4345
LOG(LNVERGILER(-1))	-19.72895	20.96308	-0.941128	0.3569
R-kare	0.038702	Bağımlı dğşk. merkez ölçütü		-9.185507
Düzeltilmiş R-kare	-0.004993	Bağımlı dğşk. std. sapma ölçüt		3.741631
Reg. Std. Hatası	3.750961	Akaike bilgi kriteri		5.561557
Kalıntı kareler top.	309.5337	Schwarz kriteri		5.659728
Log olabilirlik	-64.73868	Hannan-Quinn kriteri		5.587602
F-ist	0.885723	Durbin-Watson ist.		2.456281
Olasılık(F-ist)	0.356859			

LNVERGILER(-1) değişkeninin t istatistik değerlerine bakıldığında anlamsız olduğu görülmektedir. Bu da imalat sanayide üretimden alınan vergiler ile hata terimi arasında bir ilişki ve değişen varyans olmadığı anlamına gelmektedir.

Değişen varyans sınaması sonucunda bağımsız değişkenler, hata terimi ile bağlantılı çıkmamıştır. Bu da tahmin modelin uygulanabilir bir model olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, belirlenen değişkenlerin EKK yöntemiyle oluşturulan regresyon modeli,

$$\text{LNDA} = -1,90 * C + 0,165 * \text{DM} - 1,76 * \text{DA}(-2) + 0,0000247 * \text{IDYY}(-1) + 0,61 * \text{LNKKO}(-2) - 0,166 * \text{LNIMSUE}(-1) - 0,028 * \text{LNVERGİLER}(-1)$$

şeklinde tahmin edilebilmektedir. Burada değişkenlerinin günümüze etkisinin bir ya da iki dönem gecikmeli olarak yansıdığı görülmektedir. İmalat sanayi doğrudan yabancı yatırımları(idyy)'nda meydana gelen bir birimlik artış dışa açıklığı %0,00002 arttırmaktadır. Kapasite kullanım oranında meydana gelecek %1'lik artış dışa açıklığı %0,6 arttırmaktadır. İmalat sanayi üretim endeksinde meydana gelecek %1'lik artışın dışa açıklığı %0,16 azaltacağı ve vergilerde meydana gelecek %1'lik artışın dışa açıklığı %0,028 azaltacağı görülmüştür. Tarife dışı engelleri temsil eden kukla değişkende meydana gelen bir birimlik artış, dışa açıklığı %0,16 arttırmaktadır.

SONUÇ

Buhar makinesinin icadıyla başlayan sanayileşme, üretime yeni bir boyut getirerek ülkelerin ekonomik büyümelerinin hız kazanmasına katkıda bulunmuştur. Sanayileşmenin başlangıcından günümüze, imalat sanayi, üretimdeki payı, girişimci sayısı ve çalışan sayısı ile önde gelen sanayinin en önemli alt sektörlerden biri olmuştur.

İmalat sanayi, küresel boyutta yaşanan gelişmelere ayak uydurmaya çalışmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve inovasyon, imalat sanayide Ar-Ge kavramını ortaya çıkarmıştır. Firmalar, daha etkin üretimde bulunmak için Ar-Ge bölümlerini oluşturmakta ve finansal kaynak ayırmaktadırlar. Türkiye’de imalat sanayi, ekonomik faaliyetlere göre girişim sayıları açısından %12’lik bir paya sahip olduğu görülmüştür. Ciroların ekonomik faaliyete göre dağılımındaki payı %29’dur. Çalışan sayısının ekonomik faaliyete göre dağılımına bakıldığında %26 paya sahiptir.

Doğrudan yabancı yatırımlar, sanayi için önemli bir yer tutmaktadır. İşletmelere sermaye ile birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve know-how aktarımı sağlanmaktadır. İmalat sanayiye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, sanayiden hizmet sektörüne kaydığı görülmüştür. Ancak sanayi sektörüne yapılan DYY içinde en yüksek paya sahip alt sektör imalat sanayidir.

Çalışmada, Türkiye’nin kuruluşundan itibaren yıllara göre imalat sanayide yaşanan gelişmelere ve uygulanan politikalara yer verilmiştir. 1923-45 yıllarında devletçi politika uygulanmış ve üreticiyi desteklemek amacıyla Sanayi ve Maden Bankası kurulmuştur. Sanayi, tarım ürünlerini işleme, madencilik ve dokuma alanlarında yoğunluk kazanmıştır. Bu dönemde sanayileşmenin temelleri atılmış ancak İkinci dünya savaşının başlamasıyla alınan tedbirler sonucu hedefler gerçekleştirilememiştir. 1945-63 yıllarında imalat sanayi temel tüketim mallarının ithal ikamesine dayanan bir yapıya sahip olmuştur. 1950’de ekonomik istikrar önlemlerinin yürürlüğe girmesiyle sanayiye özel yatırımlar yapılmıştır. Bu dönemde dış ödemeler ve dış ticaret açığı büyük kalmış, ihracatı arttırmaya yönelik politikalara ağırlık verilmemiştir. 1963 yılından sonra planlı kalkınma dönemine geçilmiştir. Birinci beş yıllık kalkınma planı(1963-1967) döneminde, İthal İkameci Sanayileşme stratejisi benimsenmiştir. Bu şekilde dışarıdan alınan malların yurt içinde üretilmesi planlanmıştır. Planda sanayiye

yönelik politikalara yere verilmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1968-1972) döneminde yaşanan Kıbrıs sorunu ve Petrol krizi uygulamada istenen sonuçların alınamamasına neden olmuştur. İthal ikameci sanayileşme stratejisi bu dönemde de uygulanmaya devam edilmiştir. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1973-1978), kaynak yetersizliği, üretim ve ihracat sorunları nedeniyle hedefler gerçekleştirilememiştir. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı(1979-1983), ihracat odaklı büyüme stratejisi izlenmiştir. Beş Yıllık Kalkınma Planı(1985-1989) döneminde ekonomi stagflasyon sürecine girmiş ve dış ticaret açığı en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı(1990-1994), yaşanan ekonomik kriz sebebiyle tam anlamıyla gerçekleştirilememiştir. 5 Ocak 1994 kararı ile TL devalüe edilmiştir ve üretici daralan iç talep nedeniyle ihracata yönelmiştir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1996-2000), Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne üye olduğu döneme denk geldiğinden büyük önem taşımaktadır. Bu dönemde imalat sanayi ihracatı sürekli olarak artış göstermiş, ithalatta ise dalgalanmalar yaşanmıştır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(2001-2005)'nda ekonomik büyüme hedeflenmiştir. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı(2007-2013) döneminde, küresel ekonomik ve finansal kriz yaratan mortgage krizi Türkiye'yi de etkilemiş ve ekonominin durgunlaşmasına neden olmuştur. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı(2014-2018)'nda imalat sanayinin önemi vurgulanmıştır. Sektörün dışa açık ve rekabetçi bir konuma getirilmesi hedeflenmiştir.

Türk imalat sanayinin teknoloji düzeyine bakıldığında, 2003 yılında %24 seviyelerinde olan düşük teknoloji üretimini 2014 yılı itibarıyla %39-40 seviyesine yükselmiş, bu da milli gelirdeki payı azalan imalat sanayinin üretim değerinin de giderek azaldığını göstermiştir.

İkinci bölümde ticari dışa açıklık kavramı üzerinde durulmuştur. Ticari dışa açıklık, ülkelerin ticari serbestleşme düzeyini ifade etmektedir. İhracat ve ithalatın milli gelir içindeki payının artması, ticari dışa açıklığın artmasını sağlamaktadır. Dışa açıklığın artırılması için vergiler, kotalar ve görünür ve görünmez eller gibi kısıtlamaların kaldırılması gerekmektedir. Ticari dışa açıklığın hesaplanmasında çeşitli ölçütler bulunmaktadır. Bunlar, ticaret payları, düzeltilmiş ticaret akımları, tarifeler, tarife dışı engeller, kotalar, nitel ölçütler, bileşik endeks ve fiyata dayanan ölçütlerdir. Serbest ticaret politikaları, kimi ülkelerin aleyhine olabilmektedir. Bu nedenle kendi üreticisini korumak, dampinge karşı önlem almak amacıyla veya siyasi bir karar nedeniyle

lkeler korumacı politika izleyebilmektedir. Türkiye’de 1980 öncesine kadar ithal ikameci politikalar uygulanarak ekonomi korunmaya çalışılmıştır. 24 Ocak 1980 kararları ile ihracata dayalı büyüme stratejisi benimsenmiş ve ihracatı arttırmaya yönelik adımlar atılmıştır.

nc bölümde, imalat sanayinin ticari dışa açıklığını görmek amacıyla ekonometrik bir modelleme yapılmıştır. Bu konuyla ilgili literatürde iki çalışma mevcuttur.

Tonus(2007), makalesinde Gümrük Birliği sonrası imalat sanayinin ticari dışa açıklığını araştırmış ve çalışmasında 1996:1-2006:2 dönemine ait çeyrek veriler kullanmıştır. Modelin değişkenleri Türkiye- AB arasındaki ticaret hacminin GSYİH’ya oranını ifade dışa açıklık, imalat sanayi üretiminin GSYİH’ya oranı, özel sektör imalat sanayi çalışanlar endeksi ve özel sektör gayri safi sabit sermaye oluşumunun GSYİH’ya oranı’dır. Analiz sonuçlarına göre, ihracata yönelik sanayileşme stratejisini benimseyen Türkiye’nin, ticar serbestleşme sürecini iyi yönetemediği ve bu durumun sanayileşme amacına hizmet edemediği yargısına ulaşmak mümkündür. Benzer şekilde Gümrük Birliği’nin statik ve dinamik etkilerinden olumlu şekilde yararlanamadığı sonucuna ulaşmıştır.

Sağlam(2013), tezinde ekonomide 1980 öncesi ve sonrasında yaşanan gelişmelerin Türk imalat sanayine özellikle 1980 sonrası etkilerini görebilmek ve imalat sanayi ile ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin gerektirdiği dışa açıklık bağlantısını görebilmek için 1996-2011 dönemini kapsayan araştırma yapmıştır. Modelde kullanılan değişkenleri, imalat sanayi üretim endeksi (İMSÜE), dışa açıklık, birim emek maliyetleri ve dış ticaret hadleridir. Analiz sonuçlarına göre, 2003 yılının ikinci çeyreğinde meydana gelen yapısal kırılma sonucunda imalat sanayide etkiyi belirleyenin dışa açıklık değil, iç talep olduğu görülmüştür. Ayrıca, ücretlerin baskılandıka, emek maliyetlerinin azalacağı ve üretim artacağı ve üretilen malların fiyatı arttığında talep hızla azalacağı için imalat sanayi rimi üzerinde düşürücü etkisi olacağı belirtilmiştir.

Bu çalışmada, belirli ekonomik göstergeler seçilerek ekonometrik modelleme yapılmış ve EKK yöntemiyle test edilmiştir. Dışa açıklığın belirleyicileri olarak imalat sanayiden alınan vergiler, imalat sanayiye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar, kapasite kullanım oranı, imalat sanayi üretim endeksi seçilmiştir. Oluşturulan modele

göre, imalat sanayi doğrudan yabancı yatırımları(idyy)'nda meydana gelen bir birimlik artışın dışa açıklığı %0,00002 arttırdığı, kapasite kullanım oranında meydana %1'lik artışın dışa açıklığı %0,6 arttırdığı, imalat sanayi üretim endeksinde meydana gelecek %1'lik artışın, modeli oluştururken pozitif etki yaratacağı varsayımının aksine dışa açıklığı %0,16 azaltacağı ve vergilerde meydana gelecek %1'lik artışın dışa açıklığı %0,028 azaltacağı görülmüştür. Tarife dışı engelleri temsil eden kukla değişkende meydana gelen bir birimlik artış, dışa açıklığı %0,16 arttırdığı görülmüştür.

Sonuç olarak, imalat sanayinin ticari dışa açıklığını arttırmak amacıyla işletmelerden alınan vergi oranları düşürülebilir ya da sübvansiyon sağlanabilir. İmalat sanayiye yabancı yatırımcıyı çekmeye yönelik politikaların uygulanması ve firmalar tarafından kaynakların üretimdeki etkinliğinin artırılması ile imalat sanayinin ticari dışa açıklığı üzerinde pozitif etki yaratılacağı düşünülmektedir.

EKLER

EK. İmalat Sanayinin Ticari Dışa Açıklığının Analizinde Kullanılan Veriler

Yıllar	İmalat Sanayi Doğrudan Yabancı Yatırımlar	İmalat Sanayi Üretim Endeksi	Ticari Dışa Açıklık	İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı	İmalat Sanayi Net Vergiler	Kukla Değişken
2007Q1	2.075.419.300,00	62,88667	0,363764	81,43	262.934.000,00	0,00
2007Q2	372.295.500,00	69,17	0,368323	82,97	- 1.703.482.000,00	0,00
2007Q3	1.992.096.600,00	67,72667	0,331057	81,83	447.740.000,00	0,00
2007Q4	821.340.000,00	70,76667	0,330199	81,50	131.868.000,00	0,00
2008Q1	823.818.600,00	67,35	0,378221	80,77	- 272.536.000,00	0,00
2008Q2	2.702.845.000,00	71,80667	0,383511	81,07	- 125.498.000,00	0,00
2008Q3	569.632.500,00	66,41333	0,348965	79,90	- 267.849.000,00	0,00
2008Q4	1.125.009.000,00	60,94	0,317781	72,23	- 254.764.000,00	0,00
2009Q1	421.030.400,00	50,46	0,348882	63,53	- 650.016.000,00	0,00
2009Q2	742.601.200,00	59,63333	0,318166	65,90	906.990.000,00	0,00
2009Q3	923.919.400,00	60,05667	0,299783	69,33	532.599.000,00	0,00
2009Q4	421.754.900,00	66,17333	0,318951	69,17	224.919.000,00	0,00
2010Q1	433.513.500,00	58,96	0,339141	69,53	282.260.000,00	0,00
2010Q2	161.874.000,00	67,60667	0,34026	74,93	1.747.649.000,00	0,00
2010Q3	476.424.900,00	67,33333	0,296157	74,80	779.442.000,00	0,00
2010Q4	323.939.200,00	76,42667	0,330269	75,83	1.060.780.000,00	0,00
2011Q1	479.167.000,00	71,06667	0,389888	76,17	1.022.028.000,00	1,00
2011Q2	693.907.500,00	78,48333	0,380979	77,60	1.338.764.000,00	1,00
2011Q3	2.227.371.200,00	78,19667	0,361741	77,07	1.305.192.000,00	1,00
2011Q4	3.150.351.600,00	86,00333	0,364302	77,07	324.776.000,00	1,00
2012Q1	4.269.699.000,00	75,31667	0,395759	75,87	1.230.171.000,00	1,00
2012Q2	1.654.888.400,00	83,44667	0,394021	76,97	1.340.679.000,00	1,00
2012Q3	1.013.062.200,00	80,45	0,346582	76,37	1.288.719.000,00	1,00
2012Q4	1.154.736.000,00	88,55	0,3393	76,53	1.027.090.000,00	1,00
2013Q1	867.952.400,00	79,27333	0,368152	75,33	1.402.049.000,00	1,00
2013Q2	993.847.000,00	89,45667	0,369926	76,50	1.234.062.000,00	1,00
2013Q3	2.022.850.400,00	87,47	0,335054	77,63	1.750.841.000,00	1,00
2013Q4	1.845.613.000,00	96,10667	0,355961	77,37	821.430.000,00	1,00
2014Q1	2.272.740.200,00	87,56667	0,397741	75,63	- 3.023.321.000,00	1,00

EK. İmalat Sanayinin Ticari Dışa Açıklığının Analizinde Kullanılan Veriler (Devamı)

Yıllar	İmalat Sanayi Doğrudan Yabancı Yatırımlar	İmalat Sanayi Üretim Endeksi	Ticari Dışa Açıklık	İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı	İmalat Sanayi Net Vergiler	Kukla Değişken
2014Q3	577.206.000,00	92,71333	0,326141	74,53	310.274.000,00	1,00
2014Q4	1.331.571.600,00	100,9033	0,343909	74,73	- 1.276.273.000,00	1,00
2015Q1	2.118.832.800,00	90,01	0,370043	75,10	2.926.795.000,00	1,00
2015Q2	1.809.083.400,00	101,4667	0,371244	77,40	- 2.586.520.000,00	1,00
2015Q3	6.756.933.600,00	96,54	0,326767	77,37	- 1.679.141.000,00	1,00
2015Q4	1.502.517.100,00	111,9767	0,340045	77,50	- 3.650.726.000,00	1,00
2016Q1	995.808.000,00	98,09	0,373939	77,40	- 1.458.267.000,00	1,00
2016Q2	1.374.697.500,00	106,33	0,367088	77,53	- 4.482.149.000,00	1,00
2016Q3	1.964.802.000,00	93,69667	0,311949	76,97	- 4.594.894.000,00	1,00
2016Q4	2.701.671.000,00	115,5467	0,347378	77,67	- 5.354.463.000,00	1,00
2017Q1	843.057.600,00	101,98	0,429851	77,67	- 5.637.397.000,00	1,00
2017Q2	1.547.941.400,00	109,9167	0,412456	78,77	- 5.746.036.000,00	1,00
2017Q3	742.612.500,00	110,86	0,364347	78,37	- 4.949.468.000,00	1,00
2017Q4	1.246.608.000,00	128,2067	0,391747	79,30	- 8.589.162.000,00	1,00
2018Q1	1.127.678.800,00	112,3167	0,425039	78,87	- 6.406.312.000,00	1,00

KAYNAKÇA

- Akbank Kültür Yayını.(1980). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*. İstanbul:APA Ofset Basımevi.
- Alawin, M. Obeidat, B. Attiyat M. Muhtaseb, B. Al-Assaf, G. ve Al-Tarawneh, A. (2017). *Ticari Serbestleşmenin Ürdün İmalat Sanayisine Etkileri*. Journal of Sustainable Development, 10(1).
<http://www.ccsenet.org/journal/index.php/jsd/article/view/63167> (Erişim Tarihi:02.12.2018)
- Avcı, M., Uysal, S. ve Taşçı, R. (2016). *Türk İmalat Sanayinin Teknolojik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme*. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 17(36).
dergipark.gov.tr/download/article-file/453148 (Erişim Tarihi: 16.11.2018)
- Bakımlı, E. (Ocak, 2011).*Türkiye İmalat Sanayi ve Alt Sektörlerinin Uluslararası Rekabet Gücü: Mevcut Durum ve Potansiyel Analizi*. Doktora Tezi. Muğla.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=veR1mHu9yoWjwcVUjCEoPLYQjfeTNXPNT9WXpWxc4xgRF0I3um1NpojUFXi6n3aA> (Erişim Tarihi:16.09.2018)
- Baldwin, R.E. (Mart, 2003). *Openness and Growth: What is the Empirical?*. National Bureau Of Economic Research. <http://www.nber.org/papers/w9578> (Erişim Tarihi: 09.11.2018)
- Barutçu, E. Ve Arslan, Ü. (2016). *Dışa Açıklık ile Finansal Gelişme Arasındaki İlişki: G 20 Ülkeleri Örneği*. (Erişim Tarihi: 04.12.2018) Veritabanı: Dergipark
- Başkonuş Direkçi, T. Özçiçek, Ö. (2011). *Türkiye için Küreselleşme ve Enflasyon İle İlgili Bazı Sinamalar*. (Erişim Tarihi: 29.11.2018) Veritabanı: DergiPark
- Bayülken, Y. ve Kütükoğlu, C. (2010). *Türkiye’de Kalkınma ve İstihdam Odaklı Sanayileşme İçin Planlama Önerileri Oda Raporu*. Ankara. (Erişim tarihi: 20.10.2018)
https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/202b17a1f9c784b_ek_0.pdf
- Bölükbaş, M. Peker, O. (2017). *Ticari Dışa Açıklık ve Dış Ticaret Hadleri Dış Borçlanma Üzerinde Etkili mi? Türkiye İçin Bir Analiz*. (Erişim Tarihi:29.11.2018) Business Source Complete Veritabanı

- Ceyhan, M.S., Akpolat, A. ve Peçe, M.A. (2016). *Kazakistan Ekonomisinin Dışa Açıklık ve Enflasyon Oranlarının Ekonomik Büyümesine Etkisi (1994-2013)*. Uluslararası Bilim Kültür ve Spor Derneği (UBİKS) , 2(1) 45-61. Dergipark veri tabanı. (Erişim Tarihi: 04.12.2018)
- Çam, A.V., Kaya, E. ve Barut, A. (2016). *Türkiye İçin Hisse Senedi Piyasası ve Finansal Dışa Açıklık İlişkisinin VAR Modeli İle Analizi: (1998:Q1-2013Q1)*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 30(3). (Erişim Tarihi: 04.12.2018) DergiPark Veritabanı
- Çetin, M. Ve Şeker, F. (2014). *Ticari Açıklık ve Finansal Gelişmenin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Dinamik Panel Veri Analizi*. (Erişim Tarihi:2.11.2018) Veritabanı: ULAKBİM Ulusal Veri Tabanları
- Çoban, Y. (Nisan, 2014). *Türkiye Ekonomisi* (4. Basım). İstanbul: İkinci Sayfa Yayınları
- Dam, M.M. (2018). *Türkiye’de Ticari Dışa Açıklığın ve Teknolojinin İnovasyon Üzerindeki Etkisi: Ekonometrik Bir Yaklaşım*. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 ICEESS’18), 297-302. (Erişim Tarihi: 04.12.2018) DergiPark veritabanı.
- David, H. L. (2007). *A Guide to Measures of Trade Openness and Policy*. Indiana University South Bend. <https://tr.scribd.com/document/312886737/A-Guide-to-Measures-of-Trade-Openness-and-Policy> (Erişim Tarihi: 15.11.2018)
- Doğruel, S.ve Doğruel, F. (2008). *Türk Sanayine Sektörel Bakış*. TÜSİAD, TÜSİAD-T/2008-05/466. <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/3659-turkiye-sanayiine-sektorel-bakis> (Erişim Tarihi: 23.10.2018)
- DPT,
<http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBF2AFC1F8C2259011> (Erişim tarihi: 20.10.2018)
- DPT. (2002). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005): 2002 Yılı Programı Destek Çalışmaları* (Erişim Tarihi: 29/10/2018)
<http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/769/destek02.pdf>

- DPT. (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013*. (Erişim tarihi: 29/10/2018)
<http://www.metu.edu.tr/system/files/kalkinma.pdf>
- Ebgahei, F.(2015). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İhracata Bağımlı Verimlilik Yayılması Etkisi*. Doktora tezi. Ankara. (Erişim Tarihi: 02/10/2018)
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=sY7m19PfcL6F1NUw-cr80JoKYx4I3jSsRkP0IzCYaIZxI-l5heoXJQJpPFYlv1tj>
- Ege Bölgesi Sanayiciler Odası (EBSO). (Ekim, 2015). *Sanayi 4.0*.
http://www.ebso.org.tr/ebsomedia/documents/sanayi-40_88510761.pdf (Erişim Tarihi: 05/11/2018)
- Eğilmez, M. *Korumacılık ve Türkiye*. Çevrimiçi.
<http://www.mahfiegilmez.com/2018/10/korumacilk-ve-turkiye.html> (Erişim Tarihi: 15.11.2018)
- Ekin, N. (1989). *Endüstri ilişkileri* (5. baskı) İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Ekinci,R., Tüzün,O., Ceylan, F. ve Kahyaoğlu, H. (2017). *Dışa Açıklık ile İşsizlik Arasındaki İlişki: Seçilmiş AB Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Zamana Göre Değişen Parametrelili Bir Analiz*. (Erişim Tarihi: 04.12.2018) DOI: 10.17233/sosyoekonomi.281854
- Ekpeno, U. Okon, J. Effiong, L. (2013). *Nijerya 'da İmalat Sanayi Performansı ve Ticari Dışa Açıklık*. Margin—The Journal of Applied Economic Research, 7(2), 147–169. Los Angeles/London/New Delhi/Singapore/Washington DC: SAGE Publications DOI: 10.1177/0973801013483505 (Erişim Tarihi:02.12.2018)
- Engin, N.(1992). *Uluslararası Ticarete Korumacı Eğilimler*. İTO Yayınları,1992-4.
- Ercan, O. (2017). *Türkiye 'de Bölgesel Ticari Açıklık- İşsizlik İlişkisi: Düzey 2 Bölgeleri için Panel Veri Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. (Erişim Tarihi:15.11.2018)
<http://openaccess.ogu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11684/1435/10159250.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Erdoğan, S. Gedikli, A. (Aralık,2016). *Türkiye Ekonomisinin Dönüşümü 2000 'li yıllarda Türkiye Ekonomisi*. Kocaeli: Umuttepe yayınları

- Eşiyok, B. A. (Mayıs-Haziran,2013). *Türkiye’de imalat sanayinin teknolojik yapısı: Sürdürülebilir mi?.* İktisat ve Toplum Dergisi, 31-32. (Erişim Tarihi:26.07.2018)
www.inovasyon.org/pdf/B.AliEsiyok.Imalat.San.TeknoYapi.pdf
- Gelir, U. (Ekim,2017). *Türk imalat sanayiinde Yatırım Ortamı Sorunlarının Sektör, Firma Büyüklüğü ve Bölge Bazında Değerlendirilmesi.* Kalkınma Bakanlığı,2970.
- Gençosmanoğlu, Ö. T. (2014). *Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Engeller ve Kullanım Kısıtları: Türkiye Örneği.* Doktora Tezi. Ankara.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=gyLHMouPes-CvnhRcjQsKas4y4VRCYMMS-5Qfj6bMVCT_ivJjoIKmuNLrxjSb6r2 (Erişim Tarihi:15.11.2018)
- Gökırmak, M. (Ocak, 2002-03). *Küresel Kriz ve Politikada Güven.* Doğu-Batı, 6(21), 233-253.
- Gujarati, N.D. (Eylül,2011). *Temel Ekonometri* (Sekizinci Basım). Ü,Şenesen ve G, Şenesen (Çev.). İstanbul: Nobel Yayıncılık
- Gülmez, A. ve Altıntaş, N. (2015). *Türkiye’de Ticari Açıklık ve Enflasyonun Gelir Dağılımına Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz.* (Erişim Tarihi: 29.11.2018). Veritabanı: DergiPark
- Han, E. ve Kaya, A. A. (2013). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika* (Geliştirilmiş 8. Basım). İstanbul: Nobel Yayınevi.
- Hatiboğlu, Z. (2003). *Türkiye Ekonomisi Sıradışı Bir Analiz.* İstanbul: Lebib Yalkım Yayınları
- Hiç, S. (1988). *Türkiye Ekonomisi.* İstanbul: Menteş Kitabevi.
- İlter, Ş. ve Burtan Doğan, B. (2018). *Ticari ve Finansal Dışa Açıklık Oranı İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi:Türkiye Örneği.* (Erişim Tarihi: 29.11.2018)
Veritabanı: DergiPark
- İmer, H. (2015). *Türkiye İmalat Sanayiinde Sektörel Kümelenme ve Rekabet Gücü: Seçilmiş Bölgeler İçin Bir Analiz.* Doktora Tezi. İzmir.
- Kader, Ö. (2013). *Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.* Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=vVNzTGHHhjH->

Kalaycıoğlu, S. (Kasım,1991). *Dış Ticarete Korumacılık ve Liberasyon Teori ve Dünyadaki Uygulamalar*. İstanbul: Beta Yayınları.

Karış,  . Ayla, D. (2018). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ticari Dışa Açıklık İlişkisinin Ekonometrik Analizi*. Veritabanı: Complementary Index (Erişim Tarihi: 29.11.2018)

Karluk R. (2005). *Avrupa Birliği ve Türkiye* (8. baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Karluk R. (Temmuz,1983). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*. İstanbul: İTO Yayınları.

Karluk, R. (2014). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Karluk, R. (Eylül,2003). *Uluslararası Ekonomi* (7. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Kazgan,G. (Eylül, 2009). *Tanzimat’tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*(4. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (Ocak,2003). *Türkiye Ekonomisi* (13. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi

Kılıçbay, A. (1997). *Türkiye’nin Ekonomi Politikaları: 1930-1996 ve sonrası*. İstanbul: Der Yayınları.

Kızılkaya, O., Sofuoğlu, E. ve Ay, A. (2017). *Yüksek Teknolojili  r n İhracatı  zerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dışa Açıklığın Etkisi: Gelişmekte Olan  lkelerde Panel Veri Analizi*. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 18 (1), 63-78. (Erişim Tarihi:29.11.2018) Veritabanı: Academic Search Complete

Koyuncu, C. ve  ınar, İ. T. (2009) *Ticari Dışa Açıklık Ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İşgücü Verimliliğine Etkisi: 1980 - 2005 Türkiye Uygulaması*. (Erişim Tarihi: 29.11.2018) Veritabanı: ULAKB M Ulusal Veri Tabanları (UVT)

Kurt, S. ve Berber, M. (Temmuz, 2008). *Türkiye’de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme*. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22(2).

<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423871284.pdf> (Erişim Tarihi: 12.11.2018)

Leamer, E.E. (1988). *Measures of Openness*. University of Chicago Press. <https://www.nber.org/chapters/c5850> (Erişim T:09.11.2018)

Mercan, M. (2015). *Türkiye'de Ticari Dışa Açıklığın Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Ekonometrik bir Analiz*. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 16(1), 1-24. (Erişim Tarihi:04.12.2018). DergiPark veritabanı.

Özçağ, M. ve Bölükbaş, M.(2018). *Ticari Dışa Açıklık ve Enflasyon İlişkisi: Romer Hipotezi Çerçevesinde Türkiye İçin Bir Analiz*. (Erişim Tarihi:29.11.2018) Veritabanı: Complementary Index

Özel, H.A.(2012). *Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği*. Yönetim Bilimleri Dergisi. 10(19), 1-30.

Özyıldız, T., Utlı Koçdemir, S. ve Çütçü, İ. (2018). *Ticari Dışa Açıklığın Enflasyon ve Büyüme İle İlişkisi: Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Panel Veri Analizi Uygulaması*. (Erişim Tarihi:29.11.2018) Academic Search Complete

Pamuk, Ş. (2009). *Osmanlı-Türkiye iktisadi tarihi : 1500-1914* (5. Baskı). İstanbul : İletişim Yayınları.

Pamuk, Ş. (Şubat,2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Türkiye* (2. Baskı). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Parasız, İ. (Ekim, 1998). *Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Polat, H. (2011). *Türkiye Ekonomisinde İmalat Sanayi*. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 1(2), 24-39. (Erişim Tarihi: 30.07.2018) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/370664>

Sağlam, Y. (2013). *1980 Sonrası Türk İmalat Sanayinin Gelişimi ve Dışa Açıklık*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir. (Erişim Tarihi:20.05.2018) https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=vVNzTGHHhjH-u3WMToxQ-oCxUpFYBxpTIVXnPkw3bIw0KI-qvn3C2N2FN_iWjNA8

- Sarı, Y. ve Sulak, H. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Denizli İmalat Sanayi İşletmelerinin Verimlilik Düzeyi ve Rekabet Gücüne Yönelik Bir Çalışma*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Y, 12(2), 299-319. (Erişim Tarihi: 19.11.2018) dergipark.gov.tr/download/article-file/194826
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2010). *Ekonometrik Zaman Serileri EViews Uygulamalı* (3. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat* (15. Baskı). İstanbul: Güzem Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2015). *Uluslararası İktisat* (20. Baskı). İstanbul: Güzem Yayınları.
- Şahbaz, A., Buluş, A. ve Kaleci, F. (2016) *Dışa Açıklık, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Yoksulluk İlişkisi: Türkiye Örneği*. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 15(4), 1106-1117. DergiPark Veritabanı.
- Şahin, D. (2018). *Geçiş Ekonomilerinde Ticari Açıklık, Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi*. (Erişim Tarihi: 29.11.2018) DergiPark veritabanı.
- Şahin, D. (Nisan,2015). *Türkiye’de İmalat Sanayinin Yapısal Dönüşümü ve Rekabet Gücündeki Değişim: Çin Ekonomisi İle Karşılaştırma*. Doktora Tezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=WBc656i315e2eV6-EZV1olQEmagq9Qn5us3ZSNEODMbOiQRt5usfuvLenUE0pQLy> (Erişim Tarihi:13.10.2018)
- Şahin, H. (2006). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Yayınları
- Şahin, H. (2014). *Türkiye Ekonomisi* (14. Baskı). Bursa: Ezgi Yayınları.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014). *İmalat Sanayinde Dönüşüm (2014-2018) Onuncu Kalkınma Planı*.
- TARI, R. (2005). *Ekonometri* (3. Baskı). İstanbul: Kocaeli Üniversitesi Yayını
- TOBB. *Ekonomik Rapor 2010*. Yayın No:2011/1353 <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomikrapor2010.pdf> (Erişim Tarihi: 29.10.2018)

- Tokgöz, E. (2011). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)* (10.Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Tonus, Ö. (Nisan, 2007). *Gümrük Birliği sonrasında Türkiye'de Dışa Açıklık ve Sanayileşme*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,17, 193-214. (Erişim Tarihi: 28.02.2018) <https://mpira.ub.uni-muenchen.de/7121/>
- Topallı, N. (2016). *Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye ve Brics Ülkeleri Örneği*. Doğu Üniversitesi Dergisi, 17 (1), 83-95. (Erişim Tarihi:26.11.2018). LAKBİM Ulusal Veri Tabanları (UVT).
- TÜİK. (Mart,2013). *Avrupa Topluluklarında Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflandırılması*. <https://player.slideplayer.biz.tr/26/8851191/#> (Erişim Tarihi:13.10.2018)
- Türedi, S. ve Berber, M. (2015). *Finansal Kalkınma, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz*. (Erişim Tarihi: 29.11.2018) Veritabanı: Dergipark
- Türker, M. T. (2007). *Dışa Açık Büyüme: Türkiye Örneği*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkkan, E. (2016). *Türkiye Ekonomisi: Geçiş Ekonomisi Yaklaşımı*. Ankara: Orion Kitabevi.
- TÜSİAD. (Mart, 2016). *Türkiye'nin Küresel Rekabetçiliği için Bir Gerekliklik olarak Sanayi 4.0*. (Erişim Tarihi: 28.02.2018) www.tusiad.org/indir/2016/sanayi-40.pdf
- Uludağ, İ. (1990). *İzlenen Ekonomik politikalar ışığında Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: M.Ü. Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü,2.
- Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi. *Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması 3. Revizyon*. Birleşmiş Milletler İstatistik Bürosu İstatistik Yayınları, M(4). (Erişim Tarihi: 23.10.2018) https://biruni.tuik.gov.tr/DIESS/DosyaListeleAction.do?turId=1&tanimlayan_id=128&adi=ISIC%20Rev.3
- Uzay, N., Demir, E. ve Yıldırım, M. (2012). *İhracat Performansı Açısından Teknolojik Yeniliğin Önemi: Türkiye İmalat Sanayi Örneği*. Doğu Üniversitesi Dergisi, 13(1),

147-160. (Erişim Tarihi: 10.11.2018)
<http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/view/304/341>

Ümit, Ö. A. (2016). *Türkiye’de Ticari Açıklık, Kredi Hacmi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Çoklu Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi*. (Erişim Tarihi: 29.11.2018) DergiPark veritabanı.

Voluntary Export Restraints (VERs) (2003). <http://internationalecon.com/Trade/Tch10/T10-3.php> (Erişim tarihi: 12 Kasım 2018)

Yapar Saçık, S. (2008). *Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1980-2006)*. Doktora Tezi. Konya. (Erişim Tarihi: 31.10.2018)
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=UPP_Zu9isEmWGFXFCB YasWI3wrPMZr5DU0--TS6mmBlhbIfv7kDlSX84b3zuPql

Yapraklı, S. (2007). *Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki:Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi. Sayı:5. S.67-89 (Erişim Tarihi: 26.11.2018)
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/94989>

YASED. (1990). *Üretim Teknolojilerinin Yenilenmesinde Dış Yatırımın Rolü*,37. İstanbul:Yased.

Yılmaz Şahin, B. (2015). *Dış Açıklığın Ölçüm Yöntemleri*. International Journal of Social Science, 33(Spring I), 455-463.Doi: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2693> (Erişim Tarihi:16.11.2018)

Yirmibeşoğlu, G. (2017). *Globalization and International Trade*. International Journal of Social Sciences and Education Research, 3(5), 1787-1796. (Erişim Tarihi:09/11/2018) Doi:10.24289/ijsser.346204

Zeren, F. ve Ergün, S. (2013). *Ticari Açıklık ve Kamu Büyüklüğü İlişkisi: Panel Nedensellik Testi*. (Erişim Tarihi: 29.11.2018) Veritabanı: Academic Search Complete